

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

STUDIA I ANALIZY STATYSTYCZNE

UBÓSTWO W POLSCE w świetle badań GUS

WARSZAWA 2013

Opracowanie publikacji:

Główny Urząd Statystyczny,
Departament Badań Społecznych i Warunków Życia
Urząd Statystyczny w Łodzi

Redakcja merytoryczna:

Anna Bieńkuńska

Współpraca:

Piotr Łysoń

Zespół autorski:

Główny Urząd Statystyczny

Anna Bieńkuńska

Karol Sobestjański

Urząd Statystyczny w Łodzi

Joanna Drop

Izabela Jachowicz

Elżbieta Kolasa

Tomasz Piasecki

Obliczenia:

Hanna Wiśniewska, Centrum Informatyki
Statystycznej w Warszawie

Tomasz Piasecki, US w Łodzi

Projekt okładki:

Lidia Motrenko-Makuch

Opracowanie graficzne i skład :

Katarzyna Szkopiecka, US w Łodzi

ISBN 978-83-7027-536-5

ZAKŁAD WYDAWNICTW STATYSTYCZNYCH, 00-925 WARSZAWA, AL. NIEPODLEGŁOŚCI 208
Informacje w sprawach sprzedaży publikacji – tel.: (0 22) 608 32 10, 608 38 10

PRZEDMOWA

Ze względu na zasięg oraz społeczne i ekonomiczne skutki ubóstwa, informacje z tego zakresu odgrywają szczególnie istotną rolę. Są one m.in. niezbędne do opracowywania, wdrażania, monitorowania i oceny polityki społecznej, zarówno w skali kraju, jak również w kontekście przynależności Polski do Unii Europejskiej.

Od ponad dwudziestu lat ubóstwo stanowi przedmiot systematycznych prac metodologicznych oraz badań i analiz statystycznych w GUS. Niniejsza publikacja zawiera najważniejsze, aktualnie dostępne dane na temat zasięgu i społecznego zróżnicowania ubóstwa w Polsce, głównie z lat 2011-2012.

Opracowanie składa się z trzech części. W rozdziale 1 zaprezentowano informacje dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego w oparciu o wyniki badań budżetów gospodarstw domowych. Przedstawione w tej części dane za lata 2010-2012, zostały uogólnione nowymi wagami uwzględniającymi wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 i różnią się nieco od wcześniej publikowanych przez GUS informacji z tego okresu.

W rozdziale 2 opartym na wynikach europejskiego badania dochodów i warunków życia (EU-SILC) omówiono zasięg ubóstwa w Polsce na tle Unii Europejskiej. Zaprezentowano m.in. wskaźniki zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym wykorzystywane do monitorowania realizacji celów Strategii Europa 2020 .

W rozdziale 3 przedstawiono wyniki wielowymiarowej analizy ubóstwa w Polsce przeprowadzonej w oparciu o zrealizowane przez GUS w 2011 r. ankietowe badanie spójności społecznej. Zaprezentowano w nim również pochodzące z tego badania dane dotyczące korzystania przez gospodarstwa domowe z różnych form pomocy.

Publikacja została przygotowana przez kierowany przez p. Annę Bieńkuńską zespół złożony z pracowników Wydziału Analiz Przekrojowych w Departamencie Badań Społecznych i Warunków Życia GUS oraz pracowników Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Wyrażam nadzieję, że prezentowane dane i ich analiza będą cennym źródłem wiedzy o zakresie i charakterystyce ubóstwa w Polsce.

dr Piotr Łysoń

Dyrektor Departamentu

Badań Społecznych i Warunków Życia GUS

SPIS TREŚCI

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
1		POMIAR UBÓSTWA EKONOMICZNEGO NA PODSTAWIE BADAŃ BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH.....	5
	1	ZASIĘG UBÓSTWA EKONOMICZNEGO W 2012 R.....	6
	2	ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO.....	8
	3	WYDATKI GOSPODARSTW DOMOWYCH SKRAJNIE UBOGICH.....	13
	4	SAMOOCENA PERSPEKTYW ZMIANY SYTUACJI MATERIALNEJ	15
	5	PODSUMOWANIE	16
	6	ANEKS TABELARYCZNY	18
2		UBÓSTWO W POLSCE NA TLE KRAJÓW UNII EUROPEJSKIEJ W ŚWIELE EUROPEJSKIEGO BADANIA DOCHODÓW I WARUNKÓW ŻYCIA (EU-SILC).....	23
	1	POZIOM ORAZ ZRÓŻNICOWANIE ROZKŁADU DOCHODÓW W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ.....	24
	2	UBÓSTWO RELATYWNE.....	27
	3	TRWAŁOŚĆ UBÓSTWA	39
	4	DEPRYWACJA POTRZEB.....	41
	5	NISKA INTENSYWNOŚĆ PRACY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH.....	44
	6	WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM	44
3		UBÓSTWO WIELOWYMIAROWE I KORZYSTANIE PRZEZ GOSPODARSTWA DOMOWE Z POMOCY W ŚWIELE WYNIKÓW BADANIA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	49
	1	PRZYJĘTA KONCEPCJA ANALIZY UBÓSTWA.....	49
	2	KORZYSTANIE PRZEZ GOSPODARSTWA DOMOWE Z RÓŻNYCH FORM POMOCY, JEJ ŹRÓDŁA I ZNACZENIE	58
	3	ZNACZENIE OTRZYMYWANEJ POMOCY DLA GOSPODARSTW Z NIEJ KORZYSTAJĄCYCH.....	67
	4	PODSUMOWANIE	68

1

POMIAR UBÓSTWA EKONOMICZNEGO NA PODSTAWIE BADAŃ BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH

Z punktu widzenia potrzeb polityki społecznej, szczególnie w pierwszym okresie transformacji systemu ekonomicznego, za najbardziej istotne uznano określenie rozmiarów ubóstwa ekonomicznego oraz rozpoznanie cech strukturalnych populacji ubogich. Podstawą analiz stały się wyniki prowadzonych przez GUS badań budżetów gospodarstw domowych¹.

Od lat dziewięćdziesiątych do chwili obecnej, GUS w sposób regularny publikuje dane dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego szacowanego, w oparciu o wyniki tego badania przy zastosowaniu różnych granic ubóstwa. Wybór stosowanych przez GUS granic ubóstwa, to m.in. efekt współpracy urzędu z Instytutem Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Uwzględnienie kilku, a nie jednej wybranej granicy wynika m.in. z faktu, iż żadna z granic nie została określona w Polsce jako granica urzędowa, a z metodologicznego punktu widzenia nie ma podstaw, aby bezspornie preferować którąś z nich. Każda ma bowiem pewne zalety i wady i nieco odmienną interpretację. Przyjęcie granicy ubóstwa na poziomie minimum egzystencji pozwala na oszacowanie skali ubóstwa skrajnego. Uwzględnienie tzw. granicy ustawowej wskazuje na grupę osób, która zgodnie z obowiązującymi przepisami jest uprawniona do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej. Z kolei zastosowanie relatywnej granicy na poziomie 50% średnich wydatków pokazuje tych, których poziom konsumpcji jest niższy niż większości ludzi w Polsce i odbiega znacząco od poziomu przeciętnego.

W niniejszym rozdziale skoncentrowano się na omówieniu skali zjawiska ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2012 roku, najwięcej uwagi poświęcając analizie ubóstwa skrajnego. W części tabelarycznej tego rozdziału przedstawione zostały natomiast dane o zasięgu ubóstwa z uwzględnieniem różnych granic ubóstwa. Dotyczą one lat 2010-2012. Zaprezentowane w niniejszej publikacji dane różnią się od wcześniej publikowanych przez GUS informacji z tego okresu. Wyniki badań budżetów gospodarstw za lata 2010-2012, w tym także dane dotyczące ubóstwa zostały bowiem uogólnione nowymi wagami uwzględniającymi wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 (NSP 2011). Zastosowanie nowych wag uogólniających nie spowodowało dużych zmian w wartości wskaźników ubóstwa. Stopy ubóstwa skrajnego dla Polski ogółem za lata 2010-2012 obliczone z uwzględnieniem nowych wag były wyższe od wcześniej publikowanych o 0,1 punktu procentowego (p. proc.). W przypadku ubóstwa relatywnego zastosowanie nowych wag spowodowało (w zależności od roku) wzrost wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem o 0,2-0,3 p. proc. , a w przypadku ubóstwa ustawowego – o 0,1-0,2 p. proc.

¹ Informacje dotyczące metodologii badania budżetów gospodarstw domowych (BBGD) zawarte są w wydawanej co roku przez GUS publikacji *Budżety gospodarstw domowych*, seria: Informacje i opracowania statystyczne.

Tabl.1.1. **Wskaźniki zagrożenia ubóstwem w latach 2010-2012 wg różnych wag uogólniających wyniki badań budżetów gospodarstw domowych**

	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej								
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Wg „nowych” wag uwzględniających dane z NSP 2011	5,8	6,8	6,8	17,4	16,9	16,3	7,4	6,6	7,2
Wg „starych” wag uwzględniających dane z NSP 2002^a	5,7	6,7	6,7	17,1	16,7	16,0	7,3	6,5	7,0

a Dane wcześniej publikowane przez GUS.

1. ZASIĘG UBÓSTWA EKONOMICZNEGO W 2012 R.

Z badania budżetów gospodarstw domowych wynika, że rok 2012 nie przyniósł, w stosunku do 2011 roku, radykalnych zmian w sytuacji materialnej ogółu gospodarstw domowych. Utrzymała się co prawda zaobserwowana w 2011 roku tendencja spadkowa realnej wartości wydatków gospodarstw domowych, ale spadek ten był niższy niż w 2011 roku i wyniósł 0,7%. Dochody realne gospodarstw domowych kształtowały się na poziomie podobnym jak w 2011 r. (spadek o 0,1%). Skala zmian zarówno dochodów jak i wydatków zależała od grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych². Nieznaczny realny spadek wydatków (poniżej 1%) wystąpił we wszystkich grupach społeczno-ekonomicznych z wyjątkiem gospodarstw domowych rolników. W grupie rolników zaobserwowano ponad 3 procentowy wzrost realnej wartości wydatków. Gospodarstwa rolników charakteryzowały się także ponad 7% wzrostem realnej wartości dochodów realnych. Znalazło to odzwierciedlenie w obliczanych na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw wskaźnikach zagrożenia ubóstwem.

W 2012 roku nie odnotowano zmian w zasięgu ubóstwa skrajnego. Odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego (tzn. poniżej poziomu minimum egzystencji) wynosił zarówno w 2011, jak i 2012 roku 6,8%.

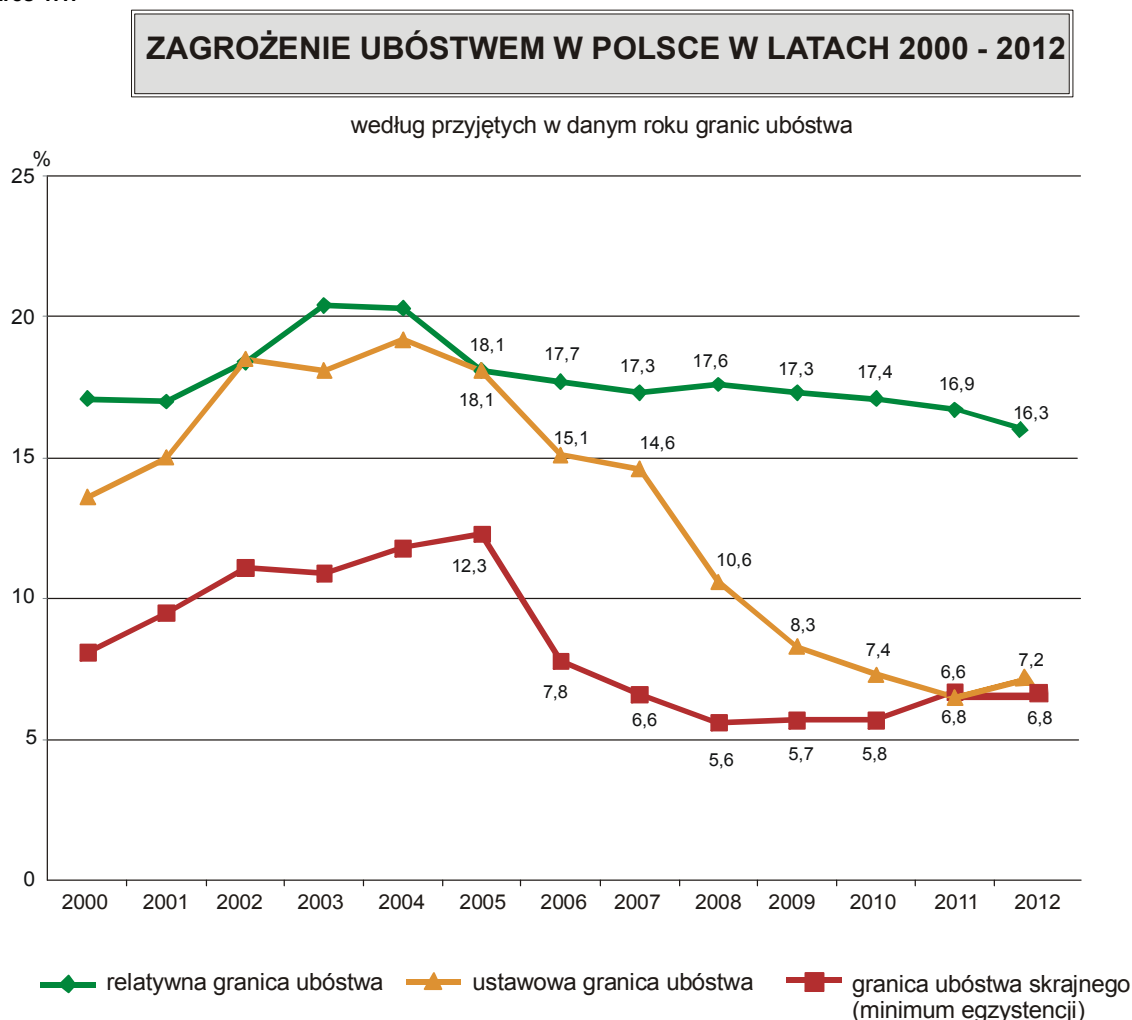
Na nieco niższym poziomie niż w poprzednim roku kształtowała się wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym (pokazującego procent osób w gospodarstwach domowych, w których wydatki wynosiły mniej niż 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych). W 2012 roku odsetek osób zagrożonych ubóstwem relatywnym wyniósł 16,3% i był niższy o 0,6 p. proc. od wskaźnika zanotowanego rok wcześniej, przy czym realna wartość relatywnej granicy ubóstwa nieznacznie spadła.

² Szerzej zob.: *Budżety gospodarstw domowych w 2012 r.*, Warszawa 2012; *Sytuacja gospodarstw domowych w 2012 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych.*, Warszawa 2012.

Poniżej tzw. ustawowej granicy ubóstwa żyło w 2012 r. 7,2% osób, co oznacza wzrost wartości wskaźnika o 0,6 p. proc. w odniesieniu do roku poprzedniego. Należy jednak zauważyć, iż podana wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem w 2012 roku została obliczona z uwzględnieniem dwóch obowiązujących w tym roku progów interwencji socjalnej przyjmowanych za granicę ubóstwa ustawowego: niższego, obowiązującego w pierwszych trzech kwartałach 2012 roku oraz wyższego, zwaloryzowanego po sześciu latach proggu, który stanowi kryterium przyznania pomocy społecznej od 1 października 2012 roku. W przypadku, gdyby stopa ubóstwa ustawowego dla całego roku 2012 liczona była według proggu wprowadzonego w IV kwartale, odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej ustawowej granicy ubóstwa wyniósł by nie 7,2%, a 13,2%.

Pomimo tego, że w 2012 r. ogólne wskaźniki zagrożenia ubóstwem ekonomicznym były na zbliżonym poziomie, jak w roku poprzednim, to odnotowano jednak pewne zmiany w przypadku niektórych grup ludności. Do najbardziej zauważalnych należy zaliczyć (zaobserwowany niezależnie od przyjętej granicy ubóstwa) wzrost zagrożenia ubóstwem wśród rodzin niepełnych, a także w gospodarstwach domowych z dziećmi niepełnosprawnymi oraz spadek zagrożenia ubóstwem w gospodarstwach rolników. Należy jednak pamiętać o niskiej wartości dochodów i wydatków rolników w bazowym roku 2011 oraz o dużej skali wahań dochodów, a w konsekwencji także wydatków rolników pomiędzy kolejnymi latami.

Wykres 1.1.

2. ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO

Posługując się różnymi granicami ubóstwa uzyskujemy różne oszacowania liczebności osób ubogich. Przyjęcie za granicę ubóstwa poziomu minimum egzystencji zwanego również niekiedy minimum biologicznym pozwala ocenić rozmiar ubóstwa skrajnego w Polsce oraz wskazać na te grupy ludności, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji materialnej i powinny być przedmiotem szczególnego zainteresowania polityki społecznej oraz adresatem pomocy. W koszyku minimum egzystencji szacowanym przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS) uwzględnione są bowiem wyłącznie wydatki związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. W koszyku tym nie uwzględnia się natomiast żadnych potrzeb związanych z wykonywaniem pracy zawodowej, komunikacją, kulturą i wypoczynkiem – nawet korzystania z telewizji.

Po okresie wyraźnego spadku w latach 2006-2008, a następnie paroletniej stabilizacji (na poziomie nieprzekraczającym 6%), w roku 2011 odnotowano wzrost poziomu zagrożenia ubóstwem skrajnym w Polsce. Odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego wzrósł o 1 p. proc. w stosunku do roku 2010 i wyniósł 6,8%. Na takim samym poziomie kształtowała się stopa ubóstwa skrajnego w 2012 r.

Bezrobocie a zagrożenie ubóstwem skrajnym

Czynnikiem decydującym o statusie społecznym, w tym o sytuacji materialnej jednostki i jej rodziny, jest miejsce zajmowane na rynku pracy. Ubóstwem zagrożone są przede wszystkim osoby bezrobotne i rodziny osób bezrobotnych. W 2012 r. wśród gospodarstw domowych, w skład których wchodziła przynajmniej jedna osoba bezrobotna stopa ubóstwa skrajnego wynosiła ok. 13%, podczas gdy wśród gospodarstw, w których nie było osób bezrobotnych – ok. 5%. Większa liczba osób bezrobotnych w gospodarstwie domowym znacząco zwiększa ryzyko ubóstwa skrajnego. W gospodarstwach domowych, w których bezrobotne były przynajmniej dwie osoby stopa ubóstwa skrajnego wynosiła ok. 33%.

Źródła utrzymania a zagrożenie ubóstwem

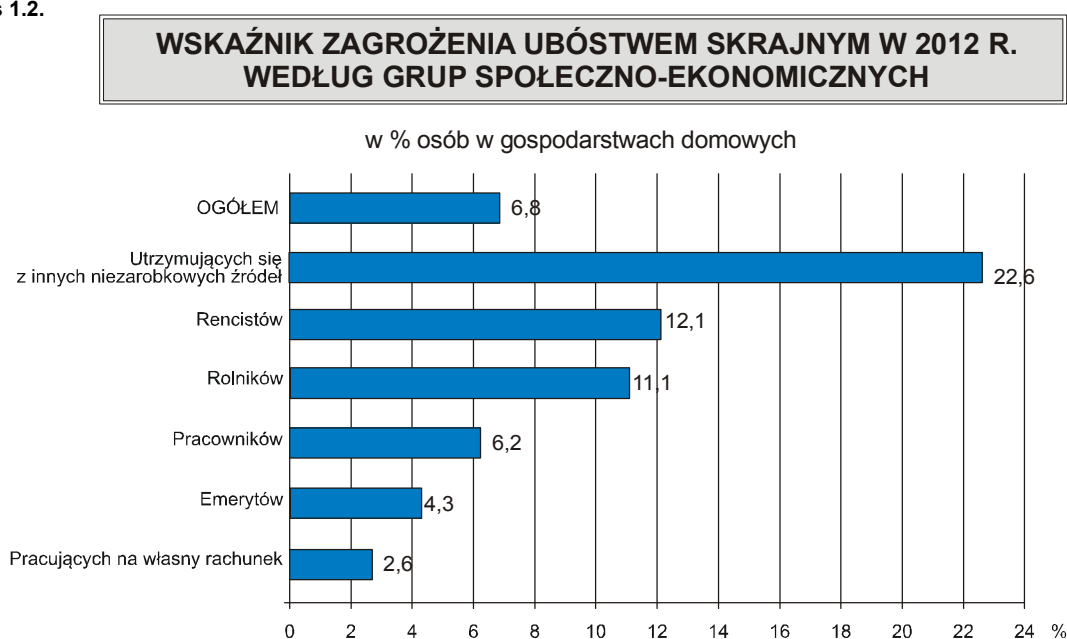
Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od grupy społeczno-ekonomicznej, określanej na podstawie przeważającego źródła dochodów. W najtrudniejszej sytuacji znajdowały się osoby żyjące w gospodarstwach domowych utrzymujących się z tzw. innych niezarobkowych źródeł (ok. 23%), w tym przede wszystkim gospodarstwa, których podstawę utrzymania stanowiły świadczenia społeczne inne niż renty i emerytury (stopa ubóstwa skrajnego na poziomie ok. 30%).

Bardziej niż przeciętnie narażeni na ubóstwo byli członkowie gospodarstw utrzymujących się głównie z rent oraz gospodarstw domowych rolników (po ok. 11-12% osób w sferze ubóstwa skrajnego).

Pauperyzacji sprzyja także wykonywanie nisko płatnej pracy. Dotyczy to głównie osób o niskim poziomie wykształcenia, pracujących na stanowiskach robotniczych. W gospodarstwach, których główny strumień dochodów pochodził z pracy najemnej na stanowisku robotniczym, stopa ubóstwa skrajnego kształtowała się na poziomie ok. 10% (wobec ok. 2% wśród gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy najemnej na stanowiskach nierobotniczych).

W najmniejszym stopniu zagrożone ubóstwem skrajnym były osoby z gospodarstw domowych utrzymujących się z pracy na własny rachunek (ok. 3%).

Wykres 1.2.

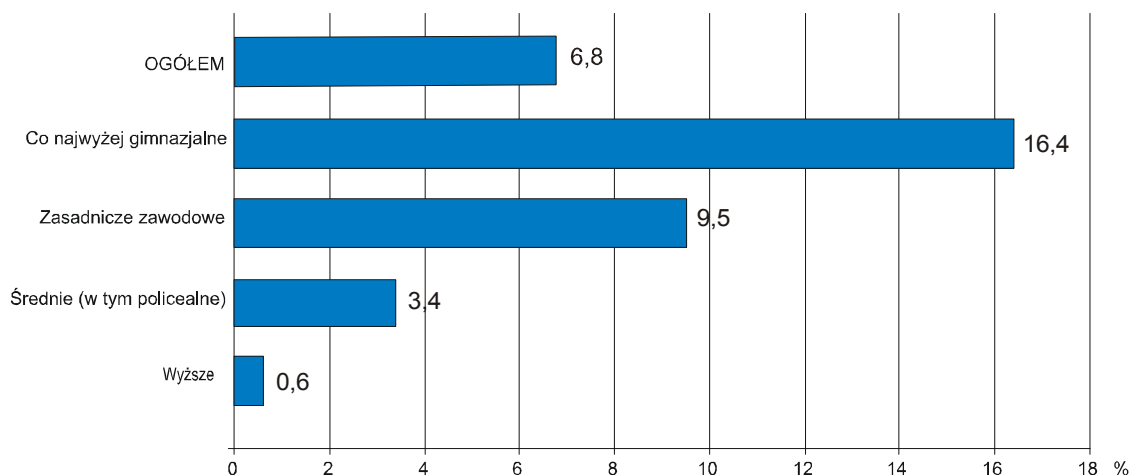
Wykształcenie a zagrożenie ubóstwem skrajnym

Niski poziom wykształcenia jest bardzo istotnym czynnikiem zwiększającym ryzyko popadnięcia w ubóstwo. W gospodarstwach domowych, w których osoba odniesienia posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym kształtował się na poziomie ok. 16%. Wykształcenie wyższe natomiast praktycznie całkowicie odsuwa zagrożenie ubóstwem skrajnym. W tej grupie gospodarstw domowych, życia poniżej minimum egzystencji doświadczyła mniej niż co setna osoba. Niezmiennie od lat, ponad 80% osób żyjących poniżej minimum egzystencji stanowili członkowie gospodarstw domowych, których głowa nie ukończyła szkoły średniej, podczas gdy w całej Polsce, w takich gospodarstwach żyła mniej więcej połowa osób.

Wykres 1.3.

WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM SKRAJNYM W 2012 R. WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA OSOBY ODNIESIENIA W GOSPODARSTWIE DOMOWYM

w % osób w gospodarstwach domowych

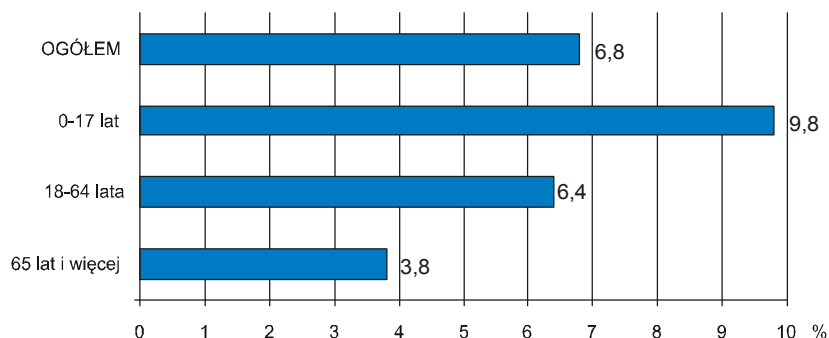
Wiek a zagrożenie ubóstwem skrajnym

W Polsce częściej ubóstwem ekonomicznym zagrożeni są ludzie młodzi, w tym dzieci. W 2012 roku wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wśród dzieci i młodzieży do lat 18 wyniósł ok.10%, a osoby w tym wieku stanowiły prawie jedną trzecią populacji zagrożonej ubóstwem skrajnym (w populacji ogółem do tej grupy wiekowej należała mniej więcej co piąta osoba).

Wykres 1.4.

WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM SKRAJNYM W 2012 R. WEDŁUG WIEKU

w % osób w gospodarstwach domowych

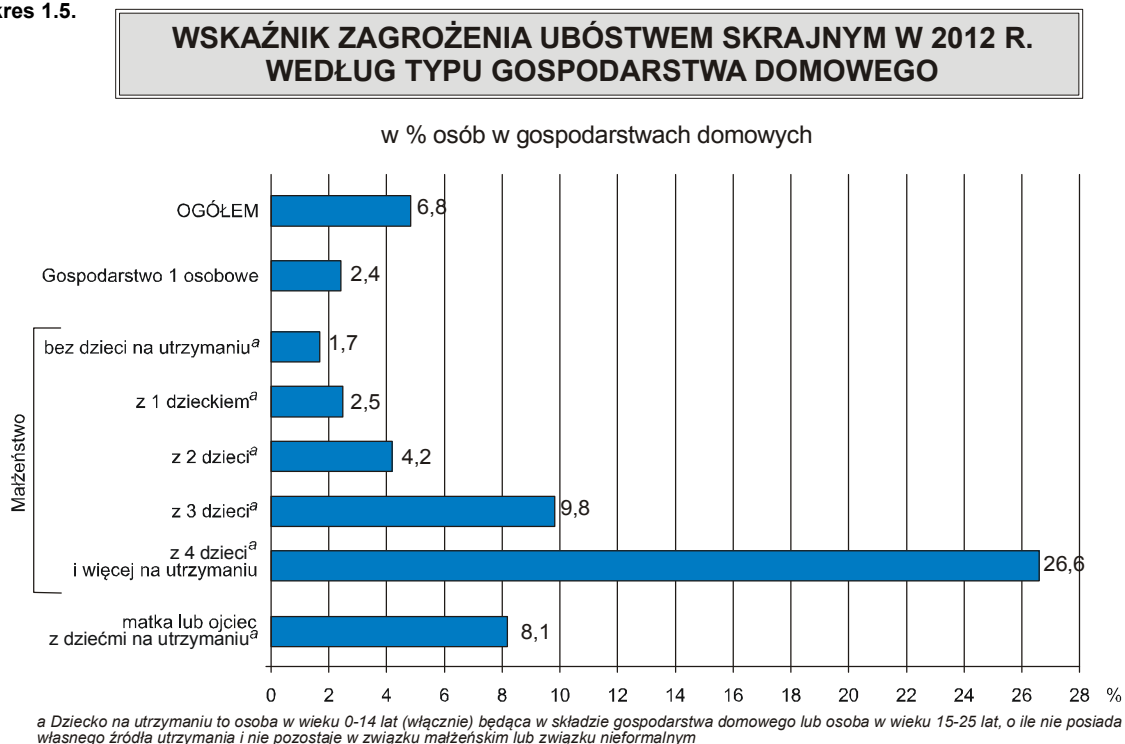
Pomimo, że ubóstwo w Polsce dotyka częściej ludzi młodych, to nie można nie zwrócić uwagi na bardzo trudną sytuację części osób starszych. Ze względu na swój wiek i stan zdrowia osoby starsze mają ograniczone możliwości podejmowania aktywnych działań zmierzających do poprawy swojej sytuacji materialnej. Często są samotne, co pogłębia ich problemy finansowe. Nie zawsze też mogą liczyć na pomoc rodziny. Nawet jeśli mieszkają wspólnie z dziećmi, to w sytuacji bezrobocia

często zdarza się, że ich świadczenia emerytalne są jedynym regularnym źródłem dochodów wielopokoleniowej rodziny. W 2012 r. co dwudziesta piąta osoba w wieku co najmniej 65 lat żyła w gospodarstwach domowych o wydatkach niższych od minimum egzystencji. Podobnie jak w roku poprzednim osoby powyżej 65. roku życia stanowiły ponad 7% osób zagrożonych ubóstwem skrajnym (w populacji ogółem do tej grupy wiekowej należała mniej więcej co siódma osoba).

Rodziny wielodzietne i niepełne a ubóstwo skrajne

Rodziny wielodzietne stanowią grupę najbardziej zagrożoną ubóstwem skrajnym. W 2012 r. poniżej minimum egzystencji żyła niemal co dziesiąta osoba w gospodarstwach małżeństw z 3 dzieci oraz około 27% osób w gospodarstwach małżeństw z 4 i większą liczbą dzieci. Osoby tworzące rodziny niepełne były we względnie lepszej sytuacji. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym dla rodzin niepełnych wyniósł ok. 8%. Sytuacja rodzin niepełnych jest zróżnicowana i w przypadku samotnych rodziców z większą liczbą dzieci poziom zagrożenia ubóstwem jest wyższy.

Wykres 1.5.

Niepełnosprawność a zagrożenie ubóstwem skrajnym

Obecność osoby niepełnosprawnej w gospodarstwie domowym znacznie zwiększa ryzyko zagrożenia ubóstwem. Stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną wyniosła ok. 10%. W najtrudniejszej sytuacji znalazły się rodziny, w których obecne było przynajmniej jedno niepełnosprawne dziecko do lat 16. W tej grupie

wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wyniósł w 2012 roku ok. 12%. Dla porównania, odsetek osób zagrożonych ubóstwem w gospodarstwach domowych bez osób niepełnosprawnych kształtował się w omawianym okresie na poziomie 6%.

Miejsce zamieszkania a zagrożenie ubóstwem skrajnym

Podobnie jak w poprzednich latach, zagrożenie ubóstwem w znacznie większym stopniu dotyczy mieszkańców wsi niż ośrodków miejskich. Różnica ta jest szczególnie wyraźna, gdy sytuację na wsi porównuje się z sytuacją w największych miastach (500 tys. i więcej mieszkańców). W skrajnym ubóstwie żyło w 2012 roku ponad 4% mieszkańców miast (od ok. 1% w największych miastach, do prawie 7% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców). Na wsi odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji wyniósł ponad 10%. Najwyższy odsetek ubogich osób na wsi zanotowano wśród rodzin nie mających własnego gospodarstwa rolnego i utrzymujących się głównie ze świadczeń społecznych innych niż emerytura i renta (ok. 32%) oraz wśród rodzin rencistów (ok. 18%). W gospodarstwach domowych utrzymujących się z rolnictwa ubóstwem skrajnym zagrożona była co 9 osoba. Mieszkańcy wsi stanowili ponad 60% osób żyjących poniżej granicy ubóstwa skrajnego, podczas gdy udział ludności wiejskiej wśród ogółu ludności Polski wynosił mniej niż 40%.

Wykres 1.6.

W 2012 roku w największym stopniu zagrożeni ubóstwem skrajnym byli mieszkańcy województwa warmińsko-mazurskiego, gdzie odsetek osób w gospodarstwach domowych, żyjących poniżej minimum egzystencji wyniósł 13,5%. Wysoką wartość wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym osiągnął także w województwach podlaskim oraz świętokrzyskim, gdzie wynosił prawie 11%. W skali kraju najmniejszy odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji odnotowano w województwach południowych i południowo-zachodnich: śląskim, opolskim oraz dolnośląskim, a także w województwach mazowieckim i lubuskim. Wartość wskaźnika ubóstwa skrajnego dla tych obszarów nie przekroczyła w 2012 r. 5%.

Zasięg ubóstwa skrajnego jest zróżnicowany nie tylko pomiędzy poszczególnymi województwami, lecz również w samych województwach. Analizując szacunki dotyczące ubóstwa na poziomie województwa mazowieckiego, należy zwrócić uwagę na wartość wskaźnika dla województwa z wyłączeniem Warszawy. Otóż o ile, jak wspomniano wcześniej, wskaźnik ubóstwa skrajnego dla województwa mazowieckiego ogółem należy do najniższych w kraju, o tyle ten sam wskaźnik po wyłączeniu z szacunków stolicy przyjmuje już wartość znacznie wyższą, zbliżając się do średniej dla Polski. Rozdźwięk ten wskazuje na duże różnice pomiędzy stolicą, a resztą województwa³.

Podobnie jak w skali całego kraju wewnątrzregionalne różnice w poziomie zagrożenia ubóstwem przebiegają m.in. na linii miasto – wieś. We wszystkich województwach, z wyjątkiem województwa śląskiego (charakteryzującego się najwyższym wskaźnikiem ludności miejskiej oraz najniższym wskaźnikiem pracujących w rolnictwie) zagrożenie ubóstwem skrajnym jest wyraźnie wyższe na wsi niż w miastach. W większości województw poziom zagrożenia jest dwu, a nawet trzykrotnie wyższy na wsi niż w mieście. W województwie śląskim kształtuje się on w miastach i na wsi na podobnym poziomie.

3. WYDATKI GOSPODARSTW DOMOWYCH SKRAJNIE UBOGICH

W 2012 r. przeciętny miesięczny poziom wydatków w przeliczeniu na jedną osobę dorosłą z uwzględnieniem oryginalnej skali ekwiwalentności OECD w rodzinach zagrożonych skrajnym ubóstwem wyniósł 422 zł., z czego prawie połowę (ok. 46 %) stanowiły wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe, a kolejne 30% – wydatki związane z użytkowaniem mieszkania (łącznie z opłatami za nośniki energii). W sumie na wszystkie pozostałe potrzeby wydawano w tych gospodarstwach przeciętnie w miesiącu w przeliczeniu na osobę dorosłą ok. 145 zł, to jest ponad pięciokrotnie mniej niż w gospodarstwach żyjących powyżej minimum egzystencji.

³ Podobną prawidłowość można byłoby zapewne odnieść do innych województw z dużymi ośrodkami miejskimi, jednak ze względu na mniejszą liczebność próby niż w woj. mazowieckim, w oparciu o wyniki badania budżetów nie można precyzyjnie oszacować skali tych różnic.

Tabl.1.2. **Przeciętne miesięczne wydatki gospodarstw domowych znajdujących się poniżej i powyżej granicy ubóstwa skrajnego w 2012 r.**

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe		Wskaźnik zróżnicowania dla osób poniżej granicy ubóstwa (wydatki gospodarstw domowych powyżej granicy ubóstwa= 100%)
	poniżej granicy ubóstwa	powyżej granicy ubóstwa	
	w zł (w przeliczeniu na osobę dorosłą z uwzględnieniem oryginalnej skali ekwiwalentności OECD)		%
Wydatki gospodarstwa domowego^a	422	1417	30
w tym:			
towary i usługi konsumpcyjne	414	1342	31
w tym:			
żywność i napoje bezalkoholowe	194	347	56
odzież i obuwie	10	71	14
użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	83	281	30
zdrowie	13	69	18
eksploatacja prywatnych środków transportu	14	98	14
usługi transportowe	6	20	29
usługi telekomunikacyjne wraz z opłatami internetowymi	29	67	43
usługi w zakresie rekreacji i kultury ^b	10	33	29
usługi związane z edukacją	1	18	8
higiena osobista	11	41	27

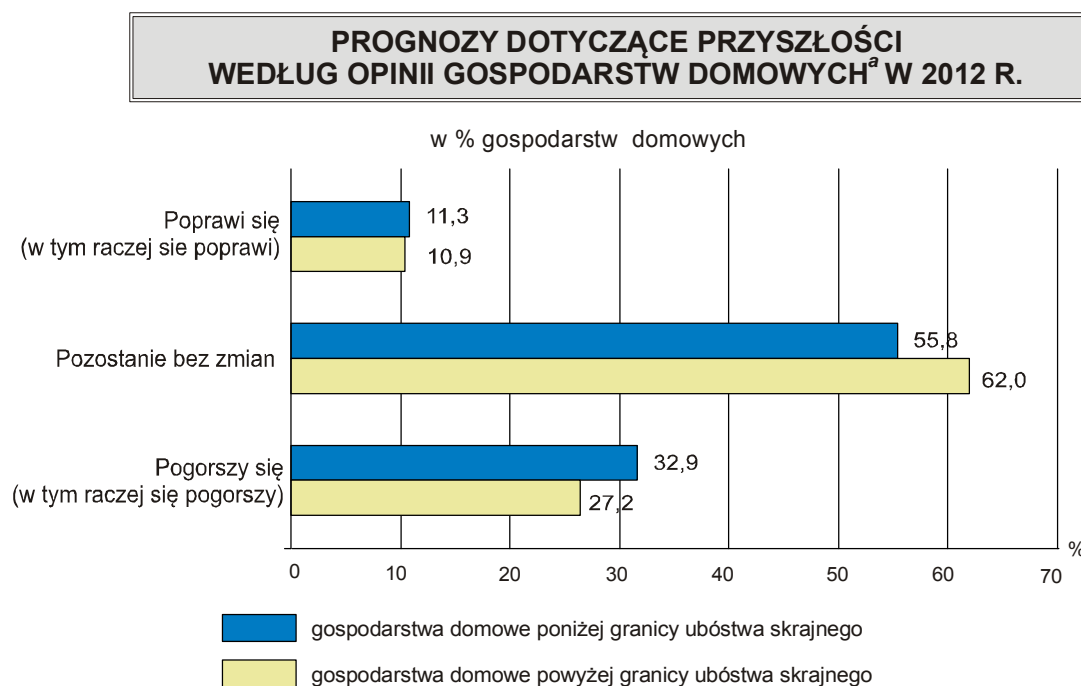
a Powiększone o fundusz remontowy. b Z wyłączeniem opłat internetowych.

W 2012 roku średnia luka wydatkowa gospodarstw domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji, zwana inaczej głębokością ubóstwa skrajnego wyniosła w Polsce 18%. Oznacza to, iż przeciętne wydatki gospodarstw domowych żyjących poniżej minimum egzystencji były o 18% niższe niż przyjęta w omawianym roku granica ubóstwa.

4. SAMOOCENA PERSPEKTYW ZMIANY SYTUACJI MATERIALNEJ

W 2012 r., podobnie jak w roku poprzednim, większość (61,5%) gospodarstw domowych nie przewidywała zmiany swojej sytuacji materialnej w ciągu kolejnych 12 miesięcy (w 2011 r. było to ok. 63% gospodarstw). Rzadziej takiego zdania były gospodarstwa skrajnie ubogie (ok. 56%) niż gospodarstwa lokujące się powyżej tej granicy (62%). Pogorszenia swojej sytuacji materialnej spodziewało się w 2012 r. ok. 28% gospodarstw domowych, a więc nieco więcej niż przed rokiem (ok. 26%). Zmian na gorsze spodziewało się co trzecie gospodarstwo skrajnie ubogie i ok. 27% gospodarstw domowych znajdujących się powyżej granicy ubóstwa skrajnego. Na poprawę swojej sytuacji materialnej w ciągu kolejnych 12 miesięcy liczyło ok. 11% gospodarstw domowych – w podobnym stopniu spodziewały się tego rodziny skrajnie ubogie jak i pozostała grupa gospodarstw domowych.

Wykres 1.7.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Jak Pan/Pani sądzi, czy w ciągu najbliższych 12 miesięcy sytuacja materialna Pana/Pani gospodarstwa domowego: poprawi się, raczej poprawi się, pozostanie bez zmian, raczej pogorszy się, pogorszy się?

5. PODSUMOWANIE

W 2012 r. nie zaobserwowano istotnych zmian w ocenach zasięgu ubóstwa ekonomicznego, szacowanych w oparciu o różne granice ubóstwa. W gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum egzystencji (przyjmowanego za granicę ubóstwa skrajnego) żyło w 2012 r. prawie 7 % osób (tak jak w 2011 r.).

Pomimo tego, że w 2012 r. ogólne wskaźniki zagrożenia ubóstwem ekonomicznym były na zbliżonym poziomie, jak w roku poprzednim, to odnotowano jednak pewne zmiany w przypadku niektórych grup ludności. Wzrósł odsetek ubogich wśród rodzin wielodzietnych z co najmniej 4 dzieci, rodzin niepełnych oraz w gospodarstwach domowych z dziećmi niepełnosprawnymi. Zaobserwowano także spadek zagrożenia ubóstwem w gospodarstwach rolników, choć trzeba pamiętać o dużych wahaniami dochodów rolników w poszczególnych latach.

Podobnie jak w latach poprzednich ubóstwem zagrożone były przede wszystkim gospodarstwa domowe z osobami bezrobotnymi (szczególnie wtedy, gdy osoba odniesienia miała niski poziom wykształcenia) oraz rodziny wielodzietne. W trudnej sytuacji znajdowały się rodziny z osobami niepełnosprawnymi. Dotyczy to także gospodarstw utrzymujących się z rent.

Czynnikiem silnie różnicującym zagrożenie ubóstwem jest poziom wykształcenia. Jeśli osoba odniesienia w gospodarstwie domowym ma wyższe wykształcenie to osoby w tym gospodarstwie w praktyce nie są zagrożone ubóstwem skrajnym, natomiast wśród gospodarstw domowych o niskim poziomie wykształcenia osoby odniesienia (co najwyżej gimnazjalne) co 6 osoba jest zagrożona ubóstwem skrajnym. Grupą silnie zagrożoną ubóstwem pozostają dzieci i młodzież.

W wymiarze terytorialnym zasięg ubóstwa był największy w regionie północnym oraz wschodnim, a w szczególności w województwach warmińsko-mazurskim, podlaskim i świętokrzyskim.

Podobnie jak w latach poprzednich ubóstwem znacznie częściej dotknięci są mieszkańcy wsi niż miast, a najrzadziej – mieszkańcy największych miast.

Komentarz 1. 1.

ZASTOSOWANE ROZWIĄZANIE METODOLOGICZNE

W analizach ubóstwa obiektywnego za syntetyczną miarę dobrobytu ekonomicznego gospodarstwa domowego przyjęto **poziom wydatków**. Gospodarstwo domowe (a tym samym wszystkie osoby wchodzące w jego skład) zostaje uznane za ubogie (zagrożone ubóstwem), jeżeli poziom jego wydatków (łącznie z wartością artykułów otrzymanych nieodpłatnie oraz pobranych z indywidualnego gospodarstwa rolnego, działki bądź z prowadzonej działalności na własny rachunek) jest niższy od wartości przyjętej za granicę ubóstwa.

Aby wyeliminować wpływ, jaki na koszty utrzymania gospodarstw domowych wywiera ich skład społeczno-demograficzny, zarówno przy obliczaniu poziomu wydatków w gospodarstwach domowych, jak i przy ustalaniu granic ubóstwa (relatywnego oraz skrajnego) zastosowano tzw. **oryginalną skalę ekwiwalentności OECD**. Według tej skali wagę 1 przypisuje się pierwszej osobie w gospodarstwie domowym w wieku 14 lat i więcej; 0,7 – każdej następnej osobie w tym wieku; 0,5 – każdemu dziecku w wieku poniżej 14 lat. Oznacza to, że granica ubóstwa skrajnego i relatywnego dla gospodarstwa 4-osobowego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci w wieku poniżej 14 lat jest 2,7 razy wyższa niż dla gospodarstwa 1-osobowego (*por. Komentarz 1.1 tabl. 1.*).

Przy obliczaniu zasięgu ubóstwa obiektywnego GUS uwzględnia **następujące granice ubóstwa:**

- 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych, jako **relatywną** granicę ubóstwa,

Komentarz 1. 1. (c.d.)

- kwotę, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej jako tzw. **ustawową** granicę ubóstwa,
- poziom minimum egzystencji obliczany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPISS), jako **granicę ubóstwa skrajnego**; minimum egzystencji uwzględnia jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu prowadzi do biologicznego wyniszczenia.

Za punkt wyjścia do ustalania granic ubóstwa skrajnego bierze się poziom minimum obliczony dla 1-osobowego gospodarstwa pracowniczego a następnie mnoży się tę wartość przez liczbę „osób ekwiwalentnych”. Przyjęcie tej reguły powoduje, że wartość granic ubóstwa skrajnego różni się (z wyjątkiem jednoosobowego gospodarstwa pracowniczego) od poziomu minimum egzystencji oszacowanego przez IPISS dla konkretnego typu gospodarstwa (na przykład 4-osobowego gospodarstwa pracowniczego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci).

W przypadku granicy ustawowej nie stosuje się (od 2004 r.) skali ekwiwalentności. Przy obliczaniu granic ubóstwa obowiązują dwie wielkości progowe: dla osoby samotnie gospodarującej (gospodarstwo jednoosobowe) oraz dla osoby w rodzinie (bez względu na wiek osób). Od października 2006 r. do października 2012 r. dla osoby samotnie gospodarującej była to kwota 477 zł, zaś dla osoby w gospodarstwie wieloosobowym – 351 zł. Od 1 października 2012 r. dla osoby samotnie gospodarującej jest to kwota 542 zł, zaś dla osoby w gospodarstwie wieloosobowym – 456 zł. Długoletni brak waloryzacji progów dla pomocy społecznej spowodował, że w 2011 r. i przez znaczną część 2012 r. wartości granic ubóstwa skrajnego dla niektórych gospodarstw domowych (w zależności od ich składu osobowego) przewyższały wartość granicy ubóstwa ustawowego.

Tabl.1. **GRANICE UBÓSTWA DLA WYBRANYCH TYPÓW GOSPODARSTW W LATACH 2010-2012**^a

Granice ubóstwa	Gospodarstwa 1- osobowe			Gospodarstwa 4 - osobowe (2 osoby dorosłe + 2 dzieci do lat 14)		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	w zł					
Skrajnego (minimum egzystencji)	466	495	519	1257	1336	1401
Relatywnego	668	692	693	1802	1868	1871
Ustawowego	477	477	542	1404	1404	1824

^a Poziom granic w IV kwartale.

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się prosty miernik zwany **stopą ubóstwa** lub wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem. Oblicza się go jako iloraz liczby jednostek (gospodarstw domowych lub osób) ubogich do liczby jednostek w całej populacji. Podawany w procentach mówi on, jaki jest odsetek ubogich w danej populacji.

Głębokość ubóstwa przedstawia się z reguły za pomocą **wskaźnika średniej luki dochodowej lub wydatkowej** (w zależności od tego jaką kategorię przyjmujemy za miarę dobrobytu ekonomicznego). Wskaźnik ten informuje o ile procent przeciętne dochody/wydatki ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa.

6. ANEKS TABELARYCZNY

Ubóstwo w Polsce w świetle Badań Budżetów Gospodarstw Domowych

Tabl. 1.3. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem według grup społeczno-ekonomicznych oraz typów gospodarstw domowych w latach 2010-2012

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej								
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
OGÓŁEM	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
		5,8	6,8	6,8	17,4	16,9	16,3	7,4	6,6
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych									
Pracowników	5,3	5,8	6,2	16,6	15,6	15,3	7,1	5,9	6,9
Rolników	9,0	13,2	11,1	26,5	29,3	26,4	12,3	13,6	12,2
Pracujących na własny rachunek	2,3	3,5	2,1	9,8	10,0	7,9	3,5	3,6	2,6
Emerytów	3,8	4,6	4,3	13,2	12,5	11,9	4,0	3,6	3,6
Rencistów	9,7	13,0	12,1	25,7	26,4	25,8	10,1	10,6	10,7
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	22,4	22,0	22,6	42,0	41,4	41,5	26,9	23,3	24,9
Typy gospodarstw domowych									
1 osobowe	2,0	2,3	2,4	6,6	6,2	6,5	2,3	2,0	2,1
Małżeństwa:									
bez dzieci na utrzymaniu ^a	1,5	1,7	1,7	6,1	5,4	5,2	0,9	0,8	1,0
z 1 dzieckiem ^a	1,9	2,3	2,5	7,5	6,8	7,7	1,9	1,7	2,1
z 2 dziećmi ^a	3,9	5,0	4,2	15,1	14,2	12,3	5,5	4,7	4,9
z 3 dziećmi ^a	9,9	10,5	9,8	28,0	26,2	24,9	14,3	12,3	13,4
z 4 dziećmi i więcej na utrzymaniu ^a	24,0	24,0	26,6	44,2	47,5	47,4	34,3	29,6	32,7
Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu ^a	7,3	7,0	8,1	17,9	18,2	19,5	9,7	6,5	9,1

^a Dziecko na utrzymaniu to osoba w wieku 0-14 lat (włącznie) będąca w składzie gospodarstwa domowego lub osoba w wieku 15-25 lat, o ile nie posiada własnego źródła utrzymania i nie pozostaje w związku małżeńskim lub związku nieformalnym.

Tabl. 1.4. **Wskaźniki zagrożenia ubóstwem w gospodarstwach domowych z osobami niepełnosprawnymi prawnie w latach 2010-2012**

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej								
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
OGÓLEM	5,8	6,8	6,8	17,4	16,9	16,3	7,4	6,6	7,2
Gospodarstwa domowe z co najmniej 1 osobą niepełnosprawną	8,1	9,3	9,6	22,8	22,6	21,9	9,6	8,8	9,6
w tym:									
z niepełnosprawną głową gospodarstwa domowego	8,7	9,1	10,1	22,3	21,7	22,0	9,3	8,2	8,9
z przynajmniej z 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności	12,5	10,2	12,4	29,2	28,0	28,8	17,2	13,1	17,7
Gospodarstwa domowe bez osób niepełnosprawnych	5,2	6,1	6,0	15,8	15,2	14,6	6,7	6,0	6,4

Tabl. 1.5. **Wskaźniki zagrożenia ubóstwem w latach 2010-2012 według miejsca zamieszkania**

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej								
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
OGÓLEM	5,8	6,8	6,8	17,4	16,9	16,3	7,4	6,6	7,2
Miasta razem	3,4	4,1	4,3	11,9	11,4	11,0	4,3	4,1	4,6
o liczbie mieszkańców:									
500 tys. i więcej	0,9	1,1	1,1	3,6	3,3	3,3	1,0	0,9	1,1
200 – 500 tys.	3,6	3,1	2,9	10,3	9,6	9,1	4,2	3,1	2,7
100 – 200 tys.	4,3	3,8	4,6	12,6	11,7	10,9	5,2	4,2	4,3
20 – 100 tys.	3,1	4,3	5,3	12,2	13,0	13,6	4,1	4,6	5,8
poniżej 20 tys.	5,4	7,4	6,8	19,0	17,5	15,8	7,0	6,7	7,4
Wieś	9,6	11,0	10,6	25,9	25,4	24,5	12,2	10,7	11,1

Tabl. 1.6. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem w latach 2010-2012 według wieku

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej								
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
OGÓŁEM	5,8	6,8	6,8	17,4	16,9	16,3	7,4	6,6	7,2
0-17 lat	8,8	9,7	9,8	23,7	23,1	22,0	12,6	11,2	11,9
18-64 lata	5,3	6,4	6,4	16,3	15,9	15,5	6,4	5,8	6,3
65 i więcej lat	3,4	4,0	3,8	12,0	11,2	10,7	3,4	3,0	3,1

Tabl. 1.7. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem według województw

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej								
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
OGÓŁEM	5,8	6,8	6,8	17,4	16,9	16,3	7,4	6,6	7,2
Dolnośląskie	5,3	4,7	4,6	16,0	13,7	12,2	6,8	5,1	5,1
Kujawsko-pomorskie	6,8	7,4	8,3	18,1	18,4	19,6	8,0	6,9	8,4
Lubelskie	9,4	11,0	8,5	27,3	23,3	22,9	11,8	10,3	9,0
Lubuskie	3,9	3,1	4,9	15,9	13,4	13,3	4,8	2,8	5,0
Łódzkie	3,9	5,5	5,7	12,5	13,2	13,4	5,2	5,1	5,7
Małopolskie	4,8	4,8	6,2	16,0	15,0	15,6	6,4	5,4	6,6
Mazowieckie	4,3	4,7	4,7	11,7	12,4	11,5	5,3	4,4	4,6
Mazowieckie bez Warszawy	6,2	6,6	6,6	16,3	17,4	16,2	7,7	6,2	6,4
Opolskie	3,6	4,6	4,7	13,8	10,2	9,9	4,6	4,2	4,8
Podkarpackie	5,7	7,1	7,0	19,8	21,6	20,7	6,9	6,8	8,6
Podlaskie	9,1	11,2	10,7	25,0	24,2	23,0	11,3	10,3	10,7
Pomorskie	7,1	9,2	9,8	20,1	19,5	20,3	9,8	9,9	10,6
Śląskie	4,5	4,8	4,5	14,0	12,3	11,3	5,8	4,8	4,8
Świętokrzyskie	9,5	10,1	10,5	26,6	26,3	24,3	11,9	9,2	12,2
Warmińsko-mazurskie	9,9	11,4	13,5	25,6	24,6	24,7	11,6	10,5	13,8
Wielkopolskie	6,6	9,3	8,5	18,5	21,3	19,7	8,2	9,2	8,5
Zachodniopomorskie	5,3	7,5	5,7	17,8	17,9	14,8	7,5	7,3	6,4

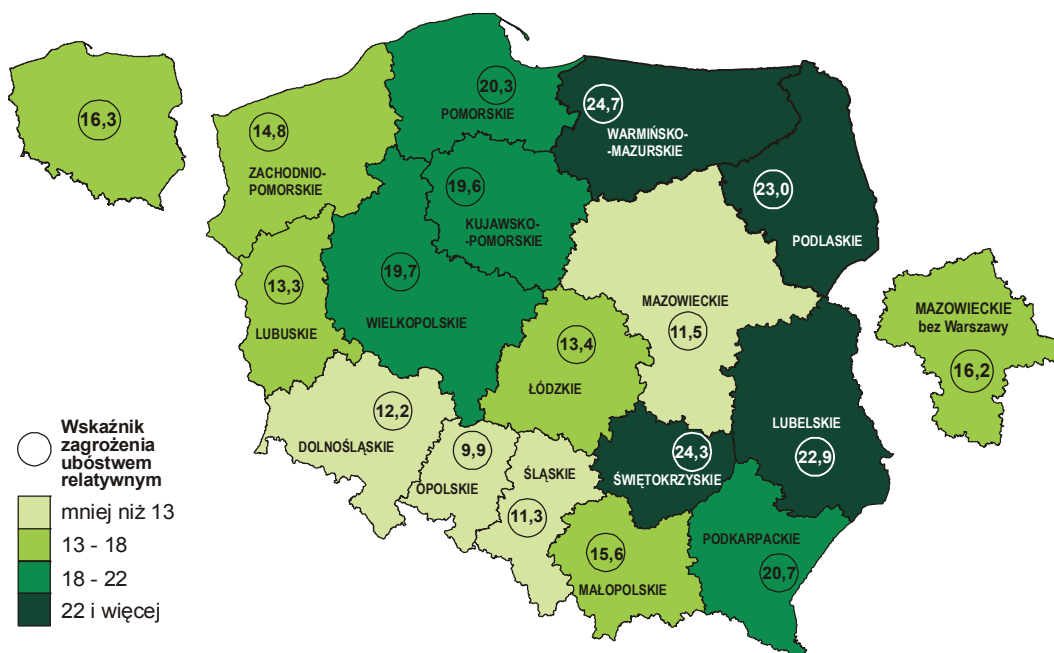
Tabl. 1.8. Wskaźniki średniej luki wydatkowej (głębokość ubóstwa) w latach 2010-2012

Wartość wskaźnika głębokości ubóstwa według:								
granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)			relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa		
2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
19	19	18	22	22	21	20	19	19

Kartogram 1.1.

WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM RELATYWNYM W 2012 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW

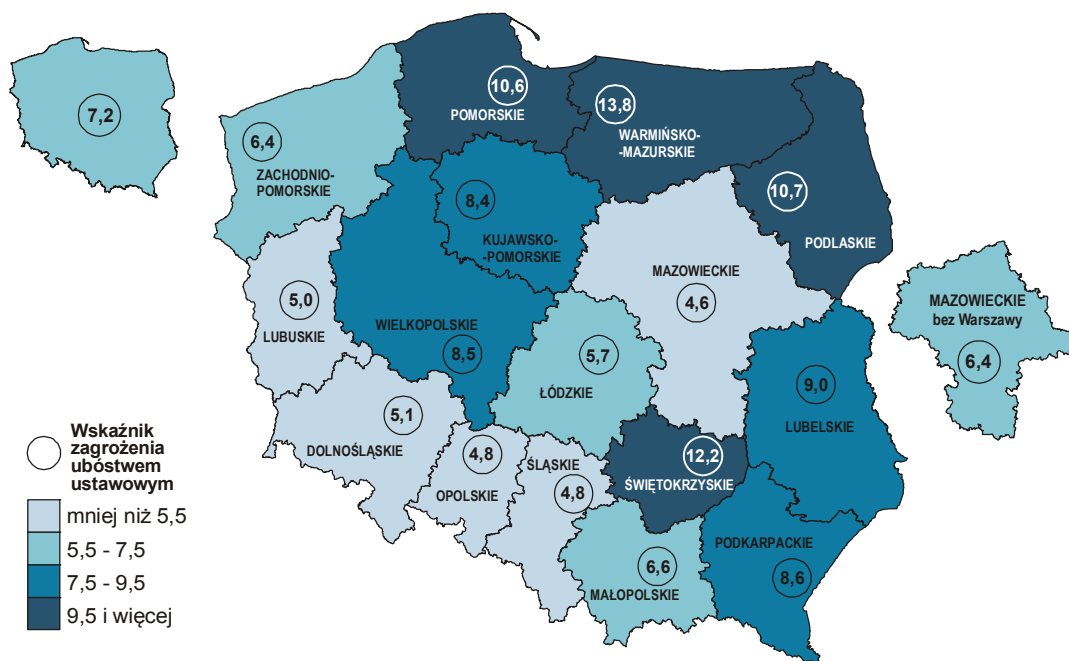
w % osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej relatywnej granicy ubóstwa

Kartogram 1.2.

WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM USTAWOWYM W 2012 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW

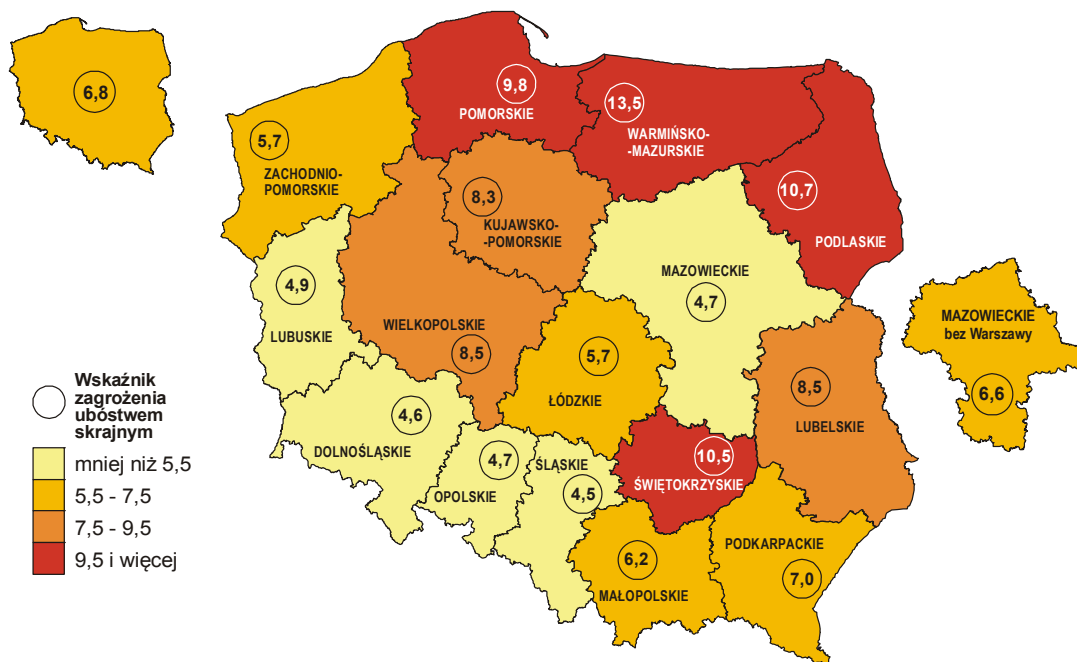
w % osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej ustawowej granicy ubóstwa

Kartogram 1.3.

WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM SKRAJNYM W 2012 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW

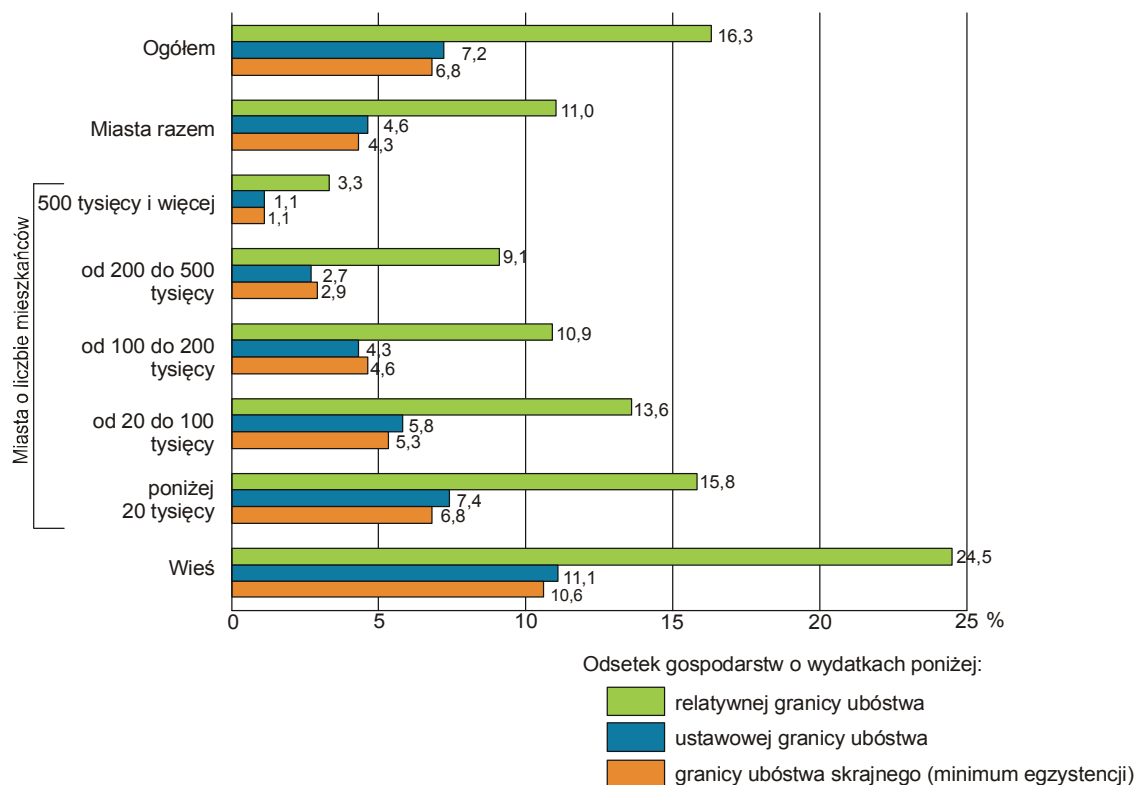
w % osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)

Wykres 1.8.

WSKAŹNIKI ZAGROŻENIA UBÓSTWEM W 2012 R. WEDŁUG KLAS MIJSCOWOŚCI

w % osób w gospodarstwach domowych

Ograniczenie skali ubóstwa i wykluczenia społecznego stanowi jeden z pięciu celów rozwojowych „Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu – Europa 2020”. Strategia ta została zatwierdzona przez Radę Europejską 17 czerwca 2010 r. zastępując, realizowaną w latach 2000-2010, Strategię Lizbońską. Działania dotyczące realizacji celów założonych dla Polski zostały zawarte w Krajowym Programie Reform na rzecz realizacji Strategii Europa 2020, przyjętym przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2011 r.

Zarówno do opracowywania, monitorowania jak i oceny polityki społecznej niezbędny jest odpowiedni system informacji. Dotyczy to przyjęcia zestawu wspólnie uzgodnionych wskaźników, które pozwoliłyby w sposób możliwie precyzyjny diagnozować oraz porównywać sytuację w państwach członkowskich Unii, a także monitorować postępy w realizacji przyjętych przez Unię Europejską celów w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i walki z ubóstwem. Podstawowym warunkiem porównywalności danych jest posiadanie spójnych, w pełni zharmonizowanych źródeł informacji. Warunek ten spełniać ma europejskie badanie dochodów i warunków życia ludności, zwane w skrócie od angielskiej nazwy EU-SILC (*EU Statistics on Income and Living Conditions*).

Organizacja i metodologia badania EU-SILC regulowana jest rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1177/2003 z 16 czerwca 2003 r. (ze zmianami zawartymi w rozporządzeniu nr 1553/2005) dotyczącym statystyki dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC) oraz korespondującymi z tym aktem prawnym rozporządzeniami Komisji Europejskiej. Badanie EU-SILC było wdrażane w krajach Unii Europejskiej stopniowo od 2003 r. W Polsce jest ono realizowane przez GUS od 2005 r.¹

Postęp w realizacji Strategii Europa 2020 jest monitorowany na podstawie zbioru wskaźników przypisanych do poszczególnych celów. W zakresie celu piątego, który zakłada w perspektywie do 2020 r. „zmniejszenie ubóstwa w UE poprzez wydzwignięcie z ubóstwa co najmniej 20 mln osób”, uwzględnia się wskaźniki pochodzące z badania EU-SILC, w tym: jeden wskaźnik złożony – wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz trzy „wskaźniki cząstkowe”: wskaźnik zagrożenia ubóstwem (po uwzględnieniu transferów społecznych), wskaźnik osób zagrożonych pogłębioną deprawacją materialną oraz wskaźnik osób żyjących w gospodarstwach domowych o niskiej intensywności pracy.

W niniejszym rozdziale nie ograniczono się jedynie do przedstawienia podstawowych wskaźników monitorujących realizację celów Strategii Europa 2020. Uwzględniono w nim także dodatkowe informacje dotyczące m.in.: poziomu i zróżnicowania dochodów, zróżnicowania społecznego i trwałości ubóstwa dochodowego, co pozwoli na pełniejszą ocenę zjawiska ubóstwa w Polsce w porównaniu z krajami Unii Europejskiej.

¹ Dokładny opis organizacji i metodologii polskiej edycji badania EU-SILC oraz jego wyniki (w tym dotyczące ubóstwa), prezentowane są w corocznej publikacji *Dochody i warunki życia ludności w Polsce*, dostępnej również na stronie internetowej GUS.

1. POZIOM ORAZ ZRÓŻNICOWANIE ROZKŁADU DOCHODÓW W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Zgodnie z uzgodnioną wspólnie i przyjętą przez Eurostat metodologią do oceny sytuacji dochodowej gospodarstwa domowego oraz do analiz ubóstwa wykorzystuje się roczny ekwiwalentny dochód do dyspozycji (*patrz Komentarz nr 2.2.*). Należy przy tym pamiętać, że w badaniu EU-SILC zarówno w Polsce jak i prawie we wszystkich pozostałych krajach realizujących to badanie, zbiera się informacje o dochodach uzyskanych przez gospodarstwa domowe w całym roku poprzedzającym badanie. Tak więc np. dane dotyczące poziomu i zróżnicowania dochodów oraz wskaźniki zagrożenia ubóstwem z badania EU-SILC realizowanego w 2011 r. obliczone zostały w oparciu o dochody gospodarstw domowych w 2010 r. Zgodnie jednak z przyjętą przez Eurostat zasadą wszystkie wskaźniki obliczane na podstawie EU-SILC publikowane są zgodnie z rokiem realizacji badania.

Poziom dochodów

Z opracowanych przez Eurostat na podstawie badania EU-SILC 2011 danych wynika, że najwyższe przeciętne roczne ekwiwalentne dochody do dyspozycji w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną zanotowano w Luksemburgu (ok. 30,0 tys. PPS²), Austrii (ok. 22,5 tys. PPS) oraz na Cyprze (ok. 22,4 tys. PPS). Najniższymi przeciętnymi dochodami dysponowały natomiast gospodarstwa domowe w Rumunii (ok. 4,1 tys. PPS), Bułgarii (ok. 6,7 tys. PPS) oraz na Łotwie (ok. 7,0 tys. PPS). Poziom mediany dochodu do dyspozycji (w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną) wynosił natomiast od ok. 3,6 tys. PPS w Rumunii oraz 5,7 tys. na Łotwie i w Bułgarii do ponad 19 tys. PPS na Cyprze, ok. 20,3 tys. w Austrii oraz 26,7 tys. PPS w Luksemburgu. Wśród wszystkich krajów Unii Europejskiej – dochody do dyspozycji w Polsce należą do najniższych. Przeciętne gospodarstwo domowe w Polsce dysponowało bowiem – w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną – dochodem wynoszącym rocznie ok. 23 tys. zł, co stanowiło równowartość ok. 9,5 tys. PPS. Mediana rocznych ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji wyniosła natomiast ok. 20,1 tys. zł, tj. 8,2 tys. PPS. Dochody niższe niż w Polsce, oprócz wcześniej wymienionych: Rumunii, Bułgarii i Łotwy odnotowano także na Litwie, na Węgrzech i w Estonii.

Nierówności dochodowe

Jednym z podstawowych elementów w analizach sytuacji dochodowej jest ocena nierówności rozkładu dochodów. Za podstawowe mierniki ilustrujące różnice w rozkładzie dochodów gospodarstw domowych w krajach Unii Europejskiej przyjęto współczynnik Giniego oraz wskaźnik nierówności rozkładu dochodów S80/S20 nazywany także wskaźnikiem kwintylowego zróżnicowania dochodów.

Z danych Eurostatu za rok 2011 wynika, że wskaźnik kwintylowego zróżnicowania dochodów wyniósł dla 27 krajów członkowskich Unii Europejskiej 5,1, co oznacza, iż suma dochodów 20% osób w gospodarstwach domowych o najwyższym poziomie dochodów ekwiwalentnych do dyspozycji (V grupa kwintylowa) była ponad pięciokrotnie wyższa niż suma dochodów 20% osób w gospodarstwach o najniższych dochodach (I grupa kwintylowa). Wartość omawianego wskaźnika dla Polski była niemal identyczna jak wartość wskaźnika dla całej Unii Europejskiej, osiągając poziom

² Wspólna waluta umowna, której jednostką jest standard siły nabywczej (Purchasing Power Standard – PPS). Wartość jednego PPS równa jest liczbie jednostek waluty danego kraju odpowiadającej 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen danego kraju do cen pozostałych krajów biorących udział w porównaniu.

5,0. Krajami o najniższym poziomie wskaźnika nierówności rozkładu dochodów S80/S20 były Czechy oraz Słowenia (3,5). Największe różnice między sumą dochodów osób z piątej i pierwszej grupy kwintylowej odnotowano w Hiszpanii oraz na Łotwie (odpowiednio 6,8 oraz 6,6).

Współczynnik Giniego przyjmuje wartość między 0 a 1 (lub jeśli wartość wskaźnika przemnożymy przez 100 - między 0 a 100). Wskaźnik ten osiągnąłby wartość 0 (rozkład jednorodny), gdyby wszystkie osoby miały ten sam dochód, natomiast wartość 1, gdyby wszystkie osoby poza jedną miały dochód zerowy. Zatem, im wyższa jest wartość wskaźnika, tym większy jest stopień koncentracji dochodów i większe jest ich zróżnicowanie.

Współczynnik Giniego oszacowany na podstawie badania EU-SILC 2011 dla całej Unii Europejskiej osiągnął wartość 30,7 i wahał się od ok. 24 na Słowenii i w Szwecji do ponad 35 w Bułgarii i na Łotwie. W Polsce współczynnik Giniego był zbliżony do średniej w Unii Europejskiej i osiągnął wartość 31,1.

Tabl. 2.1. Wybrane wskaźniki rozkładu dochodów oraz poziom granicy ubóstwa relatywnego w krajach Unii Europejskiej w 2011 r.

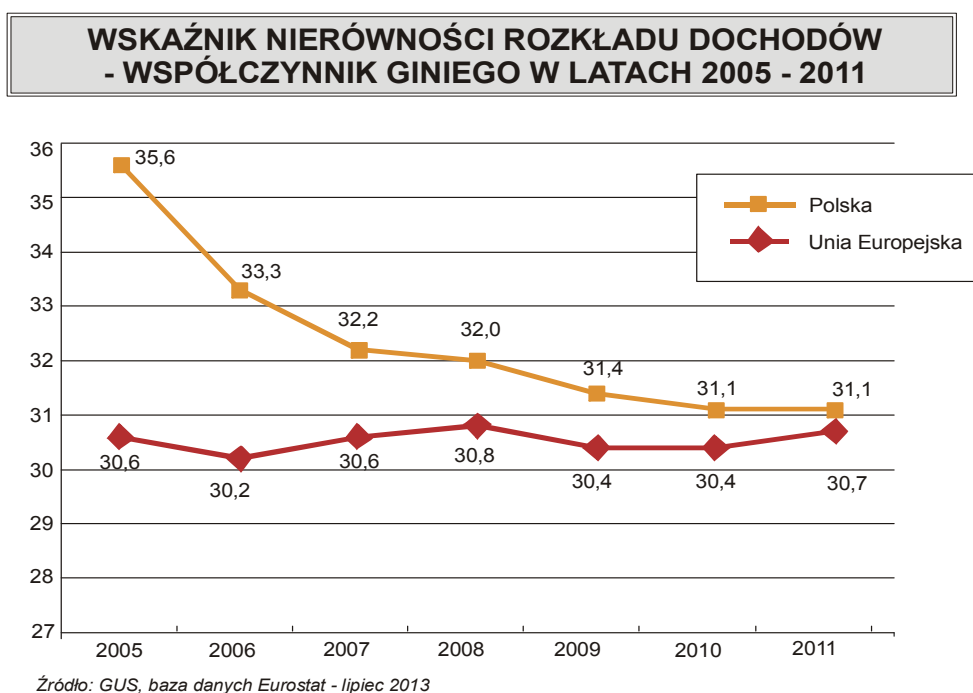
Kraj	Roczne dochody		Granica ubóstwa relatywnego ^a	Współczynnik Giniego	Nierówność rozkładu dochodów S80/S20
	średnia	mediana			
	PPS				
Austria	22 458	20 252	12 150	26,3	3,8
Belgia	19 453	17 995	10 797	26,3	3,9
Bułgaria	6 725	5 701	3 420	35,1	6,5
Cypr	22 378	19 240	11 543	29,1	4,3
Czechy	11 167	9 859	5 915	25,2	3,5
Dania	20 229	18 681	11 208	27,8	4,4
Estonia	8 612	7 338	4 402	31,9	5,3
Finlandia	19 634	17 744	10 646	25,8	3,7
Francja	21 568	18 058	10 834	30,8	4,6
Grecja	13 197	11 482	6 889	33,5	6,0
Hiszpania	14 698	12 907	7 744	34,0	6,8
Holandia	20 826	18 752	11 251	25,8	3,8
Irlandia	19 524	16 829	10 097	29,8	4,6
Litwa	7 096	6 165	3 699	32,9	5,8
Luksemburg	30 049	26 669	16 001	27,2	4,0
Łotwa	6 954	5 666	3 400	35,4	6,6
Malta	15 684	14 034	8 420	27,4	4,1
Niemcy	20 643	18 242	10 945	29,0	4,5
Polska	9 494	8 207	4 924	31,1	5,0
Portugalia	11 860	9 584	5 750	34,2	5,7
Rumunia	4 054	3 556	2 134	33,2	6,2
Słowacja	9 802	8 856	5 314	25,7	3,8
Słowenia	14 829	13 809	8 285	23,8	3,5
Szwecja	19 592	18 475	11 084	24,4	3,6
Węgry	7 903	7 017	4 210	26,8	3,9
Wielka Brytania	20 386	16 805	10 082	33,0	5,3
Włochy	17 539	15 515	9 308	31,9	5,6

^a Poziom granicy dla gospodarstwa jednoosobowego. Dla gospodarstw wieloosobowych wartość granicy ubóstwa obliczamy mnożąc wartość granicy ubóstwa dla gospodarstwa jednoosobowego przez liczbę jednostek ekwiwalentnych w gospodarstwie domowym wg zmodyfikowanej skali OECD.

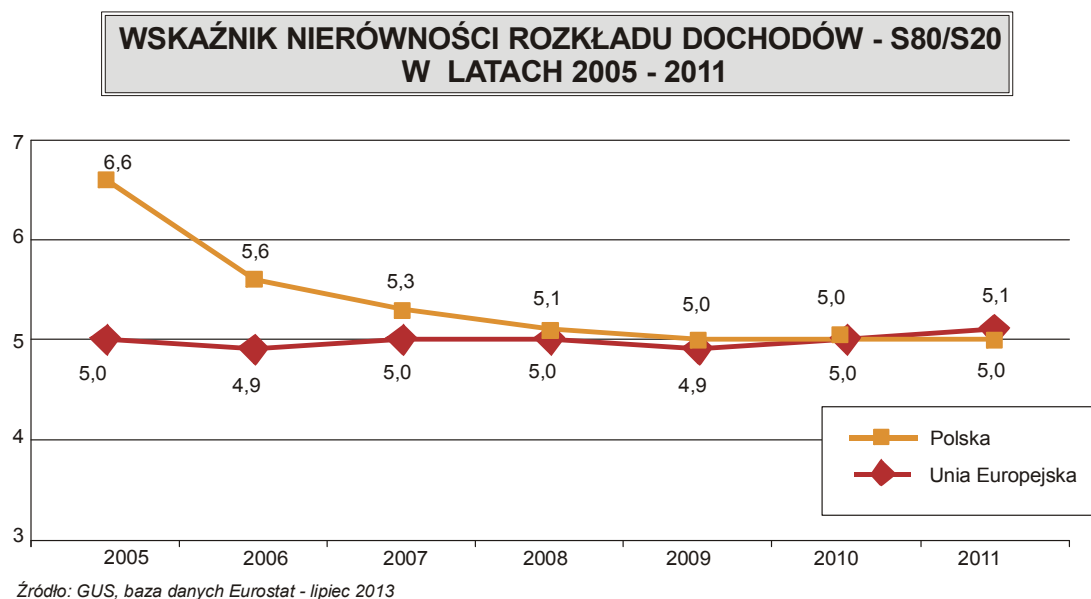
Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013.

Z analizy danych z lat 2005-2011 wynika, że w tym okresie, w całej Unii Europejskiej nierówności dochodowe pozostawały na podobnym poziomie. W zależności od roku, wartość wskaźnika zróżnicowania kwintylowego wynosiła od 4,9 do 5,1, a współczynnika Giniego od 30,2 do 30,8. W poszczególnych krajach sytuacja przedstawiała się różnie. W Polsce, w 2011 r. zarówno wartość wskaźnika S80/S20 jak i współczynnika Giniego była wyraźnie niższa niż w roku 2005 (spadek odpowiednio z 6,6 do 5,0 oraz z 35,6 do 31,1), przy czym tempo spadku nierówności dochodowych w Polsce stopniowo malało. Najsilniejszy spadek wartości obu wskaźników odnotowano w 2006 r., a od roku 2009 nierówności dochodowe mierzone obu wyżej wymienionymi wskaźnikami pozostawały na podobnym poziomie.

Wykres 2.1.

Wykres 2.2.

2. UBÓSTWO RELATYWNE

Poziom granic ubóstwa

Według wspólnie uzgodnionej i przyjętej przez Eurostat (Urząd Statystyczny Unii Europejskiej) metodologii, za zagrożone ubóstwem uważa się osoby żyjące w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany dochodu w danym kraju. Przyjęto zatem relatywne podejście do pomiaru ubóstwa, w którym próg ubóstwa powiązany jest ze standardem życia w poszczególnych krajach. Miara ta określa zatem grupę ludności będącą w każdym z krajów, w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odniesienia do poziomu dochodów w pozostałych państwach).

Ze względu na znaczne różnice w dochodach obywateli państw Unii Europejskiej, różna jest wartość granicy ubóstwa dla poszczególnych krajów UE. W 2011 r. rozpiętość progów ubóstwa dla gospodarstwa jednoosobowego w Unii Europejskiej wynosiła aż 14 tys. PPS, a najwyższy notowany próg ubóstwa stanowił ośmiokrotność proggu najniższego. Najwyższą wartość granicy ubóstwa odnotowano w Luksemburgu (16 tys. PPS) oraz w Austrii i na Cyprze (ok. 12 tys. PPS). Najniższa granica ubóstwa występowała natomiast w Rumunii (2,1 tys. PPS) oraz na Łotwie i w Bułgarii (3,4 tys. PPS). Próg ubóstwa relatywnego dla gospodarstwa jednoosobowego w Polsce w 2011 roku określały dochody na poziomie 12 tys. zł rocznie, co po uwzględnieniu różnic cen w krajach Unii Europejskiej stanowiło równowartość 4,9 tys. PPS. Próg ubóstwa dochodowego w Polsce, po uwzględnieniu różnic w poziomie cen pomiędzy krajami, był więc ponad dwukrotnie wyższy niż w Rumunii, a jednocześnie trzykrotnie niższy niż w Luksemburgu i około dwukrotnie niższy niż w Wielkiej Brytanii, Niemczech czy Francji.

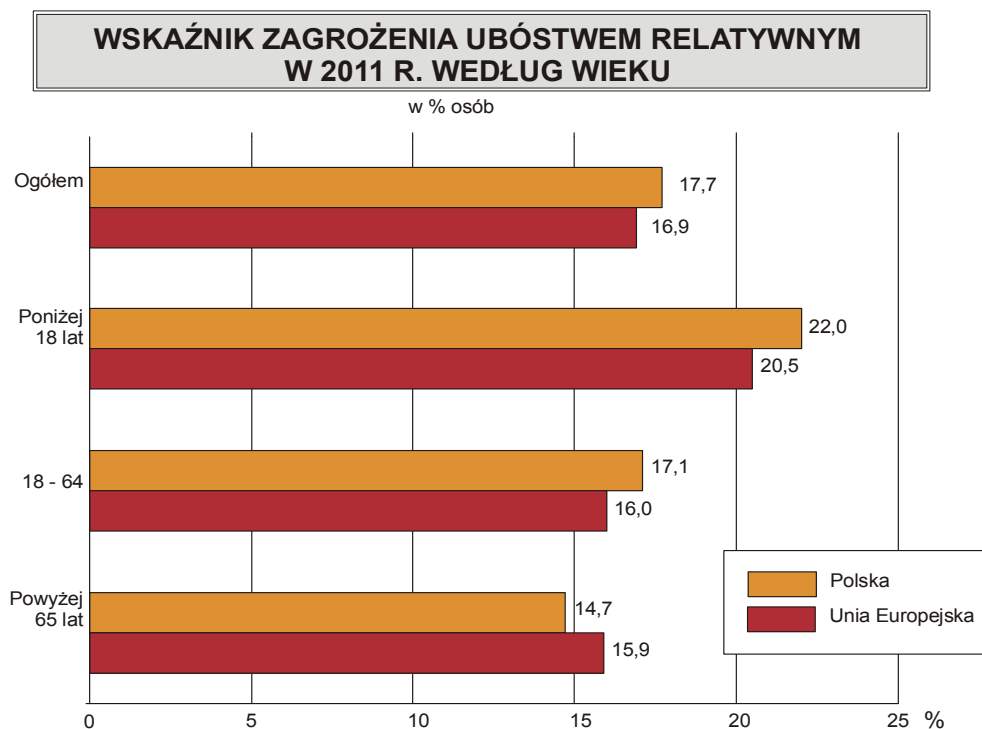
Zasięg i społeczne zróżnicowanie ubóstwa relatywnego

Z danych Eurostatu za rok 2011 wynika, że ubóstwem relatywnym zagrożonych było w tym czasie ok. 17% obywateli Unii Europejskiej. Wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem dla poszczególnych krajów UE były zróżnicowane. Najmniejszy odsetek osób zagrożonych ubóstwem odnotowano w Czechach, Holandii oraz Austrii (ok. 10-13%) natomiast największy w takich krajach jak: Bułgaria, Rumunia oraz Hiszpania (ok. 22%).

W Polsce w 2011 r. w gospodarstwach domowych o dochodach poniżej przyjętego proggu ubóstwa relatywnego żyło 17,7% osób. Jest to więc wynik zbliżony do średniej wartości wskaźnika dla całej Unii Europejskiej.

W Unii Europejskiej relatywnie częściej niż przeciętnie ubóstwem zagrożone są dzieci (osoby w wieku 0-17 lat) oraz osoby starsze (w wieku 65 lat i więcej).

Wykres 2.3

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013 r.

W sferze ubóstwa relatywnego żyło w Unii Europejskiej więcej, niż co piąte dziecko (21%). W przypadku dzieci stopa ubóstwa wahała się od 10% w Danii i 12% w Finlandii oraz na Cyprze, do 27% w Hiszpanii, 29% w Bułgarii i 33% w Rumunii. W Polsce poniżej granicy ubóstwa relatywnego żyło 22% dzieci. Polska należała do krajów o wysokim stopniu zagrożenia ubóstwem dzieci i młodzieży, chociaż od 2005 r. zaobserwowano poprawę sytuacji w tym zakresie (spadek wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym o ponad 7 p. proc.).

Relatywnie najczęściej w sferze ubóstwa znajdowały się dzieci z rodzin wielodzietnych i niepełnych. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wśród gospodarstw domowych złożonych z 2 osób dorosłych z przynajmniej 3 dziećmi na utrzymaniu³ wynosił w Unii Europejskiej 25%. W Polsce stopa ubóstwa wśród tego typu gospodarstw domowych kształtowała się na poziomie 35%.

Wśród samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu w UE zagrożonych ubóstwem było ok. 35% osób (od 12% na Cyprze do 47% na Malcie); w Polsce ok. 30% osób.

Tabl. 2.2. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w 2011 r.**
według wybranych typów gospodarstw domowych

Wyszczególnienie	Polska	Unia Europejska
	% osób w gospodarstwach domowych	
Ogółem	17,7	16,9
Samotna osoba dorosła	25,5	25,7
w tym:		
kobiety	22,7	26,4
mężczyźni	31,6	24,6
Samotna osoba dorosła z dziećmi na utrzymaniu	29,8	34,5
Dwie osoby dorosłe z jednym dzieckiem na utrzymaniu	11,3	12,7
Dwie osoby dorosłe z przynajmniej 3 dziećmi na utrzymaniu	34,6	24,8
Dwie osoby dorosłe bez dzieci na utrzymaniu	12,8	11,7

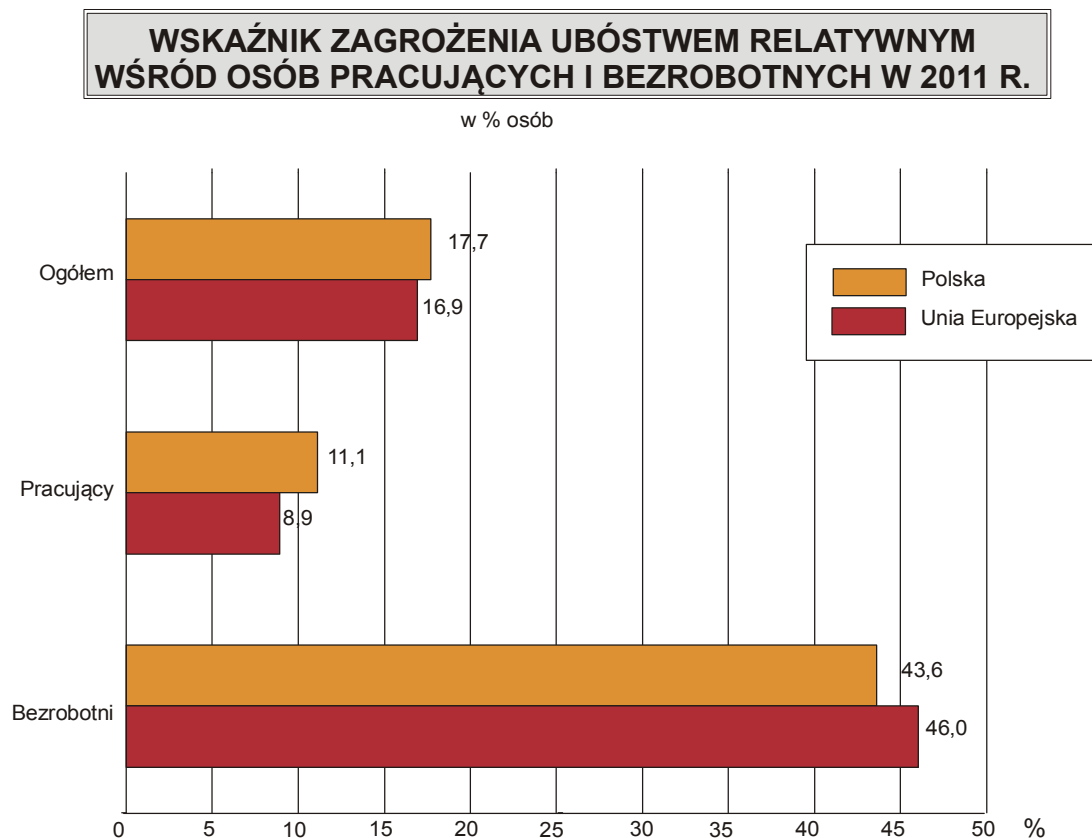
Źródło: GUS, baza danych Eurostat - lipiec 2013.

³ Dziecko na utrzymaniu to osoba w wieku 0-14 lat (włącznie) będąca w składzie gospodarstwa domowego lub osoba w wieku 15-25 lat, o ile nie posiada własnego źródła utrzymania i nie pozostaje w związku małżeńskim lub związku nieformalnym.

Wśród osób w wieku co najmniej 65 lat – szesnastu na stu mieszkańców Unii Europejskiej żyło w sferze ubóstwa. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym dla tej grupy osób wynosił od 5% na Węgrzech oraz w Luksemburgu do 24% – w Grecji, 31% w Bułgarii oraz 37% na Cyprze. W Polsce, wśród osób starszych dochody poniżej granicy ubóstwa miało 15% osób. Sytuacja osób starszych w Polsce jest zbliżona do średniej w Unii Europejskiej. Na przestrzeni ostatnich lat obserwowany jest jednak w Polsce wzrost wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym w tej grupie wiekowej (o ok. 8 p. proc. w latach 2005-2011), przy czym trend dla wszystkich krajów Unii Europejskiej jest odwrotny (spadek z ok. 19% w 2005 r. do ok. 16% w 2011 r.).

Brak zatrudnienia stanowi jeden z podstawowych czynników zwiększających zagrożenie ubóstwem. Wśród osób bezrobotnych w wieku powyżej 18. roku życia, wskaźnik ubóstwa relatywnego w Unii Europejskiej wyniósł 46%. Oznacza to, iż niemal połowa osób bezrobotnych pozostawała w 2011 roku poniżej granicy ubóstwa. Najwyższą wartość wskaźnik zagrożenia ubóstwem wśród bezrobotnych osiągnął w Niemczech, gdzie zagrożonych ubóstwem relatywnym było ok. 68% osób bezrobotnych. Wysoką wartość wskaźnika zanotowano również na Litwie, w Bułgarii oraz Estonii (52-53%). Najniższy odsetek osób bezrobotnych, doświadczających ubóstwa relatywnego zaobserwowano w takich krajach jak: Dania (ok. 29%), Irlandia (ok. 32%) oraz Holandia (ok. 33%). W Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem osób bezrobotnych kształtował się na poziomie zbliżonym do średniej w Unii Europejskiej i wynosił ok. 44%.

Wykres 2.4

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013 r.

Niekorzystnie na tle większości krajów Unii przedstawiała się w Polsce sytuacja osób pracujących. W krajach Unii Europejskiej w 2011 roku w sferze ubóstwa pozostawało ok. 9% osób pracujących. Najmniejszy odsetek osób pracujących, zagrożonych omawianym typem ubóstwa zaobserwowano w Finlandii, Czechach oraz Belgii (ok. 4%). Polska ze wskaźnikiem ok. 11% należała do krajów o najwyższej stopie ubóstwa wśród tej grupy ludności. Najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w Rumunii, gdzie ubóstwa relatywnego doświadcza niemal co piąta osoba pracująca (ok. 19%). Krajami o wysokim odsetku osób pracujących, pozostających w sferze ubóstwa są również Hiszpania oraz Grecja, gdzie omawiany wskaźnik osiąga wartość ok. 12%.

Analizując wyniki dotyczące ubóstwa relatywnego wśród osób pracujących należy pamiętać, iż ocena zasięgu ubóstwa relatywnego prowadzona jest w oparciu o dochody na poziomie gospodarstw domowych. W związku z tym odsetek osób pracujących, pozostających poniżej granicy ubóstwa relatywnego nie jest zależny jedynie od dochodów osób pracujących, lecz również od wielkości i struktury gospodarstw domowych, do których te osoby przynależą.

Redystrybucyjny efekt transferów społecznych⁴

W analizach rozkładu dochodów i zasięgu ubóstwa istotne jest zwrócenie uwagi na rolę, jaką odgrywają w dochodach gospodarstw domowych oraz w procesie zapobiegania bądź łagodzenia zjawiska ubóstwa transfery społeczne. W tym celu oblicza się hipotetyczne wskaźniki zagrożenia ubóstwem – określane jako wskaźniki zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia w dochodach transferów społecznych.

Jeżeli od dochodów gospodarstw domowych odjęlibyśmy wszystkie otrzymywane przez nie transfery społeczne (łącznie z emeryturami), to w 2011 r. wskaźnik zagrożenia ubóstwem (przy utrzymaniu progu ubóstwa na poziomie 60% mediany całkowitych dochodów do dyspozycji) wzrósłby zarówno w Unii Europejskiej jak i w Polsce – dwu i pół krotnie (odpowiednio z ok. 17% do 44% i z niecałych 18% do ponad 43%). Najbardziej wzrósłby w tej sytuacji, co jest zupełnie zrozumiałe, wskaźnik zagrożenia ubóstwem osób starszych (w wieku co najmniej 65 lat) – w całej Unii Europejskiej z ok. 11% do ok. 88%, a w Polsce z niecałych 15% do 84%.

Dla oceny skuteczności polityki społecznej w ograniczaniu skali ubóstwa stosowany jest częściej wskaźnik zagrożenia ubóstwem obliczany w oparciu o dochody gospodarstw domowych pomniejszonych o wartość otrzymywanych przez nie transferów społecznych z wyłączeniem świadczeń związanych z wiekiem (czyli przede wszystkim emerytur). W 2011 roku pozbawienie gospodarstw tego

⁴ **Transfery otrzymywane przez gospodarstwa domowe** - na transfery społeczne składają się świadczenia społeczne oraz regularnie otrzymywane przelewy pieniężne pomiędzy gospodarstwami domowymi. **Świadczenia społeczne** dzielą się na: świadczenia dotyczące rodziny, dodatki mieszkaniowe, świadczenia dla bezrobotnych, świadczenia związane z wiekiem (głównie emerytury), renty rodzinne, świadczenia chorobowe, świadczenia dla osób niepełnosprawnych, stypendia, świadczenia dotyczące wykluczenia społecznego. **Regularnie otrzymywane przelewy pieniężne pomiędzy gospodarstwami domowymi** obejmują natomiast: obowiązkowe alimenty i zasiłek dla dziecka, nieobowiązkowe alimenty i zasiłek dla dziecka otrzymywane w sposób regularny, regularny zasiłek pieniężny od osób innych niż członkowie rodziny, regularny zasiłek pieniężny od rodzin w innych krajach.

typu dochodów zwiększyłyby zasięg ubóstwa w Unii Europejskiej o ok. 9 p. proc. – z ok. 17% osób do ponad 26% osób. W Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem wzrósłby o ok. 6 p. proc. i wyniósłby ok. 24%. W Polsce, w przypadku dzieci i młodzieży do lat 18. transfery społeczne redukowały ubóstwo o 8,1 p. proc., wśród osób w wieku 18-64 lata o 6,7 p. proc. , natomiast w przypadku osób starszych o 2,6 p. proc.

W Polsce w porównaniu do Unii Europejskiej zwraca uwagę mniejszy wpływ transferów społecznych na ograniczenie ubóstwa wśród osób poniżej 18. roku życia.

Tabl. 2.3. **Wpływ transferów społecznych na redukcję wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym w 2011 r.^a (na podstawie EU-SILC 2011)**

	Osoby w wieku 0-17 lat		Osoby w wieku 18-64 lata		Osoby w wieku 65 lat i więcej		Ogółem	
	wskaźnik po uwzględnieniu w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik bez uwzględnienia w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik po uwzględnieniu w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik bez uwzględnienia w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik po uwzględnieniu w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik bez uwzględnienia w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik po uwzględnieniu w dochodach transferów ^b społecznych	wskaźnik bez uwzględnienia w dochodach transferów ^b społecznych
%								
EU 27	20,5	34,8	16,0	25,5	15,9	19,7	16,9	26,3
EU 15	19,7	34,8	15,9	25,8	14,7	20,2	16,7	26,5
Polska	22,0	30,1	17,1	23,8	14,7	17,3	17,7	24,1

a Według granicy 60% dochodów ekwiwalentnych. b Związanych z wiekiem (głównie emerytury).

Komentarz 2. 1.

WYDATKI NA ZABEZPIECZENIE SPOŁECZNE W POLSCE I W UNII EUROPEJSKIEJ

Z założenia, kluczową rolę w przeciwdziałaniu i łagodzeniu skutków ubóstwa i wykluczenia społecznego pełnią w krajach Unii Europejskiej systemy zabezpieczenia społecznego. Z danych Eurostatu wynika, że w 2010 r. wydatki na zabezpieczenie społeczne w 27 Krajach Unii Europejskiej stanowiły 29,4% wartości Krajowego Produktu Brutto Wspólnoty. W zależności od kraju wydatki na ten cel stanowiły od 17,6% PKB w Rumunii do 33,8% we Francji. W Polsce wydatki na zabezpieczenie społeczne stanowiły w 2010 r. 18,9% PKB i należały do najniższych w Unii Europejskiej.

Tabl. 1. Wydatki na zabezpieczenie społeczne w Polsce i w Unii Europejskiej w 2010 r.

Wyszczególnienie	% PKB	Na osobę w PPS	Na osobę w euro
Unia Europejska	29,4	7185	7185
Austria	30,4	9352	10361
Belgia	29,9	8697	9774
Bułgaria	18,1	1936	864
Cypr	21,6	5099	4543
Czechy	20,1	3940	2878
Dania	33,3	10292	14126
Estonia	18,1	2838	1932
Finlandia	30,6	8542	10189
Francja	33,8	8892	10085
Grecja	29,1	224	571
Hiszpania	25,7	6284	5859
Holandia	32,1	10406	11359
Irlandia	29,6	9247	10350
Litwa	19,1	2684	1603
Luksemburg	22,7	14896	17871
Łotwa	17,8	2242	1437
Malta	19,8	4054	2967
Niemcy	30,7	8894	9364
Polska	18,9	2899	1760
Portugalia	27,0	5275	4380
Rumuni	7,6	1998	1017
Słowacja	18,6	3335	2254
Słowenia	24,8	5168	4310
Szwecja	30,4	9240	11360
Węgry	23,1	3628	2229
Wielka Brytania	28,0	7676	7682
Włochy	29,9	7337	7671

Źródło: Eurostat, *European social statistics – 2013 edition*.

W ujęciu wartościowym, po uwzględnieniu różnic w poziomie cen między krajami, najwięcej na zabezpieczenie społeczne w przeliczeniu na jednego mieszkańca wydawano w Luksemburgu (ok. 14,9 tys. PPS) oraz w Holandii (ok. 10,4 tys. PPS), natomiast najmniej w Rumunii i w Bułgarii (niecałe 2 tys. PPS). W Polsce poziom wydatków na ten cel wynosił ok. 2,9 tys. PPS, co stanowiło 40% średnich wydatków w Unii Europejskiej.

Tabl. 2. **Struktura wydatków na zabezpieczenie społeczne w Polsce i w Unii Europejskiej według funkcji świadczeń**

Wyszczególnienie	Podeszły wiek (emerytury i renty rodzinne)	Choroba i opieka zdrowotna oraz niepełnosprawność	Rodzina i dzieci	Bezrobocie	Mieszkalnictwo i wykluczenie społeczne
	% całkowitych wydatków na zabezpieczenia społeczne				
Unia Europejska	45,0	37,4	8,0	6,0	3,6
Austria	49,6	32,8	10,4	5,7	1,5
Belgia	39,6	35,7	7,7	13,3	3,6
Bułgaria	51,5	32,2	11,4	3,4	1,5
Cypr	45,7	26,9	10,0	5,0	12,4
Czechy	47,2	40,1	6,8	4,2	1,7
Dania	37,7	37,4	12,4	7,5	5,0
Estonia	44,2	37,7	12,7	4,2	1,1
Finlandia	39,2	37,3	11,1	8,2	4,2
Francja	44,9	35,0	8,3	6,9	5,0
Grecja	50,1	33,9	6,4	6,1	3,6
Hiszpania	42,4	35,7	6,0	14,1	1,8
Holandia	39,2	43,4	4,1	5,2	8,1
Irlandia	23,4	48,0	12,9	12,4	3,3
Litwa	44,0	35,8	11,9	4,4	3,9
Luksemburg	36,2	36,9	17,8	5,6	3,6
Łotwa	53,5	28,4	8,5	7,4	2,2
Malta	54,9	33,6	6,3	2,8	2,5
Niemcy	40,2	40,4	10,9	5,8	2,7
Polska	60,9	31,6	4,2	2,2	1,1
Portugalia	51,7	35,6	5,7	5,7	1,3
Rumunia	50,7	34,7	9,6	3,2	1,7
Słowacja	43,0	39,5	9,8	5,1	b.d.
Słowenia	46,3	39,6	8,9	2,8	2,4
Szwecja	44,1	39,1	10,4	4,5	3,9
Węgry	46,4	33,7	13,0	4,0	2,9
Wielka Brytania	42,3	41,8	6,9	2,7	6,4
Włochy	60,6	31,5	4,6	2,9	0,3

Źródło: Eurostat, *European social statistics – 2013 edition*.

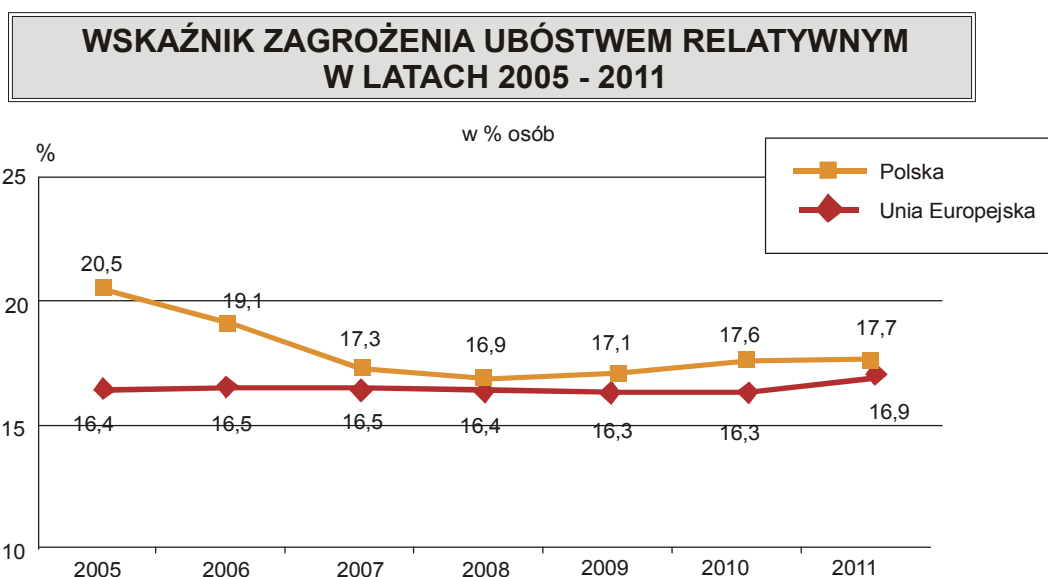
Komentarz 2. 1. (dok.)

W skali całej Unii Europejskiej największą część kwoty przeznaczanej na zabezpieczenie społeczne – 45% – stanowiły wydatki na emerytury i inne świadczenia związane z wiekiem. Polska wraz z Włochami odznaczały się najwyższymi udziałami wydatków na ten cel (prawie 61%). Tym samym w Polsce znacznie mniej niż w większości krajów Wspólnoty wydawano na pozostałe cele. W porównaniu z przeciętną w Unii Europejskiej udział wydatków związanych z niepełnosprawnością, chorobą, opieką zdrowotną był o ok. 15% niższy i wynosił niecałe 32%, wobec ponad 37% w Unii Europejskiej. Znacznie większe dysproporcje dotyczą udziału wydatków związanych z rodziną i dziećmi (prawie dwukrotnie niższy udział niż w UE), bezrobociem (prawie trzykrotnie niższy udział niż w UE) oraz mieszkalnictwem i wykluczeniem społecznym (ponad trzykrotnie mniejszy udział w porównaniu z UE).

Zmiany zasięgu ubóstwa relatywnego w latach 2005-2011

Analizując szacunki dla 27 krajów Unii Europejskiej zauważyć można, że od 2005 r. wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem kształtowała się na zbliżonym poziomie – ok. 16-17%. Przy czym sytuacja w poszczególnych krajach przedstawiała się różnie. W Polsce odsetek osób o dochodach poniżej granicy ubóstwa relatywnego zmniejszył się znacząco w latach 2005-2008. W tym okresie wartość wskaźnika spadła z 20,5% do 16,9%. W 2009 roku tendencja ta uległa jednak zahamowaniu. W latach 2009-2011 wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wynosił od 17,1 do 17,7%.

Wykres 2.5.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013 r.

Obserwując zmiany zasięgu ubóstwa relatywnego w czasie należy pamiętać, że poziom granic ubóstwa szacowany jest w oparciu o medianę dochodu danego kraju w konkretnym roku. W konsekwencji więc możemy mieć do czynienia ze spadkiem wskaźnika zagrożenia ubóstwem przy jednoczesnym obniżeniu poziomu dochodów gospodarstw domowych lub ze wzrostem zagrożenia ubóstwem przy obserwowanej poprawie sytuacji dochodowej. Dlatego też, aby pokazać wpływ zmian sytuacji ekonomicznej na poziom zagrożenia ubóstwem obliczane są wskaźniki zagrożenia ubóstwem wg realnej wartości granicy ubóstwa z danego roku (*'wskaźnik zagrożenia ubóstwem zakotwiczonym w czasie'*)⁵.

Eurostat szacuje wskaźniki zagrożenia ubóstwem według realnej wartości granic ubóstwa dla poszczególnych krajów z roku 2005 (rok wdrożenia EU-SILC przez wszystkie kraje Unii Europejskiej) oraz z roku 2008 (rok odniesienia dla wskaźników monitorujących realizację Strategii Europa 2020).

Przy przyjęciu w 2011 r. za próg ubóstwa realnej wartości granicy ubóstwa z 2005 r. poziom zagrożenia ubóstwem w skali całej Unii Europejskiej oszacowano na 14,7% osób, w Polsce natomiast – na 6,1%. Oznacza to, że w porównaniu z rokiem odniesienia w Polsce, ale także w całej Unii Europejskiej nastąpiła poprawa sytuacji osób o najniższych dochodach.

Tabl. 2.4. **Wskaźniki zagrożenia ubóstwem wg realnych wartości granic ubóstwa z 2005 r. i 2008 r. w Polsce i Unii Europejskiej**

Kraj	Nazwa wskaźnika	2008	2009	2010	2011
		%			
Unia Europejska	Dynamika PKB (w odniesieniu do roku poprzedniego)	0,4	-4,5	2,1	1,6
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	16,4	16,3	16,4	16,9
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym	8,7	8,8	9,6	10,0
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg stałej realnej wartości z 2008 r.	16,4	16,3	16,3	17,5
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg stałej realnej wartości z 2005 r.	b.d.	b.d.	13,4	14,7
Polska	Dynamika PKB ((w odniesieniu do roku poprzedniego)	5,1	1,6	3,9	4,5
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	16,9	17,1	17,6	17,7
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym	10,4	10,2	10,5	10,1
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg stałej realnej wartości z 2008 r.	16,9	13,7	13,0	11,9
	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg stałej realnej wartości z 2005 r.	8,3	7,0	6,3	6,1

Źródło: Szacunki GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013.

5 W j. angielskim określany jako *'at-risk-of-poverty rate anchored at a point in time'*.

W przypadku uwzględnienia granic ubóstwa na poziomie ich realnej wartości z roku 2008 'wskaźnik zagrożenia ubóstwem zakotwiczonym w czasie' w 2011 r. osiągnął dla całej Unii Europejskiej wartość 17,5% i był o 1,1 p. proc. wyższy od wskaźnika zagrożenia ubóstwem w roku odniesienia. Na 27 krajów Unii wyższą wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem według realnej wartości granicy z 2008 r. odnotowano w 15 krajach. Skala wzrostu była bardzo zróżnicowana (od mniej niż 1 p. proc. do prawie 11 p. proc.). W pozostałych krajach odnotowano spadek wartości omawianego wskaźnika (w granicach 0,4-5 p. proc.), przy tym najbardziej widoczny spadek odnotowano w przypadku Polski. W Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem według realnej wartości granicy ubóstwa z 2008 r. wyniósł w 2011 r. 11,9% i był o 5 p. proc. niższy niż w roku 2008 r. Wśród dzieci i młodzieży poniżej 18. roku życia wyniósł on ponad 15% (spadek o 7 p. proc.), natomiast wśród osób w wieku co najmniej 65 lat – nieco ponad 8% (spadek o 3,5 p. proc.).

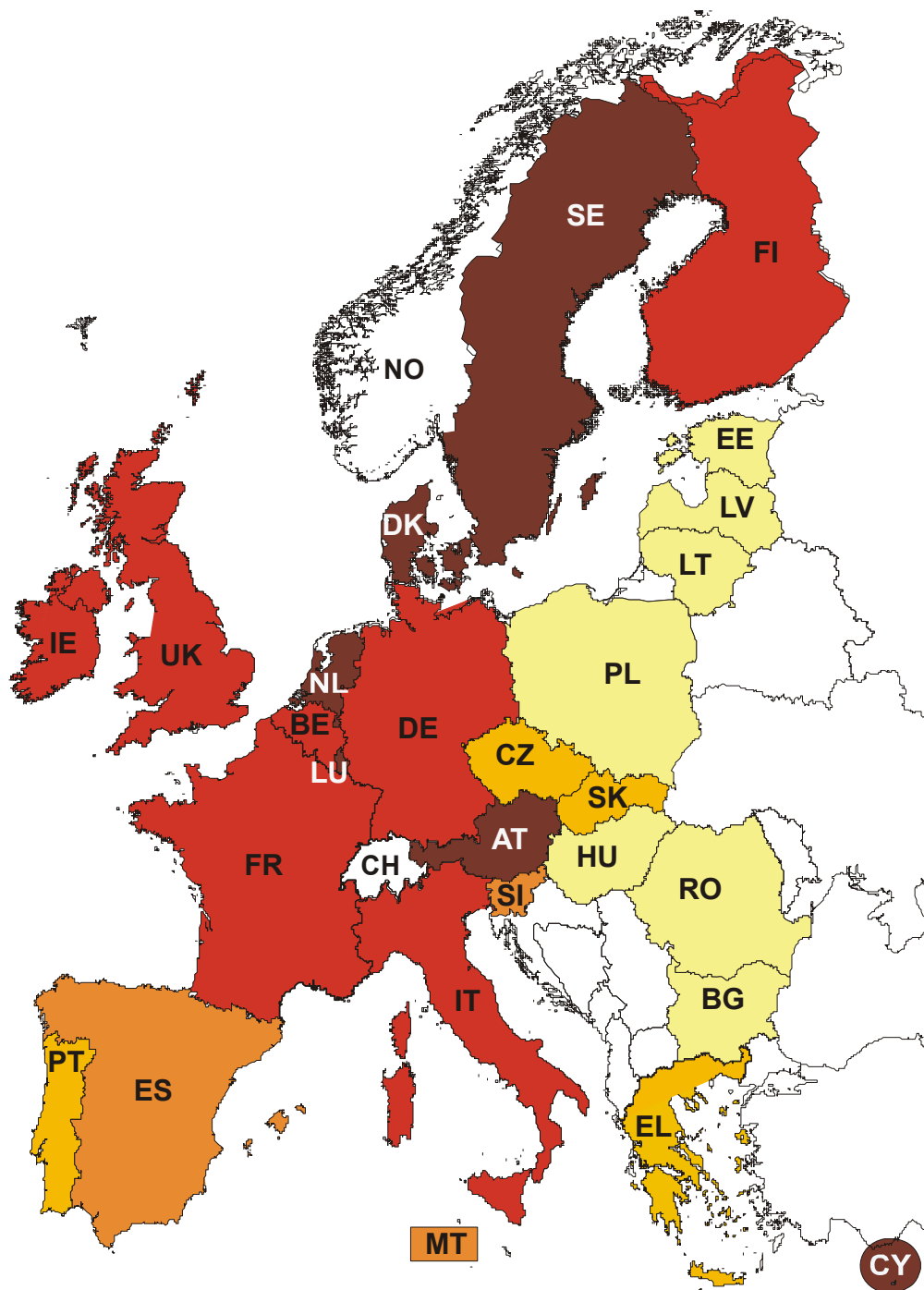
Tabl. 2.5. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w Polsce według realnych wartości granic ubóstwa z 2005 r. i 2008 r. według wieku**

Nazwa wskaźnika	Wiek w latach	2006	2007	2008	2009	2010	2011
		% osób w gospodarstwach domowych					
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg realnej wartości granicy ubóstwa relatywnego z 2008 r.	ogółem	b.d.	b.d.	16,9	13,7	13,0	11,9
	poniżej 18	b.d.	b.d.	22,4	18,7	17,1	15,4
	18-64	b.d.	b.d.	16,3	12,8	12,6	11,7
	65 i więcej	b.d.	b.d.	11,7	10,5	9,3	8,2
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg realnej wartości granicy ubóstwa relatywnego z 2005 r.	ogółem	16,0	12,5	8,3	7,0	6,3	6,1
	poniżej	22,6	18,2	11,5	10,1	9,0	8,0
	18-64	16,0	12,5	8,2	6,8	6,3	6,3
	65 i więcej	5,7	4,4	3,7	3,3	2,8	2,7

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013.

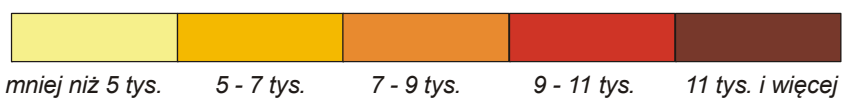
Kartogram 2.1.

**GRANICE UBÓSTWA RELATYWNEGO (w PPS)
W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ W 2011 R.**

Granice ubóstwa relatywnego

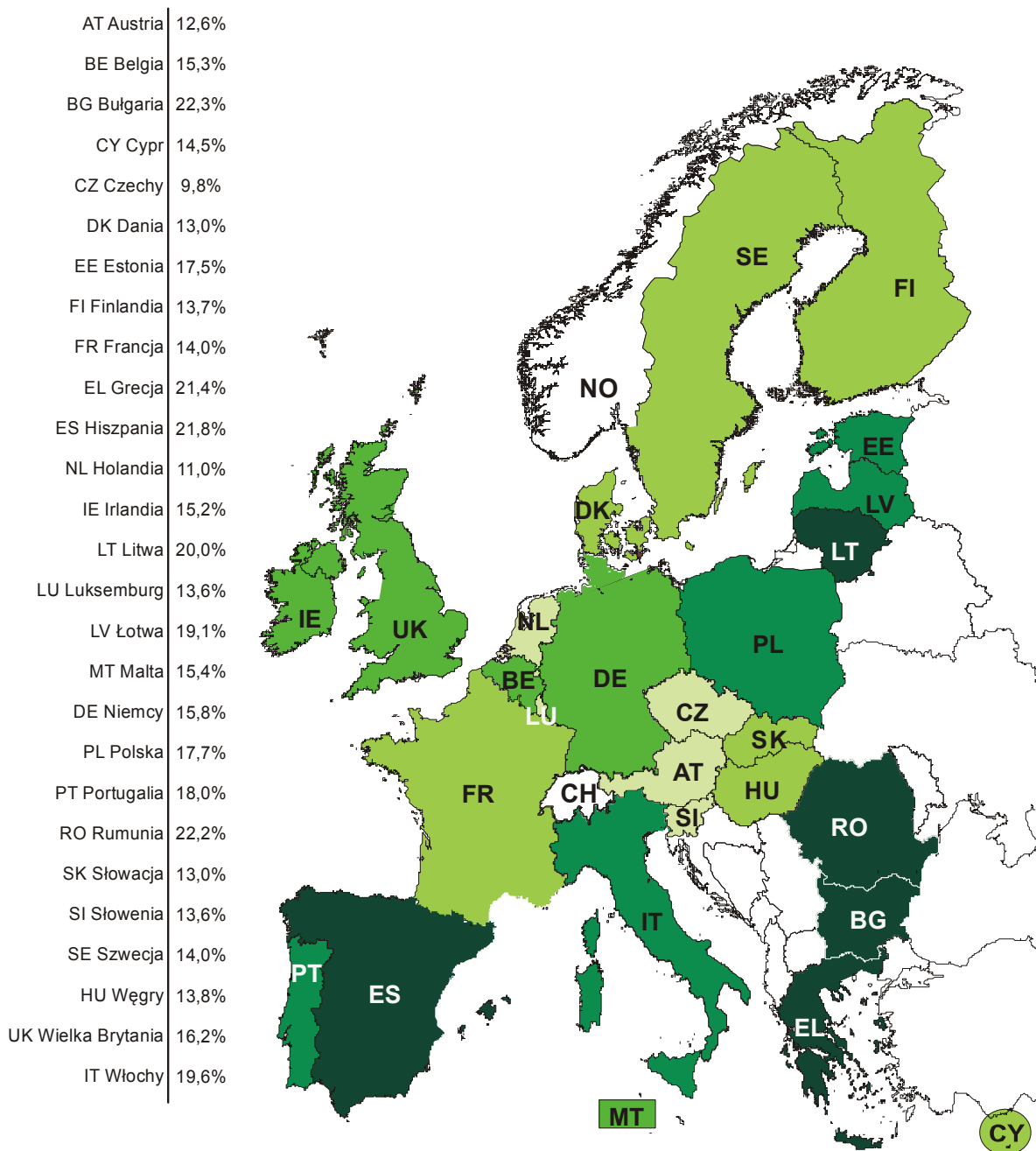
w PPS

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - lipiec 2013.

Kartogram 2.2.

**WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM RELATYWNYM
W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ W 2011 R.**

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym
w %

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - lipiec 2013

3. TRWAŁOŚĆ UBÓSTWA

Zarówno indywidualne jak i społeczne skutki ubóstwa zależą od tego, czy mamy do czynienia tylko z krótkotrwałym pogorszeniem się sytuacji bytowej, czy też z utrwaloną złą sytuacją materialną rodziny. Aby móc analizować trwałość zjawiska ubóstwa konieczny jest dłuższy okres obserwacji ludności zagrożonej ubóstwem. Możliwość taką dają badania panelowe. Analizy przekrojowe uwzględniają bowiem zarówno te osoby ubogie, które w danym roku trafiły do sfery ubóstwa po raz pierwszy jak również i te, które znajdują się w trudnej sytuacji materialnej od wielu lat.

Epizody ubóstwa

Obowiązujące w badaniu EU-SILC rozwiązania metodologiczne pozwalają na ocenę trwałości ubóstwa w oparciu o czteroletni okres obserwacji tej samej grupy osób. Na podstawie analizy danych panelowych za lata 2008-2011 szacuje się, że przynajmniej przez jeden rok w sferze ubóstwa relatywnego – za granicę którego przyjęto 60% mediany dochodu do dyspozycji – w danym kraju żyło 29% osób w Unii Europejskiej (od 15% w Szwecji do prawie 41% na Litwie) oraz 30% osób w Polsce. Zarówno w całej Unii Europejskiej jak i w Polsce – nieco mniej niż jedna trzecia z tych osób była zagrożona ubóstwem relatywnym tylko przez jeden rok (11%). Przez wszystkie cztery lata ubóstwa relatywnego doświadczało natomiast ok. 7% obywateli Polski i Unii Europejskiej (od 3% w Czechach do 12-13 % w Bułgarii i Rumunii).

Tabl. 2.6. **Odsetek osób pozostających w sferze ubóstwa relatywnego w latach 2008-2011**

Okres pozostawania w sferze ubóstwa relatywnego	Polska	Unia Europejska
	% osób w gospodarstwach domowych	
Nigdy	69,5	70,8
1 rok	11,3	11,0
2 lata	7,6	6,8
3 lata	4,8	5,0
4 lata	6,8	6,5

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym

Według metodologii stosowanej przez Eurostat, za zagrożone ubóstwem trwałym uważa się osoby, których poziom dochodu ekwiwalentnego do dyspozycji w roku badania i przynajmniej w ciągu dwóch z trzech poprzednich lat był niższy od przyjętego dla danego roku progu ubóstwa relatywnego. Z szacunków Eurostatu wynika, że przy przyjęciu podstawowego progu ubóstwa na poziomie 60% mediany dochodu w danym kraju, w 2011 roku trwale zagrożony ubóstwem był co dziesiąty obywatel Unii Europejskiej. Najniższą wartością wskaźnika odznaczały się Czechy, Austria oraz Dania. W krajach tych odsetek osób zagrożonych ubóstwem trwałym wynosił od ok. 4% do ok. 6%. Najwyższą wartość wskaźnik przyjmował w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej – Bułgarii

i Rumunii (ok. 17%) oraz w Portugalii (ok. 14%). W Polsce w 2011 r. ubóstwem trwałym zagrożonych było 10,1% osób, czyli ponad połowa (57%) ogółu populacji ubogiej relatywnie. Wśród osób do 18. roku życia wskaźnik ubóstwa trwałego osiągnął wartość 12,5% (ok. 57% populacji osób w tym wieku zagrożonych ubóstwem relatywnym), natomiast wśród osób starszych – w wieku co najmniej 65 lat – 9,6% (65% populacji ubogiej relatywnie w tej grupie wiekowej).

Od 2008 r. w skali całej Unii Europejskiej zaobserwowano niewielki wzrost wskaźnika zagrożenia ubóstwem trwałym (z 8,7% do 10%). W Polsce w latach 2008-2011 wartość tego wskaźnika kształtowała się na zbliżonym poziomie (10,1%-10,5%). Zaobserwowano przy tym spadek zagrożenia ubóstwem trwałym wśród osób poniżej 18. roku życia. Jednocześnie nastąpił wzrost zagrożenia ubóstwem trwałym osób starszych (65 lat i więcej).

Tabl. 2.7. **Udział trwale ubogich w populacji zagrożonej ubóstwem relatywnym w 2011 r.**

Wyszczególnienie	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym				Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym ^a	Osoby zagrożone ubóstwem trwałym w stosunku do ogółu osób zagrożonych ubóstwem relatywnym
	2008	2009	2010	2011	2011	2011
	%					
Unia Europejska	16,4	16,3	16,4	16,9	10,0	59,2
Polska	16,9	17,1	17,6	17,7	10,1	57,1

*a Na podstawie danych panelowych przeprowadzony w latach 2008-2011.
Źródło: Szacunki GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013.*

Tabl. 2.8. **Wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem trwałym w Polsce i w Unii Europejskiej w latach 2008-2011 według wieku**

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011
		% osób w gospodarstwach domowych			
Ogółem	Unia Europejska	8,7	8,8	9,6	10,0
	Polska	10,4	10,2	10,5	10,1
Osoby w wieku 0-17 lat	Unia Europejska	10,4	10,5	12,4	12,7
	Polska	15,8	15,8	14,8	12,5
Osoby w wieku 18-64 lata	Unia Europejska	7,8	7,5	8,4	8,9
	Polska	10,2	9,8	10,2	9,7
Osoby w wieku 65 lat i więcej	Unia Europejska	10,3	11,7	11,2	11,3
	Polska	5,4	5,5	6,8	9,6

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013.

4. DEPRYWACJA POTRZEB

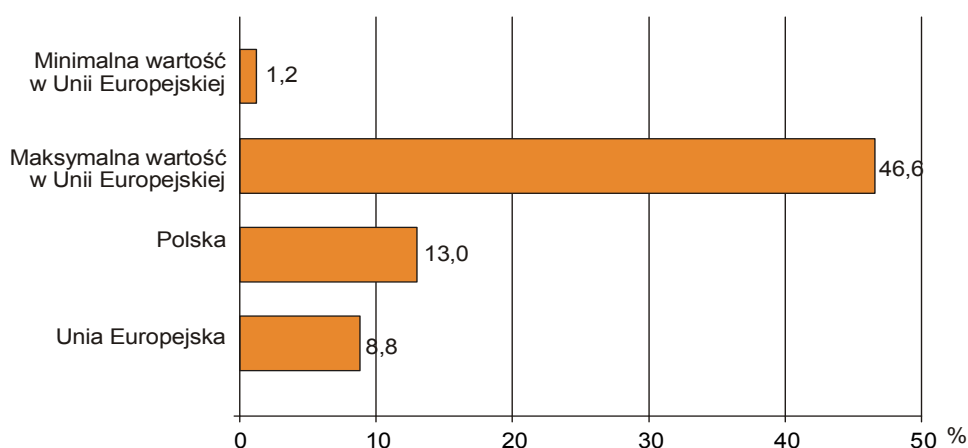
Aby móc lepiej rozpoznać i zilustrować sytuację materialną społeczeństwa w krajach Unii Europejskiej, Eurostat oblicza proste i złożone wskaźniki mówiące o możliwości zaspokojenia, różnych potrzeb, w tym wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej. Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej jest jednym z trzech częściowych wskaźników uwzględnianych w złożonym wskaźniku zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, obliczanym dla potrzeb monitorowania realizacji celów założonych w Strategii Europa 2020.

Przy obliczaniu wskaźnika deprivacji materialnej wzięto pod uwagę brak możliwości zaspokojenia potrzeb uznanych w warunkach europejskich za podstawowe. Wskaźnik osób zagrożonych pogłębioną deprivacją materialną definiowany jest jako odsetek osób w gospodarstwach domowych, deklarujących brak możliwości realizacji ze względów finansowych, przynajmniej 4 z 9 wymienionych potrzeb:

1. Deklaracja braku środków finansowych na opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku,
2. Deklaracja braku możliwości – ze względów finansowych – jedzenia mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień,
3. Deklaracja braku możliwości – ze względu na trudności finansowe – ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb,
4. Brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku (w wysokości odpowiadającej miesięcznej wartości przyjętej w danym kraju granicy ubóstwa relatywnego),
5. Zaległości w terminowych opłatach związanych z mieszkaniem, spłatach rat i kredytów,
6. Brak w gospodarstwie domowym – ze względów finansowych – telewizora kolorowego,
7. Brak w gospodarstwie domowym – ze względów finansowych – samochodu,
8. Brak w gospodarstwie domowym – ze względów finansowych – pralki,
9. Brak w gospodarstwie domowym – ze względów finansowych – telefonu (stacjonarnego lub komórkowego).

Wykres 2.6.

WSKAŹNIK POGLĘBIONEJ DEPRYWACJI MATERIALNEJ W 2011 R.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – lipiec 2013 r.

Z badania EU-SILC 2011 wynika, iż ok. 9% obywateli Unii Europejskiej nie było w stanie zaspokoić co najmniej 4 z 9 wymienionych powyżej potrzeb. Wśród krajów członkowskich Unii Europejskiej najwyższą wartością wskaźnika deprivacji materialnej charakteryzowała się Bułgaria, gdzie aż ok. 44% osób w gospodarstwach domowych doświadczało deprivacji materialnej. Wysoką wartość wskaźnika zanotowano także na Łotwie (ok. 31%) oraz w Rumunii (ok. 29%). W najlepszej sytuacji byli natomiast obywatele Luksemburga, Szwecji (ok. 1%) oraz Holandii (ok. 3%).

W Polsce – przynajmniej 4 z 9 uwzględnionych potrzeb nie mogło w tym czasie zaspokoić 13% osób czyli o 4 p. proc. więcej niż w całej Unii Europejskiej. W przypadku Polski, w latach 2005-2011 nastąpił wyraźny spadek wartości wskaźnika deprivacji materialnej. W tym okresie wartość wskaźnika zmniejszyła się o 21 p. proc. (z 34% do 13%). Tak znaczącego spadku wartości wskaźnika deprivacji materialnej nie odnotowano w latach 2005-2011 w żadnym z pozostałych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Należy jednak pamiętać, iż w większości krajów tzw. „Starej Unii”⁶ poziom deprivacji materialnej w omawianym okresie utrzymywał się na niskim poziomie. Wartość wskaźnika dla wszystkich 15 „starych” krajów członkowskich kształtowała się w latach 2005-2011 na poziomie ok. 5-6%. Wyraźnie lepszą sytuację niż w Polsce zaobserwowano również w niektórych nowych państwach członkowskich: Słowenii, Republice Czeskiej, Estonii i Słowacji.

Interpretując złożony wskaźnik deprivacji należy pamiętać, że przy jego konstruowaniu wzięto pod uwagę bardzo zróżnicowane potrzeby, uwzględniono przy tym zarówno oceny subiektywne jak i mierniki o charakterze obiektywnym. Jeżeli weźmiemy pod uwagę możliwość zaspokojenia poszczególnych potrzeb, to okaże się, że na przykład na opłacenie tygodniowego wyjazdu wakacyjnego nie mogło sobie pozwolić w Polsce ponad 60% osób (w Unii – 38% osób), na zjedzenie co drugi dzień pełnowartościowego posiłku (z mięsem, rybą lub wegetariańskim odpowiednikiem) nie było stać co siódmej osoby (w Unii – prawie co 10. osoby). Co siódma osoba w Polsce była członkiem gospodarstwa domowego, którego nie było stać na ogrzewanie mieszkania odpowiednio do potrzeb (w Unii co 10. osoba). Znacznie częściej niż przeciętnie problemów z zaspokojeniem uwzględnionych we wskaźniku potrzeb doświadczają osoby o niskich dochodach, żyjące w ubóstwie.

6 15 krajów członkowskich Unii Europejskiej, przed rozszerzeniami w 2004 i 2007 roku o nowe kraje członkowskie.

Tabl. 2.9. **Symptomy deprivacji materialnej w Polsce i Unii Europejskiej w 2011 r.**

Wyszczególnienie	Osoby w gospodarstwach domowych:	Polska	Unia Europejska 15	Unia Europejska 27
		% osób w gospodarstwach domowych		
Deklaracja braku środków finansowych na opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku	ogółem	60,5	31,6	37,8
	poniżej granicy ubóstwa	87,7	63,1	68,5
Deklaracja braku możliwości, ze względów finansowych, jedzenia mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień	ogółem	14,1	6,8	9,6
	poniżej granicy ubóstwa	31,3	18,2	23,4
Deklaracja braku możliwości, ze względu na trudności finansowe, ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb	ogółem	13,6	8,2	9,8
	poniżej granicy ubóstwa	28,7	19,2	21,6
Brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku	ogółem	51,2	33,8	37,7
	poniżej granicy ubóstwa	79,5	65,1	68,5
Zaległości w terminowych opłatach związanych z mieszkaniem, spłatach rat i kredytów	ogółem	14,2	9,5	11,5
	poniżej granicy ubóstwa	26,8	21,9	24,7
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telewizora kolorowego	ogółem	0,4	0,3	0,4
	poniżej granicy ubóstwa	1,2	0,9	1,2
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, samochodu	ogółem	10,6	5,4	8,3
	poniżej granicy ubóstwa	19,8	16,7	21,2
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, pralki	ogółem	0,5	0,5	1,3
	poniżej granicy ubóstwa	1,3	1,8	4,6
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telefonu (stacjonarnego lub komórkowego)	ogółem	0,7	0,2	0,7
	poniżej granicy ubóstwa	2,5	0,8	2,5

Zarówno w Polsce jak i w Unii Europejskiej najczęściej gospodarstwa domowe nie mogły sobie pozwolić na wyjazd wakacyjny lub pokrycie niespodziewanego wydatku w wysokości odpowiadającej miesięcznej wartości przyjętej w danym kraju granicy ubóstwa relatywnego. W gospodarstwach zagrożonych ubóstwem brak możliwości zaspokojenia tych potrzeb dotyczył w Polsce odpowiednio ok. 88% i 80% osób, a w Unii Europejskiej – w obu przypadkach 68,5% osób.

5. NISKA INTENSYWNOŚĆ PRACY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

Trzecim z częściowych wskaźników uwzględnianych w złożonym wskaźniku zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest wskaźnik niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym. Wskaźnik ten określa odsetek osób w wieku 0-59 lat mieszkających w gospodarstwach domowych, w których osoby dorosłe w wieku 18-59 lat, przepracowały w roku poprzedzającym badanie mniej niż 20% ich potencjalnego, pełnego czasu pracy.

Z danych Eurostatu za rok 2011 wynika, że wartość tego wskaźnika w krajach Unii Europejskiej wahała się od 4,5% na Cyprze, ok. 6% w Luksemburgu, 12-14% w takich krajach jak Węgry, Hiszpania, Litwa, Łotwa, Belgia oraz ok. 23% w Irlandii (dane dla Irlandii dotyczą 2010 r.). Wskaźnik niskiej intensywności pracy dla Polski osiągnął poziom 6,9% i od paru lat utrzymuje się poniżej średniej unijnej, która w roku 2011 wynosiła 10%.

6. WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

Jak wspomniano we wstępie podstawowym wskaźnikiem monitorującym postęp w realizacji piątego celu Strategii Europa 2020 jest złożony - wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Wskaźnik ten określa odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub pogłębioną deprivacją materialną bądź żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy. Osoby zliczane są tylko raz, również w przypadku, gdy zagrożone są więcej niż jedną formą ubóstwa lub wykluczenia społecznego.

W 2011 roku w Unii Europejskiej mniej więcej co czwarta osoba (ok. 24%) była zagrożona ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Wskaźnik ten w latach 2005-2011 utrzymywał się na podobnym poziomie oscylując wokół wartości 23-25%. Krajami, w których w 2011 roku zanotowano najniższe wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym były Czechy, Holandia oraz Szwecja (ok. 15-16%). Najmniej korzystna sytuacja miała miejsce w Bułgarii, gdzie co druga osoba w gospodarstwach domowych spełniała przynajmniej jedno z trzech przyjętych kryteriów. Wysokie wartości wskaźnika odnotowano także na Łotwie oraz w Rumunii, gdzie zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym było ok. 40% osób.

Wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce wyniosła w 2011 roku ok. 27%. Jest to wartość nieznacznie wyższa niż we wszystkich krajach Unii Europejskiej ogółem, jednak warto zauważyć, iż w latach 2005-2011 odnotowywany jest systematyczny spadek odsetka osób doświadczających ubóstwa lub wykluczenia społecznego w Polsce. W 2005 roku wartość wskaźnika wynosiła ok. 45%. W ciągu kolejnych trzech lat spadła ona aż o ok. 15 p. proc., osiągając w 2008 roku, przyjętym jako rok odniesienia dla realizacji celów Strategii Europa 2020, poziom 30,5%. W 2011 r., w porównaniu z rokiem 2008 wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym zmalała w Polsce o 3,3 p. proc. W tym czasie o 4,7 p. proc. zmniejszyła się wartość wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej (z ok. 17% do ok. 13%) oraz o 1 p. proc. (z 7,9% do 6,9%) wartość wskaźnika niskiej intensywności pracy. Jednocześnie zaobserwowano nieznaczny wzrost poziomu zagrożenia ubóstwem względnym - z 16,9% do 17,7% osób.

Tabl. 2.10. Wskaźniki Strategii Europa 2020 dla Polski i Unii Europejskiej w latach 2005-2011

Wyszczególnienie		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
		% osób w gospodarstwach domowych						
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Unia Europejska	25,6	25,2	24,4	23,6	23,1	23,6	24,2
	Polska	45,3	39,5	34,4	30,5	27,8	27,8	27,2
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	Unia Europejska	16,4	16,5	16,5	16,4	16,3	16,4	16,9
	Polska	20,5	19,1	17,3	16,9	17,1	17,6	17,7
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	Unia Europejska	10,7	9,8	9,1	8,4	8,1	8,3	8,8
	Polska	33,8	27,6	22,3	17,7	15,0	14,2	13,0
Wskaźnik niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym	Unia Europejska	10,3	10,5	9,6	9,0	9,0	10,0	10,2
	Polska	14,2	12,3	10,0	7,9	6,9	7,3	6,9

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - lipiec 2013.

Tabl. 2.11. Wskaźniki Strategii Europa 2020 dla Polski i Unii Europejskiej w latach 2005-2011
w liczbach bezwzględnych

Wyszczególnienie		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
		w mln osób w gospodarstwach domowych						
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Unia Europejska	123,9	122,7	119,3	115,7	113,8	116,2	119,8
	Polska	17,1	14,9	13,0	11,5	10,5	10,4	10,2
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	Unia Europejska	79,1	80,2	80,6	80,7	80,2	80,7	83,5
	Polska	7,8	7,2	6,5	6,4	6,4	6,6	6,6
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	Unia Europejska	51,7	47,9	44,4	41,4	39,8	40,8	43,4
	Polska	12,8	10,4	8,4	6,7	5,6	5,3	4,9
Wskaźnik niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym	Unia Europejska	39,1	39,8	36,7	34,3	34,2	37,9	38,5
	Polska	4,4	3,9	3,1	2,4	2,1	2,2	2,1

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - lipiec 2013.

Tabl. 2.12. **Wskaźniki Strategii Europa 2020 dla Polski i Unii Europejskiej w latach 2005-2011**
według wieku

Wyszczególnienie		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
		% osób w gospodarstwach domowych						
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	ogółem	45,3	39,5	34,4	30,5	27,8	27,8	27,2
	17 i mniej	48,0	42,0	37,1	32,9	31,0	30,8	29,8
	18 - 64	45,6	40,2	34,9	30,6	27,3	27,6	27,0
	65 i więcej	39,3	32,5	27,3	26,9	25,8	24,4	24,7
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	ogółem	20,5	19,1	17,3	16,9	17,1	17,6	17,7
	17 i mniej	29,3	26,3	24,2	22,4	23,0	22,5	22,0
	18 - 64	20,4	19,1	17,2	16,3	16,0	16,9	17,1
	65 i więcej	7,3	7,8	7,8	11,7	14,4	14,2	14,7
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	ogółem	33,8	27,6	22,3	17,7	15,0	14,2	13,0
	17 i mniej	34,2	28,2	22,5	17,5	15,3	14,9	13,2
	18 - 64	33,1	27,2	21,9	17,2	14,4	13,6	12,5
	65 i więcej	36,7	29,2	23,7	20,8	17,3	16,5	15,4
Wskaźnik niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym	ogółem	14,2	12,3	10,0	7,9	6,9	7,3	6,9
	17 i mniej	10,6	8,7	6,6	5,0	4,7	4,8	4,1
	18 - 59	15,5	13,6	11,1	8,9	7,6	8,1	7,8

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - lipiec 2013.

PODSTAWOWE POJĘCIA I DEFINICJE

Dochód do dyspozycji – definiowany jest jako suma dochodów pieniężnych (w przypadku pracy najemnej uwzględniających dodatkowo korzyści niepieniężne związane z użytkowaniem samochodu służbowego) netto (po odliczeniu zaliczek na podatek dochodowy, podatków od dochodów z własności, składek na ubezpieczenie społeczne, zdrowotne) wszystkich członków gospodarstwa domowego pomniejszona o: podatki od nieruchomości, transfery pieniężne przekazane innym gospodarstwom domowym oraz saldo rozliczeń z Urzędem Skarbowym.

Zmodyfikowana skala ekwiwalentności OECD – skala stosowana przy obliczaniu dochodów obliczona w następujący sposób: 1 – dla pierwszej osoby dorosłej w gospodarstwie domowym, 0,5 – dla każdego kolejnego członka gospodarstwa w wieku 14 lat i więcej, 0,3 – dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat.

Purchasing Power Standard (PPS) – wspólna waluta umowna, której jednostką jest standard siły nabywczej (Purchasing Power Standard – PPS). Wartość jednego PPS równa jest liczbie jednostek waluty danego kraju odpowiadającej 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen danego kraju do cen pozostałych krajów biorących udział w porównaniu.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem (po uwzględnieniu transferów społecznych) - odsetek osób w gospodarstwach domowych, których dochody po uwzględnieniu transferów społecznych znajdują się poniżej granicy ubóstwa. Granicę ubóstwa przyjmuje się na poziomie 60% mediany rocznych dochodów w danym kraju.

W kontekście porównań międzynarodowych należy pamiętać, że przyjęcie takiego samego procenta mediany/średniej dochodów lub wydatków – w kraju o przeciętnie niskim i przeciętnym wysokim poziomie zamożności – oznacza możliwość nabycia za kwotę stanowiącą próg ubóstwa zupełnie innego „koszyka dóbr i usług”. Tak więc porównując wskaźniki zagrożenia ubóstwem relatywnym w poszczególnych krajach miejmy zawsze na uwadze, iż względny charakter pomiaru wskazuje nam w dużej mierze na stopień zróżnicowania dochodów/wydatków, nie mówi natomiast o tym co dałoby porównanie w oparciu o absolutną definicję ubóstwa.

Wskaźnik osób zagrożonych pogłębioną deprivacją materialną - odsetek osób w gospodarstwach domowych, deklarujących brak możliwości realizacji ze względów finansowych przynajmniej 4 z 9 wymienionych potrzeb:

1. Deklaracja braku środków finansowych na opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku,
2. Deklaracja braku możliwości, ze względów finansowych, jedzenia mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień,
3. Deklaracja braku możliwości, ze względu na trudności finansowe, ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb,
4. Brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku (w wysokości odpowiadającej miesięcznej wartości przyjętej w danym kraju granicy ubóstwa relatywnego),

Komentarz 2.2. (dok.)

5. Zaległości w terminowych opłatach związanych z mieszkaniem, spłatach rat i kredytów,
6. Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telewizora kolorowego,
7. Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, samochodu,
8. Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, pralki,
9. Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telefonu (stacjonarnego lub komórkowego).

Wskaźnik osób żyjących w gospodarstwach domowych o niskiej intensywności pracy - odsetek osób w wieku 0-59 lat mieszkających w gospodarstwach domowych, w których osoby dorosłe w wieku produkcyjnym (18-59 lat) w minionym roku przepracowały mniej niż 20% ich całkowitego potencjału pracy.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – odsetek osób, które są zagrożone ubóstwem lub pogłębioną deprivacją materialną lub żyją w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy. Osoby zliczane są tylko raz, również w przypadku, gdy zagrożone są więcej niż jedną formą ubóstwa lub wykluczenia społecznego.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym – za zagrożone ubóstwem trwałym uważa się osoby, których poziom dochodu ekwiwalentnego do dyspozycji w roku badania i przynajmniej w ciągu dwóch z trzech poprzednich lat był niższy od przyjętego dla danego roku proggu ubóstwa relatywnego.

Współczynnik Giniego – jest miarą nierówności dochodów. Przyjmuje on wartość między 0 a 1 (lub jeśli wartość wskaźnika przemnożymy przez 100, między 0 a 100). Wskaźnik ten osiągnąłby wartość 0 (rozkład jednorodny), gdyby wszystkie osoby miały ten sam dochód, natomiast wartość 1, gdyby wszystkie osoby poza jedną miały dochód zerowy. Zatem, im wyższa jest wartość wskaźnika, tym większy jest stopień koncentracji dochodów i większe jest ich zróżnicowanie.

Wskaźnik zróżnicowania kwintylowego (wskaźnik nierówności rozkładu dochodów S80/S20) – wskaźnik szacuje się obliczając stosunek sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najwyższym poziomie dochodów (najwyższy kwintyl) do sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najniższym poziomie dochodów (najniższy kwintyl).

3

UBÓSTWO WIELOWYMIAROWE I KORZYSTANIE PRZEZ GOSPODARSTWA DOMOWE Z POMOCY W ŚWIETLE WYNIKÓW BADANIA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

W roku 2011 GUS przeprowadził badanie ankietowe spójności społecznej, dotyczące różnych aspektów szeroko rozumianej jakości życia. Wyniki tego badania stały się m.in. podstawą wielowymiarowej analizy zjawiska ubóstwa w Polsce, uzupełniającej w istotny sposób obraz tego ważnego zjawiska społecznego. Rezultaty tej analizy, wraz ze szczegółowym opisem przyjętych rozwiązań metodologicznych zostały zaprezentowane w publikacji „Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce”¹.

W niniejszym opracowaniu ograniczono się do podania jedynie najważniejszych informacji dotyczących zagrożenia gospodarstw domowych w Polsce różnymi formami ubóstwa. Zaprezentowano w nim ponadto wyniki badania spójności społecznej dotyczące korzystania przez gospodarstwa domowe z różnych form pomocy. Omówiono m.in. skalę korzystania z pomocy finansowej, rzeczowej oraz w formie usług. Najwięcej uwagi poświęcono omówieniu otrzymywanej pomocy przez gospodarstwa domowe doświadczające różnych form ubóstwa. Zwrócono także uwagę na źródła pomocy uzyskiwanej przez gospodarstwa domowe. Przedstawiono również opinie gospodarstw domowych dotyczące znaczenia uzyskiwanego wsparcia.

1. PRZYJĘTA KONCEPCJA ANALIZY UBÓSTWA

W odróżnieniu od ujęcia klasycznego, jednowymiarowego, w którym zasięg ubóstwa określa się najczęściej na podstawie dochodów lub wydatków gospodarstw domowych, wzięto pod uwagę trzy uzupełniające się jego wymiary: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej. Biorąc pod uwagę te wymiary ubóstwa wyodrębniono trzy grupy gospodarstw domowych, które odznaczają się przy przyjętych kryteriach relatywnie najgorszą sytuacją, uznając je tym samym za ubogie.

1.1. Różne formy ubóstwa

Za ubogie pod względem dochodowym uznano te gospodarstwa domowe, w których miesięczny dochód pieniężny, jakim dysponowało gospodarstwo (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Definiując ubóstwo dochodowe, jak również jego próg, wzięto pod uwagę dochód ekwiwalentny, tj. dochód sprowadzony do porównywalności (porównywalny) między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym².

1 A. Bieńkuńska, T. Piasecki, D. Verger, A. Lebrère (2013), Ubóstwo, izolacja i wykluczenie społeczne, w: *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, GUS, Warszawa 2013; dostępne na stronie internetowej GUS: <http://www.stat.gov.pl>, w zakładce: *Warunki życia*.

2 Uwzględniono tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej — 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat — 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat — 0,3. GUS stosuje zmodyfikowaną skalę OECD głównie na potrzeby analiz porównawczych w obrębie krajów UE. Na potrzeby analiz krajowych często stosowana jest tzw. oryginalna skala OECD (*patrz Komentarz 1.1.*).

Granice (próg) ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany³ dochodu ekwiwalentnego dla całego kraju. Z badania spójności społecznej wynika, że dochody poniżej tak określonego progu ubóstwa miało ok. 15% gospodarstw domowych.

Oceny zasięgu ubóstwa warunków życia dokonano na podstawie złożonego (agregatowego) wskaźnika złych warunków życia. Budując ten wskaźnik przyjęto ogólne założenie, że powinien on odzwierciedlać brak zaspokojenia różnego typu potrzeb – zarówno o charakterze materialnym, jak i niematerialnym – rozpowszechnionych w społeczeństwie oraz uznawanych przez jego większość za niezbędne do zaspokojenia. We wskaźniku agregatowym uwzględniono 30 wskaźników częściowych, które mogą być traktowane jako symptomy braku zaspokojenia potrzeb, dotyczących szeroko rozumianych warunków życia (w tym jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, różnego typu potrzeb konsumpcyjnych). Zastosowano prostą formułę zliczania wskaźników częściowych, wyrażających negatywne symptomy. Za zagrożone ubóstwem uznano te gospodarstwa domowe, w których zaobserwowano co najmniej 10 przejawów (symptomów) złych warunków życia. Warunek ten spełniało 13,5% gospodarstw domowych.

Punktem wyjścia dla analizy ubóstwa braku równowagi budżetowej był złożony wskaźnik uwzględniający zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak również fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach). Gospodarstwo domowe zostało uznane za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem”, jeśli wystąpiły przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów. Taka sytuacja dotyczyła ok. 16% gospodarstw domowych.

Tabl. 3.1. **Ubóstwo wielowymiarowe w 2011 r.**

Formy ubóstwa	Przyjęte kryteria i granica ubóstwa	% gospodarstw ubogich w 2011 r.
Dochodowe	pieniężny dochód ekwiwalentny gospodarstw domowych; granica ubóstwa – dochód gospodarstwa mniejszy od 60% mediany dochodów ekwiwalentnych gospodarstw domowych w kraju (miesięcznie dla gospodarstwa jednoosobowego 887zł; dla 2 osób dorosłych i 2 dzieci poniżej 14 lat – 1863 zł)	15,1
Warunków życia	złożony wskaźnik złych warunków życia, uwzględniający warunki mieszkaniowe, zasobność w dobra trwałe, deprivację podstawowych potrzeb materialnych i niematerialnych; maksymalna wartość wskaźnika złych warunków życia – 30; granica ubóstwa — wartość wskaźnika równa lub większa od 10	13,5
Braku równowagi budżetowej	złożony wskaźnik uwzględniający subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, zasobności oraz fakty dotyczące trudności budżetowych gospodarstwa (w tym zaległości w opłatach); maksymalna wartość wskaźnika ubóstwa subiektywnego – 7; granica ubóstwa – wartość wskaźnika równa lub większa od 4	15,9
Wielowymiarowe	współwystępowanie wszystkich trzech form ubóstwa	4,6

3 Dochód środkowy. Połowa osób w gospodarstwach domowych ma dochód niższy, a połowa wyższy od tej wartości.

Według przyjętych kryteriów ponad jedna czwarta gospodarstw domowych (ok. 28%) należała przynajmniej do jednej ze sfer ubóstwa. W większości (15,5%) były to rodziny dotknięte przez jeden z rodzajów ubóstwa. Z jednoczesnym występowaniem dwóch form ubóstwa mieliśmy do czynienia w przypadku ok. 8% gospodarstw. Wszystkie trzy wymiary ubóstwa kumulowały się natomiast w prawie co dwudziestym gospodarstwie domowym (4,6%). Tę grupę gospodarstw domowych można określić jako grupę dotkniętą ubóstwem wielowymiarowym.

Tabl. 3.2. **Współwystępowanie różnych form ubóstwa**

Formy kumulacji	% gospodarstw domowych
Nie dotknięte żadną formą ubóstwa	72,3
Dotknięte co najmniej jedną formą ubóstwa	27,7
w tym:	
dotknięte jedną formą ubóstwa^a	15,5
w tym:	
- ubóstwem dochodowym	6,0
- ubóstwem warunków życia	3,9
- ubóstwem braku równowagi budżetowej	5,6
dotknięte dwiema formami ubóstwa^b	7,6
w tym:	
- ubóstwem warunków życia i dochodowym	1,9
- ubóstwem warunków życia i braku równowagi budżetowej	3,1
- ubóstwem braku równowagi budżetowej i dochodowym	2,6
dotknięte trzema formami ubóstwa	4,6

a Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie jednej formy ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły dwie lub trzy formy jednocześnie. *b* Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie dwóch form ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły trzy formy ubóstwa jednocześnie.

1.2. Zróźnicowanie zasięgu ubóstwa

Ubóstwo dochodowe

Ubóstwem dochodowym dotknięte są przede wszystkim gospodarstwa domowe osób mających niski poziom wykształcenia. Odsetek dotkniętych tą formą ubóstwa gospodarstw domowych, których głowa posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, był niemal dwukrotnie wyższy niż przeciętnie i wynosił ok. 29%. Wyższy od przeciętnej był on również w przypadku gospodarstw osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ok. 21%). Poziom ubóstwa dochodowego w gospodarstwach domowych osób z wykształceniem co najmniej średnim był natomiast znacząco niższy niż przeciętnie (ok. 10%), przy czym odsetek ubogich gospodarstw, których głowa miała wykształcenie wyższe, był niewielki (1,5% – z wykształceniem magisterskim lub wyższym, ok. 4% – z wykształceniem na poziomie licencjatu).

Ubóstwo dochodowe w dużym stopniu dotyczy gospodarstw domowych z osobami bezrobotnym (37%) oraz gospodarstw rencistów (38%). Znacznie lepiej prezentuje się natomiast sytuacja gospodarstw domowych emerytów, wśród których odsetek dotkniętych ubóstwem dochodowym jest ponad trzykrotnie niższy, niż we wspomnianych wyżej grupach. Sytuacja taka ma swoje przełożenie, gdy weźmiemy pod uwagę strukturę wiekową gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe osób w starszym wieku tworzą najczęściej emeryci, którzy mają własne, stałe źródło dochodów. W związku z tym, ubóstwo definiowane na podstawie dochodów częściej dotyka gospodarstwa domowe osób młodych i w średnim wieku niż gospodarstwa osób starszych. Zasięg ubóstwa zależy również od typu gospodarstwa domowego i rośnie wraz ze wzrostem liczby dzieci na utrzymaniu. Poza rodzinami wielodzietnymi do kategorii gospodarstw domowych o dużym zagrożeniu ubóstwem należą także rodziny niepełne. Wśród małżeństw z co najmniej 3 dzieci wskaźnik ubóstwa dochodowego wyniósł 39%, a wśród samotnych rodziców – 27,5%.

Badanie spójności społecznej potwierdza też, że bieda dochodowa w Polsce dotyczy częściej mieszkańców wsi (ok. 24%) niż miast (ok. 11%). Najniższy poziom ubóstwa dochodowego zaobserwowano w największych ośrodkach miejskich, natomiast w każdej kolejnej klasie, obejmującej coraz mniejsze miasta, odnotowano wyższy odsetek gospodarstw domowych dotkniętych tą formą biedy (od 5% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców do ok. 17% w miastach poniżej 20 tys.).

Ubóstwo warunków życia

Podobnie jak w przypadku biedy dochodowej ubóstwem warunków życia dotknięte były w największym stopniu gospodarstwa domowe osób posiadających niski poziom wykształcenia. Zaobserwowano wyraźną różnicę między gospodarstwami domowymi, których głowa posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne (ubóstwo warunków życia dotyczyło ok. 31% z nich) a tymi, których głowa miała wykształcenie zasadnicze zawodowe (ok. 17%). Poziom ubóstwa warunków życia w gospodarstwach domowych osób z wykształceniem co najmniej średnim był istotnie niższy niż przeciętnie (ok. 8%), a odsetek ubogich gospodarstw, których głowa posiadała wykształcenie wyższe, był bardzo mały (1,5% w gospodarstwach, których głowa legitymowała się wykształceniem na poziomie co najmniej magisterskim i niecałe 4% – na poziomie licencjatu).

W sferze tego ubóstwa znalazła się ponad połowa gospodarstw domowych, których głównym źródłem utrzymania były świadczenia społeczne. W bardzo dużym stopniu ubóstwem warunków życia zagrożone są gospodarstwa rencistów (prawie 1/3 gospodarstw) oraz rodzin, w skład których wchodziły osoby bezrobotne (1/4).

Tak jak w przypadku ubóstwa dochodowego, wskaźnik zagrożenia ubóstwem warunków życia osiąga wysokie wartości dla rodzin wielodzietnych. Według przyjętych kryteriów w sferze ubóstwa znalazło się co piąte małżeństwo z co najmniej 3 dziećmi. Do kategorii gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem warunków życia należą także rodziny niepełne (ok. 25%). Tą formą ubóstwa częściej niż przeciętnie, zagrożone są gospodarstwa domowe osób w średnim wieku (45-64 lata). Inaczej niż w przypadku ubóstwa dochodowego, ubóstwem warunków życia zagrożone są także gospodarstwa osób starszych, mających 65 lat i więcej.

Chociaż sam fakt zamieszkiwania na wsi lub w mieście nie jest czynnikiem bezpośrednio wpływającym na ryzyko wystąpienia ubóstwa warunków życia, to nakładanie się różnych determinant ubóstwa oraz odmiennosc charakterystyki mieszkańców miast i wsi, ze względu na te determinanty powoduje, że – tak jak w przypadku ubóstwa dochodowego – ubóstwo warunków życia relatywnie częściej dotyka mieszkańców obszarów wiejskich (ok. 18%) niż miast (ok. 12%). Poziom zagrożenia tą formą ubóstwa maleje wraz ze wzrostem klasy wielkości miast (z 14% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców do ok. 9% w największych miastach).

Ubóstwo braku równowagi budżetowej

Ubóstwem braku równowagi budżetowej, rozumianym jako występowanie trudności w równoważeniu domowego budżetu, podobnie jak w przypadku wcześniej analizowanych wymiarów ubóstwa (dochodowego i warunków życia), znacząco częściej dotknięte są gospodarstwa domowe osób z niskim poziomem wykształcenia, w szczególności te, których głową jest osoba z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym (ok. 27%). Wysoki jest również odsetek ubogich gospodarstw domowych osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ok. 20%). W przypadku

gospodarstw osób o wykształceniu co najmniej średnim poziom ubóstwa braku równowagi budżetowej jest nieco niższy od średniej, natomiast wśród gospodarstw osób z wykształceniem wyższym poziom ten jest niewielki (ok. 3% w gospodarstwach, których głowa legitymowała się wykształceniem na poziomie co najmniej magisterskim i ok. 5% – na poziomie licencjatu).

W znaczącym stopniu ta forma ubóstwa dotyczy gospodarstw domowych, w których przynajmniej jedna osoba jest bezrobotna (ok. 32%). Podobnie jak w przypadku ubóstwa dochodowego, ubóstwem braku równowagi budżetowej relatywnie częściej zagrożone są gospodarstwa domowe osób utrzymujących się ze świadczeń społecznych innych niż renta i emerytura (ok. 58%), gospodarstwa rencistów (ok. 34%) oraz rodziny niepełne (ok. 34%), a także rodziny mające troje lub więcej dzieci na utrzymaniu (ok. 23%). Częściej niż przeciętnie tym rodzajem ubóstwa zagrożone są gospodarstwa domowe osób samotnie gospodarujących oraz osób starszych i w średnim wieku (powyżej 45 lat).

Problemy ze zrównoważeniem domowego budżetu dotyczą w podobnym stopniu mieszkańców obszarów wiejskich i miast (po ok. 16%), przy czym klasa wielkości miasta ma stosunkowo niewielkie znaczenie – nieco niższe odsetki zaobserwowano w przypadku największych miast, liczących powyżej 500 tysięcy mieszkańców (ok. 13%).

Tabl. 3.3. **Wskaźniki zagrożenia różnymi formami ubóstwa według wieku głowy gospodarstwa domowego⁴ w % gospodarstw domowych**

	Ubóstwo dochodowe	Ubóstwo warunków życia	Ubóstwo braku równowagi budżetowej
Ogółem	15,1	13,5	15,9
16-24 lata	18,4	9,7*	11,7*
25-34 lata	11,5	7,9	11,5
35-44 lata	15,0	9,2	13,4
45-54 lata	18,9	13,8	17,9
55-64 lata	16,2	15,9	19,0
65-74 lata	13,7	18,0	18,3
75 i więcej lat	10,8	17,5	13,0

⁴ W rozdziale 3. zastosowano znak umowny (*) umieszczony przy tych wartościach liczbowych, gdy zjawisko istniało w wielkości oznaczającej, że precyzja może budzić zastrzeżenia. Znak jest stosowany jeżeli liczba przypadków wchodzących do uogólnienia jest mniejsza niż 50.

Tabl. 3.4. **Wskaźniki zagrożenia różnymi formami ubóstwa według klas miejscowości**
w % gospodarstw domowych

	Ubóstwo dochodowe	Ubóstwo warunków życia	Ubóstwo braku równowagi budżetowej
Miasta ogółem	10,7	11,5	15,7
o liczbie mieszkańców:			
500 tysięcy i więcej	5,2	9,3	12,9
od 100 do 500 tysięcy	9,8	10,8	15,2
od 20 do 100 tysięcy	11,9	12,1	17,5
poniżej 20 tysięcy	16,8	14,0	16,7
Wieś	23,7	17,7	16,4

Tabl. 3.5. **Wskaźniki zagrożenia różnymi formami ubóstwa według głównego źródła utrzymania**
w % gospodarstw domowych

	Ubóstwo dochodowe	Ubóstwo warunków życia	Ubóstwo braku równowagi budżetowej
Praca najemna	10,5	9,1	12,7
Praca na rachunek własny poza rolnictwem	6,2	2,7*	6,4
Praca na rachunek własny w rolnictwie	31,9	11,7	11,7
Emerytura	11,4	15,7	15,8
Renta	37,6	30,2	34,4
Inne świadczenia społeczne	71,3	57,7	57,6
Inne dochody	35,6	25,4	27,3

Tabl. 3.6. **Wskaźniki zagrożenia różnymi formami ubóstwa według typu gospodarstwa domowego w % gospodarstw domowych**

	Ubóstwo dochodowe	Ubóstwo warunków życia	Ubóstwo braku równowagi budżetowej
Samotna kobieta	14,0	18,6	21,1
Samotny mężczyzna	21,3	23,4	22,1
Matka lub ojciec z dziećmi	27,5	24,5	34,3
Matka lub ojciec z dziećmi i innymi osobami	29,0	25,3	28,0
Małżeństwo:			
bez dzieci ^a i innych osób	5,2	7,2	9,3
z 1 dzieckiem ^a	9,8	6,9	11,0
z 1 dzieckiem ^a i innymi osobami	17,3	10,4	13,3
z 2 dziećmi ^a	14,8	7,2	12,6
z 2 dziećmi ^a i innymi osobami	19,2	12,6*	15,1
z 3 i więcej dziećmi ^a	39,0	20,7	23,3
z 3 i więcej dziećmi ^a i innymi osobami	43,3	12,5*	22,8*
i inne osoby	10,0	9,3	11,3
Inne gospodarstwa 2 osobowe	21,0	25,9	24,1
Inne gospodarstwa 3 i więcej osobowe	20,7	21,0	14,6

^a Jako dzieci, w rozumieniu niniejszej definicji, traktowane są biologiczne i przysposobione dzieci przynajmniej jednego z małżonków tworzących rodzinę, które nie przekroczyły wieku 24 lat i nie żyją w związku z inną osobą należącą do gospodarstwa domowego.

Ubóstwo wielowymiarowe

Według przyjętych kryteriów w sferze ubóstwa wielowymiarowego znalazło się co dwudzieste gospodarstwo domowe (4,6%). W większym stopniu współwystępowanie wszystkich trzech form ubóstwa dotyczy w Polsce mieszkańców wsi (ok. 6%) niż miast (ok. 4%). Różnice na korzyść miast dotyczą przede wszystkim dużych aglomeracji. W małych ośrodkach miejskich zasięg ubóstwa wielowymiarowego kształtuje się na poziomie zbliżonym do tego, który zaobserwowano w przypadku obszarów wiejskich.

Równoczesnym występowaniem wszystkich trzech form ubóstwa są dotknięte przede wszystkim gospodarstwa domowe osób o niskim poziomie wykształcenia, robotników niewykwalifikowanych, osób bezrobotnych, rencistów, rodzin niepełnych i wielodzietnych oraz samotnych mężczyzn. W tych grupach gospodarstw domowych jednoczesne występowanie trzech form ubóstwa ma miejsce co najmniej dwukrotnie częściej niż przeciętnie.

Komentarz 3.1.

WSKAŹNIKI CZĄSTKOWE UWZGLĘDNIONE W ZŁOŻONYM WSKAŹNIKU ZŁYCH WARUNKÓW ŻYCIA ORAZ ZŁOŻONYM WSKAŹNIKU BRAKU RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ.

Tabl.1. **Wskaźniki cząstkowe uwzględnione w złożonym wskaźniku złych warunków życia**

Elementy składowe wskaźnika złych warunków życia (zmiennie pośrednie)	% gospodarstw domowych reprezentujących dany przejaw (wartość zmiennej pośredniej=1)
1. Zły stan instalacji elektrycznej lub jej brak	8,1%
2. Brak zainstalowanego ogrzewania lub występowanie pieca na opał (na węgiel, drewno, trociny)	15,7%
3. Złe warunki sanitarne (brak wody bieżącej, w tym ciepłej, łazienki, toalety)	23,4%
4. Mieszkanie ciemne, wilgotne	17,1%
5. Mieszkanie usytuowane: w hałaśliwym otoczeniu, w rejonie o skażonym środowisku naturalnym (pył, dym, inne zanieczyszczenia)	18,0%
6. Mieszkanie zbyt małe (jak na potrzeby gospodarstwa) lub nie każda osoba dorosła ma samodzielny pokój lub wydzielone w mieszkaniu swoje stałe miejsce do odpoczynku, nauki i pracy	26,2%
7. Brak możliwości utrzymania odpowiedniej temperatury w mieszkaniu (niewystarczająco ciepłe w zimie, niewystarczająco chłodne w lecie)	35,8%
8. Złe warunki mieszkaniowe – ogólna ocena (subiektywna)	5,1%
9. Brak pralki	9,3%
10. Brak lodówki, chłodziarki	1,0%
11. Brak kuchenki mikrofalowej lub wielofunkcyjnego robota kuchennego	20,1%
12. Brak odkurzacza	2,1%
13. Brak radia lub telewizora	3,1%
14. Brak odtwarzacza CD, DVD, MP3, telewizji kablowej lub satelitarnej	5,7%
15. Brak telefonu (stacjonarnego, komórkowego)	1,6%
16. Brak komputera	9,3%
17. Brak dostępu do Internetu z przyczyn finansowych	11,4%
18. Złe wyposażenie gospodarstwa w dobra trwałe – ogólna ocena (subiektywna)	4,9%
19. Brak samochodu z przyczyn finansowych	12,4%
20. Brak pieniędzy na rozrywkę (wyjście do kina, teatru, restauracji, na koncert, itp.)	37,1%
21. Brak pieniędzy na przynajmniej jeden tydzień wakacji raz w roku	42,9%
22. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na zaproszenie raz w miesiącu swojej rodziny lub przyjaciół na obiad, kolację lub inny poczęstunek	14,4%
23. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na ofiarowanie swoim najbliższym (rodzicom, rodzeństwu, dorosłym dzieciom) prezentów przynajmniej raz w roku	11,7%
24. Brak pieniędzy na zakup książek lub prasy	17,9%
25. Brak pieniędzy na zakup leków	14,5%
26. Brak pieniędzy na wizyty u lekarzy specjalistów lub lekarza dentystry	26,2%
27. Brak pieniędzy na zakup obuwia, odzieży, pościeli	13,4%
28. Brak pieniędzy na wymianę zużytych mebli	30,3%
29. Brak pieniędzy na żywność (rezygnacja z jedzenia mięsa, świeżych owoców, warzyw)	9,3%
30. Konieczność rezygnacji ze względu na brak pieniędzy z któregoś z podstawowych posiłków (śniadania, obiadu lub kolacji)	2,1%

Tabl. 2. Wskaźniki cząstkowe uwzględnione w złożonym wskaźniku braku równowagi budżetowej

Elementy składowe wskaźnika braku równowagi budżetowej (zmiennie pośrednie)	% gospodarstw domowych przejawiających dany symptom (wartość zmiennej pośredniej=1)
1. Zaległości w opłatach czynszowych, za elektryczność, gaz lub w spłatach kredytu mieszkaniowego (co najmniej dwumiesięczne zaległości w opłatach lub miesięczne i dłuższe w spłacie kredytu mieszkaniowego)	4,2%
2. Subiektywna opinia gospodarstwa dotycząca braku możliwości „związania końca z końcem” („wiązaną końca z końcem” z trudnością lub wielką trudnością)	30,7%
3. Gospodarstwo musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi lub pieniędzy nie starcza nawet na podstawowe potrzeby (samoocena)	36,8%
4. Deklarowane dochody gospodarstwa domowego są niższe niż niezbędny (minimalny) poziom dochodów pozwalający „związać koniec z końcem”	26,8%
5. Zaciągnięta pożyczka lub kredyt na bieżące wydatki konsumpcyjne (żywność, odzież, obuwie, stałe opłaty)	7,2%
6. Odczuwanie przez gospodarstwo domowe dużych trudności w dokonywaniu bieżących wydatków z powodu spłat pożyczek/kredytów	11,8%
7. Deklaracja gospodarstwa domowego wskazująca na brak jakiegokolwiek swobody finansowej (brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku w wysokości 400-500 zł)	42,0%

2. KORZYSTANIE PRZEZ GOSPODARSTWA DOMOWE Z RÓŻNYCH FORM POMOCY⁵, JEJ ŹRÓDŁA I ZNACZENIE

2.1. Korzystanie z pomocy

Nie wszystkie gospodarstwa domowe potrafią sobie radzić ze swoimi problemami i oczekują różnego rodzaju wsparcia. Zarówno rodzaj oczekiwanej pomocy jak i skala tej pomocy uzależnione są od konkretnej sytuacji gospodarstwa domowego. Respondenci w badaniu spójności społecznej określali: czy gospodarstwo domowe odczuwało konieczność korzystania z pomocy, czy gospodarstwo zwracało się o tą pomoc oraz czy korzystało z pomocy. Nie zawsze gospodarstwa domowe, które odczuwały konieczność korzystania z pomocy taką pomoc uzyskiwały. Wynika to także z faktu, że nie wszyscy potrzebujący o taką pomoc się zwracali. Jednocześnie zdarzało się, że pomoc trafiała także do tych gospodarstw domowych, którym nie była ona niezbędna.

Wyniki badania spójności społecznej wskazują, że w 2011 r. najwięcej gospodarstw domowych – ok. 27% potrzebowało pomocy finansowej. Potrzebę korzystania z pomocy finansowej zadeklarowała ponad jedna czwarta gospodarstw miejskich oraz ponad 30% gospodarstw mieszkających na wsi. Pomocy rzeczowej⁶ oczekiwało prawie 15% gospodarstw domowych w kraju (ok. 14% gospodarstw w miastach i 17% gospodarstw na wsi). Natomiast co dziewiątemu gospodarstwu domowemu w Polsce (ponad 10% gospodarstw w miastach i w ok.12% na wsi) potrzebna była bezpłatna pomoc w formie różnego rodzaju usług⁷.

⁵ W pytaniach dotyczących korzystania przez gospodarstwa domowe z pomocy należało wziąć pod uwagę 12 miesięcy poprzedzających badanie (w tym bieżącą sytuację gospodarstwa domowego). Wzięto pod uwagę pomoc wszelkiego rodzaju pochodzącą zarówno od osób fizycznych jak i od instytucji.

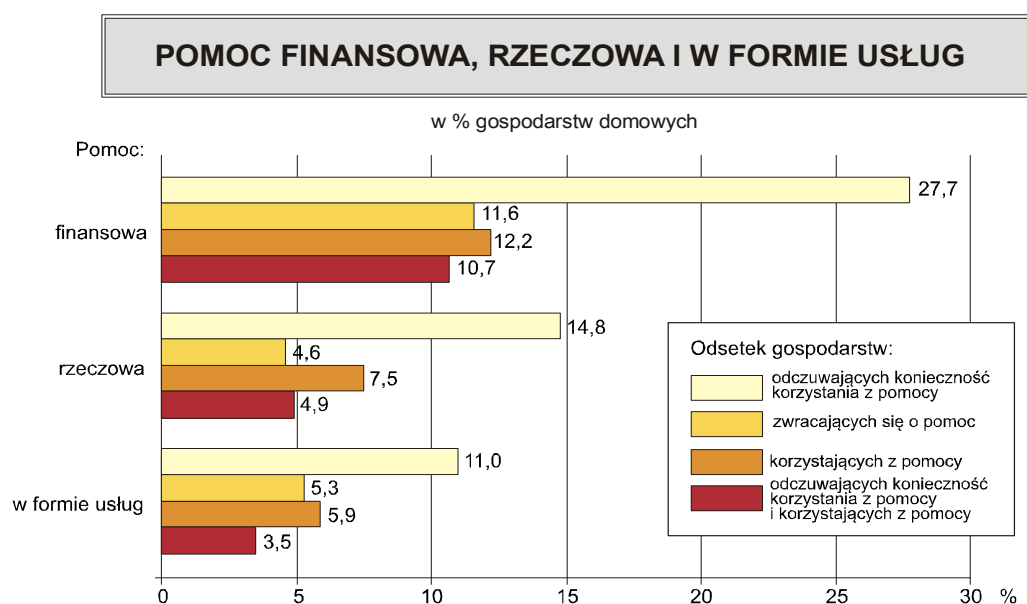
⁶ Za pomoc rzeczową uznajemy m.in. otrzymywanie żywności (w tym np. otrzymywanie bezpłatnych posiłków w szkole), odzieży, opału, podręczników szkolnych, itp.

⁷ Pomoc w formie usług może być świadczona m.in. poprzez pomoc w opiece nad dziećmi, osobami starszymi, niepełnosprawnymi, a także pomoc dzieciom w nauce, porady psychologiczne, prawne, pomoc w transporcie, itp.

Na podstawie deklaracji respondentów szacuje się, że w okresie objętym badaniem z pomocy finansowej korzystało ok. 12% rodzin (w podobnym stopniu w miastach, jak i na wsi). Pomoc rzeczowa trafiała do ok. 7% rodzin w miastach oraz do 9% rodzin na wsi. Z pomocy w formie usług korzystało natomiast ok. 6% rodzin (niecałe 6% w miastach i mniej niż 7% na wsi).

W zdecydowanej większości pomoc docierała do tych gospodarstw domowych, które takiej pomocy potrzebowały. Dotyczy to w szczególności pomocy finansowej. Z badania spójności społecznej wynika, że na każde 12 gospodarstw korzystających z pomocy finansowej – 11 z nich takiej pomocy potrzebowało. W przypadku pomocy rzeczowej oraz w formie usług udział gospodarstw deklarujących potrzebę pomocy wśród gospodarstw domowych korzystających z tej pomocy był mniejszy.

Wykres 3.1.

Na podstawie uzyskanych wyników badania można również wnioskować o dysproporcjach pomiędzy korzystaniem z różnych form pomocy a potrzebami w tym zakresie. Pomoc finansowa docierała do ok. 40% gospodarstw deklarujących potrzebę korzystania z tej formy pomocy. W przypadku pomocy rzeczowej – korzystała z niej jedna trzecia gospodarstw potrzebujących. Podobne proporcje między korzystającymi a odczuwającymi potrzebę korzystania z pomocy dotyczyły pomocy w formie usług.

Adresatem pomocy z założenia powinny być przede wszystkim gospodarstwa będące w najtrudniejszej sytuacji materialnej. Stąd też poniżej przedstawione zostaną informacje dotyczące korzystania z pomocy przez gospodarstwa domowe dotknięte opisanymi powyżej formami ubóstwa.

Pomoc finansowa a ubóstwo

Pomoc finansowa była najbardziej pożądaną formą pomocy. Spośród gospodarstw domowych doświadczających (według przyjętych w analizie kryteriów) ubóstwa dochodowego, dwa na trzy gospodarstwa domowe (ok. 66%) odczuwały konieczność korzystania z pomocy finansowej. Dla gospodarstw domowych znajdujących się w sferze ubóstwa warunków życia, bądź braku równowagi budżetowej odsetek ten był wyższy, gdyż dotyczył niemal trzech czwartych gospodarstw domowych. Wśród gospodarstw doświadczających ubóstwa wielowymiarowego konieczność korzystania z pomocy finansowej odczuwało ok. 88% gospodarstw.

Nie wszystkie gospodarstwa domowe potrzebujące pomocy finansowej o taką pomoc się zwracały. Tego rodzaju deklarację złożyła nieco ponad jedna trzecia gospodarstw domowych, w których występowały poszczególne formy ubóstwa oraz więcej niż co drugie gospodarstwo domowe doświadczające ubóstwa wielowymiarowego (58%). Korzystanie z pomocy finansowej zadeklarowało co trzecie gospodarstwo domowe doświadczające poszczególnych form ubóstwa oraz połowa gospodarstw znajdujących się w sferze ubóstwa wielowymiarowego.

Pomoc rzeczowa a ubóstwo

Podobnie jak pomocy finansowej, tak również pomocy rzeczowej najbardziej potrzebowały gospodarstwa domowe dotknięte ubóstwem wielowymiarowym (71%). Tego typu pomocy potrzebowała także ponad połowa gospodarstw domowych doświadczających ubóstwa warunków życia (54%). Rzadziej na potrzebę korzystania z tej formy pomocy wskazywały gospodarstwa dotknięte ubóstwem dochodowym lub ubóstwem braku równowagi budżetowej (43-44%).

Z badania wynika, że rodziny ubogie niechętnie proszą o tego typu pomoc. O udzielenie pomocy rzeczowej zwróciła się mniej niż jedna trzecia gospodarstw dotkniętych ubóstwem wielowymiarowym i od 15 do 16% gospodarstw doświadczających poszczególnych form ubóstwa. W przypadku pomocy rzeczowej odsetki gospodarstw domowych korzystających z pomocy są wyższe niż zwracających się o pomoc i korzystających z pomocy. Z tego rodzaju pomocy korzystało natomiast od ok. 20% gospodarstw doświadczających ubóstwa braku równowagi budżetowej do ok. 22% gospodarstw dotkniętych ubóstwem dochodowym lub ubóstwem warunków życia. W przypadku gospodarstw domowych znajdujących się w sferze ubóstwa wielowymiarowego z tej formy wsparcia korzystało 36% gospodarstw, czyli połowa gospodarstw deklarujących potrzebę korzystania z tej formy pomocy.

Pomoc w formie usług a ubóstwo

W najmniejszym stopniu gospodarstwa dotknięte ubóstwem oczekują pomocy w formie usług. Jest to m.in. związane z faktem, że potrzeba korzystania z tego typu wsparcia nie wynika bezpośrednio z niekorzystnej sytuacji materialnej.

Podobnie jak w przypadku pomocy finansowej i rzeczowej, wsparcia w formie różnego rodzaju usług najbardziej potrzebowały gospodarstwa dotknięte ubóstwem wielowymiarowym (27%) oraz ubóstwem warunków życia (26%). W przypadku gospodarstw domowych doświadczających ubóstwa dochodowego lub braku równowagi budżetowej potrzebę korzystania ze wsparcia w formie usług odczuwała ok. jedna piąta gospodarstw domowych (19-21%). Podobnie jak w przypadku wcześniej omawianych form pomocy obserwuje się duże różnice między liczbą gospodarstw domowych, które pomocy potrzebowały, a liczbą gospodarstw, które się o taką pomoc zwracały. Wśród gospodarstw dotkniętych ubóstwem wielowymiarowym o pomoc w formie usług zwróciło się na przykład ok. 40% gospodarstw potrzebujących takiej pomocy.

Wyniki badania wskazują także na deficyt pomocy w formie usług. Korzystało z niej od ok. 7% gospodarstw ubogich dochodowo do 9% gospodarstw dotkniętych ubóstwem warunków życia oraz co dziesiąte gospodarstwo dotknięte jednocześnie wszystkimi trzema formami ubóstwa, przy czym nie zawsze były to te gospodarstwa, które deklarowały potrzebę korzystania z tej formy pomocy.

Tabl. 1.7. Pomoc finansowa, rzeczowa i w formie usług dla gospodarstw domowych^a według rodzajów ubóstwa, w % gospodarstw domowych

	Gospodarstwa domowe ogółem	Gospodarstwa domowe ze względu na występowanie ubóstwa									
		dochodowego		warunków życia		braku równowagi budżetowej		wielowymiarowego			
		ubogie	nieubogie	ubogie	nieubogie	ubogie	nieubogie	ubogie	nieubogie	ubogie	nieubogie
Odczuwające konieczność korzystania z pomocy	27,7	65,8	21,0	74,9	20,4	72,8	19,2	88,2	24,9		
	14,8	43,0	9,8	53,5	8,7	44,2	9,2	71,2	12,1		
	11,0	18,6	9,7	25,7	8,8	20,7	9,2	26,8	10,3		
Zwracające się o pomoc	11,6	34,8	7,5	36,0	7,8	34,8	7,2	55,0	9,6		
	4,6	16,5	2,4	18,1	2,4	15,3	2,5	31,8	3,3		
	5,3	8,2	4,8	9,6	4,7	8,2	4,8	11,4	5,1		
Korzystające z pomocy	12,2	33,2	8,5	33,7	8,8	34,1	8,1	51,2	10,4		
	7,5	22,3	4,9	22,3	5,2	19,5	5,2	35,8	6,2		
	5,9	7,4	5,7	9,0	5,5	8,3	5,5	9,9	5,8		
Odczuwające konieczność korzystania z pomocy i korzystające z pomocy	10,7	32,0	6,9	32,6	7,2	32,9	6,5	50,4	8,8		
	4,9	17,7	2,7	18,5	2,7	15,6	2,9	31,4	3,6		
	3,5	4,4	3,3	5,2	3,2	4,8	3,2	5,8*	3,4		

^a Dotyczy ostatnich 12 miesięcy; obejmuje zarówno gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy systematycznie, stałe, od czasu do czasu jak również bardzo rzadko.

2.2. Źródła oraz częstość korzystania z pomocy finansowej i rzeczowej

Pomoc finansowa oraz rzeczowa otrzymywana przez gospodarstwa domowe jest bardzo zróżnicowana zarówno pod względem częstości jej otrzymywania, jak i osób lub instytucji, które tej pomocy udzieliły.

Wśród gospodarstw domowych, które otrzymywały wsparcie finansowe, najczęstszym źródłem pomocy były ośrodki pomocy społecznej, czy też centra pomocy rodzinie. Wśród gospodarstw domowych otrzymujących pomoc finansową, regularne, comiesięczne (lub prawie comiesięczne) wsparcie finansowe ze strony tego typu instytucji otrzymywało co czwarte gospodarstwo domowe. Okazjonalna pomoc ze strony ośrodków pomocy społecznej lub centrów pomocy rodzinie udzielana była natomiast ok. 13% gospodarstw domowych otrzymujących pomoc finansową.

Ważnym źródłem pomocy finansowej jest również rodzina. Regularne wsparcie od rodziców lub teściów otrzymywało ok. 16% gospodarstw domowych korzystających z pomocy finansowej, natomiast aż co piąte gospodarstwo domowe korzystało z tego źródła okazjonalnie. Z regularnego wsparcia finansowego ze strony dzieci, wnuków lub prawnuków korzystało natomiast ok. 8% gospodarstw, a ze wsparcia okazjonalnego z tego typu źródła – ok. 12% gospodarstw domowych, które korzystały z tej formy pomocy. Okazjonalnie gospodarstwa domowe korzystały także z pomocy finansowej udzielanej przez rodzeństwo (ok. 10%), a także przyjaciół, znajomych (ok. 7%), pozostałą rodzinę/kuzynów (4%) oraz sąsiadów (ok. 3%).

Regularna, comiesięczna, lub prawie comiesięczna pomoc rzeczowa dotyczyła znacznie mniejszego odsetka gospodarstw niż w przypadku pomocy finansowej. Stałej, systematycznej pomocy rzeczowej udzielały głównie ośrodki pomocy społecznej i centra pomocy rodzinie oraz najbliższa rodzina. Z regularnego wsparcia ośrodków pomocy społecznej oraz centrów pomocy rodzinie korzystało ok. 15% gospodarstw korzystających z pomocy rzeczowej, natomiast ze wsparcia rodziców i teściów ok. 14% gospodarstw. Dzieci, wnuki, bądź prawnuki pomagały regularnie ok. 7% gospodarstw domowych. Ważnym źródłem stałej pomocy rzeczowej były również szkoły (dla ok. 6% rodzin otrzymujących pomoc rzeczową). Pomoc rzeczowa ma często charakter okazjonalny. Okazjonalnie, parę razy w roku pomocy rzeczowej udzielali głównie rodzice i teściowie (dla ok. 23% rodzin otrzymujących pomoc rzeczową), rodzeństwo (dla ok. 17% rodzin), dzieci, wnuki, prawnuki (dla ok. 14% rodzin), a także przyjaciele i znajomi (dla ok. 14% rodzin). Okazjonalnie pomocy rzeczowej udzielali także sąsiedzi i dalsza rodzina (w obu przypadkach dotyczyło to ok. 9% rodzin otrzymujących pomoc rzeczową). Natomiast parafie, kościoły oraz organizacje kościelne lub wyznaniowe jako okazjonalne źródło pomocy wskazało 7% gospodarstw domowych korzystających z pomocy rzeczowej.

Tabl.1.8. **Korzystanie przez gospodarstwa domowe z pomocy finansowej i rzeczowej^a** według źródeł pomocy, w % gospodarstw domowych otrzymujących danego rodzaju pomoc

Wyszczególnienie	Korzystanie z pomocy	
	finansowej	rzeczowej
	gospodarstwa domowe korzystające z pomocy z danego źródła (niezależnie od częstotliwości korzystania)	gospodarstwa domowe korzystające z pomocy z danego źródła (niezależnie od częstotliwości korzystania)
Ośrodki pomocy społecznej, centra pomocy rodzinie (gminne, powiatowe)	44,4	34,3
Rodzice/teściowie	37,8	37,0
Dziadkowie/pradziadkowie	9,1	9,1
Dzieci/wnuki/prawnuki	20,7	21,7
Rodzeństwo	13,9	20,4
Pozostała rodzina/kuzyni	5,8	11,8
Parafia, kościół, organizacje kościelne lub wyznaniowe (np. Caritas, Eleos, Diakonia)	5,7	11,3
Związki zawodowe, w tym związki rolnicze, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	2,1*	0,9*
Organizacje pozarządowe, np. fundacje, stowarzyszenia, federacje, komitety, towarzystwa, kluby	1,8*	2,7*
Sąsiedzi	5,4	11,3
Przyjaciele/znajomi	10,9	19,1
Szkoła	5,0	8,8
Pracodawca, zakład pracy (w którym pracują lub pracowali członkowie gospodarstwa domowego)	4,6	3,5*
Inne instytucje lub osoby	3,8	2,1*

^a Dotyczy ostatnich 12 miesięcy; obejmuje zarówno gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy systematycznie, stale, od czasu do czasu jak również bardzo rzadko.

2.3. Rodzaje, źródła oraz częstość korzystania z pomocy w formie usług

Pomoc w formie usług ma nieco inny charakter niż wsparcie w formie finansowej, bądź rzeczowej. Obejmuje ona wszelką pomoc niematerialną, która może się przyczynić do poprawy sytuacji gospodarstwa domowego. Do pomocy w formie usług zalicza się m.in. bezpłatną opiekę nad dziećmi i osobami starszymi, bezpłatne zajęcia dla dzieci i młodzieży, bezpłatne zajęcia warsztatowe dla osób chorych i niepełnosprawnych, specjalistyczne bezpłatne poradnictwo prawne, pedagogiczne, psychologiczne, pomoc w załatwieniu spraw urzędowych. Pomoc w formie usług podzielić można na wsparcie, jakie gospodarstwo domowe otrzymuje w swoim mieszkaniu oraz wsparcie otrzymywane poza własnym mieszkaniem.

Pomoc otrzymywana w formie usług we własnym mieszkaniu

Najczęstszym rodzajem pomocy w formie usług, udzielanym gospodarstwom domowym w ich mieszkaniach była bezpłatna opieka nad dziećmi w wieku 0–12 lat. Z tej formy pomocy korzystało w sumie ok. 38% wszystkich rodzin otrzymujących pomoc w formie usług. Systematyczną pomoc tego rodzaju otrzymywało ok. 16% gospodarstw domowych, a od czasu do czasu z pomocy tego rodzaju korzystało niemal co piąte gospodarstwo domowe otrzymujące pomoc w formie usług. Pozostałe 3% gospodarstw z tego typu pomocy korzystało sporadycznie. Źródłem pomocy w formie bezpłatnej opieki nad dziećmi była w przeważającej części najbliższa rodzina. Najczęściej dziećmi opiekowali się ich dziadkowie, którzy zostali wskazani przez ok. 80% gospodarstw domowych korzystających z tego rodzaju pomocy.

Nieco tylko rzadziej gospodarstwa domowe korzystały z pomocy w prowadzeniu gospodarstwa domowego. Stale z tego rodzaju wsparcia korzystało ok. 15%, natomiast od czasu do czasu dalsze 14% gospodarstw otrzymujących jakkolwiek pomoc w formie usług. Najczęściej pomocy tego rodzaju, w zależności od tego, czy były to gospodarstwa osób młodych czy starszych, udzielały dzieci, wnuki lub prawnuki (ok. 56%) bądź rodzice (ok. 14%). Z pomocy instytucjonalnej w tym zakresie korzystało kilka procent rodzin. Około jedną piątą rodzin otrzymujących pomoc w formie usług stanowiły rodziny korzystające z pomocy w opiece nad osobami przewlekle chorymi lub niepełnosprawnymi (11% stale, a 7% od czasu do czasu). Pomoc w opiece nad tymi osobami w przeważającej mierze pochodziła od rodziny. Około jedna piąta rodzin korzystających z tego rodzaju pomocy uzyskała wsparcie instytucjonalne. Prawie jedna piąta gospodarstw domowych do których trafiała pomoc w formie usług – to gospodarstwa korzystające z opieki nad osobami starszymi – w tym 11% – to gospodarstwa otrzymujące tego typu pomoc stale. W 70% osobami starszymi opiekowały się dzieci, wnuki lub prawnuki. Dla kilkunastu procent gospodarstw źródłem wsparcia były ośrodki pomocy społecznej.

Wśród gospodarstw domowych otrzymujących wsparcie w formie usług, dosyć częstą formą pomocy było także zapewnienie kontaktu z ludźmi, np. poprzez rozmowę, czytanie prasy lub książek. Systematyczną pomoc w tym zakresie otrzymywało 8% gospodarstw, pomoc okazjonalną natomiast co dziesiąte gospodarstwo domowe. Podobnie jak we wcześniejszych przypadkach, pomoc pochodziła głównie od członków rodziny, w tym przede wszystkim dzieci, wnuków i prawnuków. Jednak w przypadku tego typu pomocy ważną rolę odgrywali także przyjaciele, znajomi i sąsiedzi. Byli oni wsparciem dla jednej czwartej gospodarstw domowych korzystających z tego rodzaju pomocy.

Pomoc otrzymywana w formie usług poza własnym mieszkaniem

Pomoc otrzymywana w formie usług poza własnym mieszkaniem znacznie rzadziej niż w przypadku pomocy otrzymywanej w mieszkaniu miała charakter pomocy stałej. Uwarunkowane to jest zarówno specyfiką tego rodzaju usług (z części z nich nie ma potrzeby korzystania stale), ale w wielu przypadkach także ich dostępnością. Do najczęściej wymienianych rodzajów wsparcia otrzymywanych poza mieszkaniem gospodarstwa domowe należała pomoc w załatwianiu różnego rodzaju spraw urzędowych. Z tej formy pomocy korzystała ponad jedna czwarta gospodarstw domowych otrzymujących jakąkolwiek pomoc w formie usług. Tak jak można było oczekiwać – w większości była to pomoc otrzymywana od czasu do czasu bądź sporadycznie. Znaczącą formą pomocy był również bezpłatny transport dla osób starszych, przewlekle chorych lub niepełnosprawnych. Korzystanie z tego typu usług deklarowało w ogóle ok. 17%, a od czasu do czasu ok. 11% gospodarstw domowych otrzymujących pomoc w formie usług. Zarówno w załatwianiu spraw urzędowych jak i w transporcie osób starszych, chorych i niepełnosprawnych pomagała głównie rodzina.

Do najczęściej otrzymywanych w sposób systematyczny rodzajów pomocy – należało korzystanie z bezpłatnych zajęć dla dzieci i młodzieży. Z dodatkowych zajęć pozalekcyjnych korzystało systematycznie ok. 5% gospodarstw domowych otrzymujących pomoc w formie usług. Tego typu bezpłatne zajęcia były proponowane dzieciom głównie przez szkoły. Jako źródło pomocy szkołę wymieniło ok. 68% gospodarstw korzystających z tego typu zajęć. Szkoła była również ważnym źródłem bezpłatnej pomocy w nauce.

Znaczna część bezpłatnej pomocy w formie usług, z których korzystają gospodarstwa domowe poza swoim mieszkaniem ma charakter specjalistyczny i wtedy jest to przede wszystkim pomoc instytucjonalna. W tych przypadkach istotną rolę odgrywają ośrodki pomocy społecznej i centra pomocy rodzinie, ale także organizacje pozarządowe i inne instytucje. Dotyczy to na przykład takich form pomocy jak specjalistyczne poradnictwo, zajęcia warsztatowe dla osób chorych lub niepełnosprawnych, interwencje kryzysowe (np. telefony zaufania, interwencja środowiskowa).

Tabl.1.9. Korzystanie z pomocy w formie usług według rodzaju pomoc^a w % gospodarstw domowych korzystających z pomocy w formie usług

	Rodzaje pomocy	Gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy
W swoim mieszkaniu	bezpłatna opieka nad dziećmi (0-12 lat)	38,2
	bezpłatna pomoc w nauce dzieciom i młodzieży	4,2
	pomoc w opiece nad osobami przewlekle chorymi lub niepełnosprawnymi	19,8
	pomoc w opiece nad osobami starszymi	19,0
	pomoc w prowadzeniu gospodarstwa domowego	34,0
	zapewnienie kontaktu z ludźmi (np. rozmowa, czytanie prasy lub książek)	18,9
Poza mieszkaniem	bezpłatne zajęcia dla dzieci i młodzieży (w świetlicach, zajęcia popołudniowe)	11,2
	bezpłatna pomoc w nauce	4,8
	bezpłatny wyjazd wakacyjny	8,4
	bezpłatny transport dla osób starszych, przewlekle chorych lub niepełnosprawnych	16,6
	bezpłatne zajęcia warsztatowe dla osób chorych lub niepełnosprawnych	4,2
	pomoc w załatwieniu spraw urzędowych	28,5
	pomoc w przekwalifikowaniu lub/i znalezieniu pracy	2,3
	specjalistyczne poradnictwo (psychologiczne, prawne, pedagogiczne)	8,4
	interwencja kryzysowa (np. telefon zaufania, interwencja środowiskowa)	1,0
	inne	3,0*

^a Dotyczy ostatnich 12 miesięcy; obejmuje zarówno gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy systematycznie, stale, od czasu do czasu jak również bardzo rzadko.

3. ZNACZENIE OTRZYMYWANEJ POMOCY DLA GOSPODARSTW Z NIEJ KORZYSTAJĄCYCH

Na podstawie badania spójności społecznej można również wnioskować o znaczeniu jakie dla gospodarstw domowych miała otrzymywana przez nie pomoc. Otóż wśród ogółu gospodarstw domowych, które otrzymywały jakąkolwiek pomoc, duże znaczenie uzyskiwanemu wsparciu przypisało ok. 56% gospodarstw. Deklarację, iż otrzymywane wsparcie ma dla gospodarstwa domowego średnie znaczenie złożyło ok. 28%, natomiast małe znaczenie otrzymywanej pomocy przypisało ok. 16% gospodarstw domowych. Znaczenie otrzymywanej pomocy jest dla gospodarstw domowych tym większe, im większą liczbę form pomocy one otrzymują. Wśród gospodarstw domowych, które otrzymywały wsparcie jedynie w jednej z trzech form (pomoc finansowa lub rzeczowa lub w formie usług) połowa przyznała, iż wsparcie to ma dla nich duże znaczenie. Wśród gospodarstw domowych, które otrzymywały dwie formy pomocy, opinię taką wyraziło prawie dwie trzecie gospodarstw, natomiast wśród gospodarstw domowych, które otrzymywały trzy formy pomocy prawie trzy czwarte.

Tabl. 1.10. **Korzystanie z różnych form pomocy^a w % gospodarstw domowych**

	Otrzymana pomoc			
	ogółem	w 1 formie	w 2 formach ^b	w 3 formach
Pomoc finansowa	12,2	6,8	4,3	1,1
Pomoc rzeczowa	7,5	2,4	4,0	1,1
Pomoc w formie usług	5,9	3,3	1,5	1,1

^a Dotyczy ostatnich 12 miesięcy; obejmuje zarówno gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy systematycznie, stale, od czasu do czasu jak również bardzo rzadko. ^b 2 formy pomocy oznaczają połączenie danej formy pomocy z 1 z pozostałych np. dla pomocy finansowej z pomocą rzeczową.

Tabl. 1.11. **Znaczenie otrzymywanej pomocy według liczby otrzymanych form pomocy^a (finansowa, rzeczowa i w formie usług) w % gospodarstw domowych otrzymujących pomoc**

		Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy ogółem	Liczba otrzymanych form pomocy		
			1 forma	2 formy	3 formy
Znaczenie otrzymywanej pomocy	duże	56,1	51,3	65,2	71,5
	średnie	28,2	29,7	25,5	21,7*
	małe	15,7	19,0	9,3	6,8*

^a Dotyczy ostatnich 12 miesięcy; obejmuje zarówno gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy systematycznie, stale, od czasu do czasu jak również bardzo rzadko.

Tabl. 1.12. **Ocena wpływu otrzymywanej pomocy^a na poziom życia gospodarstw domowych według liczby otrzymanych form pomocy (finansowa, rzeczowa i w formie usług), w % gospodarstw domowych otrzymujących pomoc**

		Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy ogółem	Liczba otrzymanych form pomocy		
			1 forma	2 formy	3 formy
Bez otrzymywanej pomocy gospodarstwo domowe	żyłoby na takim samym poziomie, jak obecnie	23,0	28,1	13,3	6,2*
	żyłoby tylko nieco gorzej	21,6	24,0	16,9	13,8*
	żyłoby gorzej niż obecnie	20,9	20,1	22,1	25,8*
	żyłoby dużo gorzej niż obecnie	12,8	9,8	19,1	19,9*
	byłoby w bardzo trudnej sytuacji	17,5	12,3	27,2	34,3
	nie wiem, trudno powiedzieć	4,2	5,7	1,4*	0,0*

a Dotyczy ostatnich 12 miesięcy; obejmuje zarówno gospodarstwa domowe korzystające z danego rodzaju pomocy systematycznie, stale, od czasu do czasu jak również bardzo rzadko.

Zależność pomiędzy liczbą otrzymywanych form pomocy, a znaczeniem jakie gospodarstwa domowe tej pomocy przypisują potwierdzają również dane, dotyczące potencjalnej zmiany poziomu życia gospodarstw domowych, gdyby gospodarstwa te musiały żyć wyłącznie ze swoich bieżących dochodów pieniężnych, bez otrzymywanej w różnej formie pomocy.

Z badania spójności społecznej wynika, że brak pomocy spowodowałby obniżenie poziomu życia dla ok. 73% ogółu gospodarstw domowych korzystających z pomocy. Najbardziej, co wydaje się oczywiste, brak pomocy odczułyby gospodarstwa korzystające ze wszystkich trzech form pomocy. W tym przypadku na pogorszenie się sytuacji wskazywało ok. 94% gospodarstw domowych. W przypadku gospodarstw domowych korzystających z dwóch form pomocy – jej utrata spowodowałaby obniżenie poziomu życia dla 85% tych gospodarstw. W największym stopniu brak pomocy odczułyby gospodarstwa korzystające jednocześnie z pomocy finansowej i rzeczowej, a w nieco mniejszym stopniu z pomocy finansowej i w formie usług (odpowiednio 91% i ponad 80% gospodarstw deklarujących pogorszenie się sytuacji). Utrata pomocy dla gospodarstw domowych korzystających tylko z jednej z trzech form pomocy spowodowałaby obniżenie poziomu życia dla 66% gospodarstw z tej grupy. Najbardziej brak wsparcia odczułyby gospodarstwa korzystające z pomocy finansowej (79% gospodarstw z tej grupy żyłoby na niższym poziomie).

4. PODSUMOWANIE

W odniesieniu do ubóstwa, uwzględniono trzy uzupełniające się jego wymiary: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej.

Rozszerzenie analizy ubóstwa o aspekty pozadochodowe pozwoliło na stworzenie pełniejszego obrazu tego zjawiska. Analiza ta wykazała m.in. istnienie grupy gospodarstw domowych, których bieżący dochód bywa nawet znacząco wyższy niż próg ubóstwa dochodowego, ale które

z różnych powodów mają problemy ze zrównoważeniem swojego budżetu lub żyją w złych warunkach. Dotyczy to przede wszystkim gospodarstw osób starszych, które w Polsce należą do grupy gospodarstw o relatywnie najniższej stopie ubóstwa dochodowego.

Przy przyjętych kryteriach, do przynajmniej jednej z trzech uwzględnionych sfer ubóstwa (ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia, ubóstwo braku równowagi budżetowej) należało ok. 28% gospodarstw domowych. Większość z tych gospodarstw dotknięta była jedną z form ubóstwa (15,5%). Wszystkie trzy wymiary ubóstwa kumulowały się natomiast w co dwudziestym gospodarstwie domowym (ok. 5%). Tę grupę gospodarstw domowych można określić jako grupę dotkniętą ubóstwem wielowymiarowym.

Do najważniejszych czynników zwiększających ryzyko ubóstwa⁸, w przypadku wszystkich analizowanych trzech jego form należały: niski poziom wykształcenia i związany z tym niski status zawodowy głowy gospodarstwa domowego, bezrobocie oraz niepełnosprawność. Efekty współdziaływania różnych czynników znajdują odzwierciedlenie w ocenach zasięgu ubóstwa według różnych charakterystyk społeczno-ekonomicznych, w tym według miejsca zamieszkania.

Obraz terytorialnego zróżnicowania zjawiska różni się nieco, zależnie od tego, którą z form ubóstwa (ubóstwo dochodowe, warunków życia, braku równowagi budżetowej) bierzemy pod uwagę. Można przy tym jednak wyodrębnić grupę województw, w których obserwujemy relatywnie wysoki odsetek gospodarstw dotkniętych jednocześnie więcej niż jedną z trzech rozpatrywanych form ubóstwa. Do grupy tej należą województwa: warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie, świętokrzyskie oraz lubelskie. W województwach tych od około 14 do 19% rodzin dotkniętych było jednocześnie co najmniej dwiema formami ubóstwa.

W zależności od formy ubóstwa różny był również poziom zagrożenia ubóstwem mieszkańców miast i wsi. Większe dysproporcje między miastem a wsią oraz pomiędzy miastami różnej wielkości odnotowano w przypadku ubóstwa dochodowego (od 5% ubogich gospodarstw domowych w największych ośrodkach miejskich, przez 17% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, do 24% na wsi). Jednocześnie na obszarach wiejskich zaobserwowano wyższy niż w miastach odsetek gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem warunków życia (odpowiednio 18 i 12%). Poziom zagrożenia tą formą ubóstwa maleje wraz ze wzrostem wielkości miast. W największych miastach ubóstwem warunków życia dotkniętych było 9% gospodarstw. Problemy ze zrównoważeniem domowego budżetu dotyczyły w równym stopniu mieszkańców obszarów wiejskich i miast (po ok. 16% gospodarstw ubogich według tego kryterium), przy czym klasa wielkości miasta miała stosunkowo niewielkie znaczenie. Nieco niższe (niż w pozostałych miastach) odsetki zaobserwowano w przypadku największych miast, liczących 500 tysięcy i więcej mieszkańców.

Ubóstwem wielowymiarowym dotknięte były przede wszystkim gospodarstwa domowe osób o niskim poziomie wykształcenia, robotników niewykwalifikowanych, rencistów, gospodarstwa z osobami bezrobotnymi, rodziny niepełne i wielodzietne oraz samotni mężczyźni. Relatywnie najczęściej kumulację różnych form ubóstwa obserwowano na wsi oraz w małych miastach.

Z badania spójności społecznej wynika, że otrzymywana przez gospodarstwa domowe pomoc zewnętrzna wpływa na poprawę poziomu życia oraz łagodzenie skutków ubóstwa w przypadku dużego odsetka gospodarstw domowych otrzymujących taką pomoc. Skala tej pomocy jest znacznie

⁸ Analiza determinant ubóstwa przy zastosowaniu modeli regresji logistycznej została przedstawiona w cytowanej na wstępie rozdziału publikacji zawierającej wyniki pogłębionej analizy ubóstwa w oparciu o wyniki badania spójności społecznej.

mniejsza niż społeczne oczekiwania w tym zakresie. Pomocy potrzebowały nie tylko gospodarstwa ubogie. Gospodarstwa nieubogie oczekiwały przede wszystkim pomocy w formie usług.

Na podstawie deklaracji respondentów szacuje się, że w okresie objętym badaniem z pomocy finansowej pochodzącej z różnych źródeł korzystało ok. 12% rodzin. Pomoc rzeczowa trafiała do 7,5% rodzin. Wsparcie w formie usług otrzymywało natomiast ok. 6% rodzin. Wyłącznie z jednej z wymienionych trzech form pomocy korzystało 12,5% gospodarstw domowych, natomiast ze wszystkich trzech form pomocy łącznie – co setne gospodarstwo domowe w kraju.

Część gospodarstw domowych pomimo trudnej sytuacji nie odczuwała konieczności bądź nie przyznawała się do potrzeby korzystania z żadnej z form pomocy, a jeśli nawet odczuwała taką potrzebę, to nie zwracała się o nią do nikogo. Dotyczyło to nawet gospodarstw dotkniętych ubóstwem wielowymiarowym. O pomoc finansową zwróciła się nieco ponad połowa gospodarstw dotkniętych jednocześnie ubóstwem dochodowym, warunków życia oraz ubóstwem braku równowagi budżetowej, o wsparcie rzeczowe – jedna trzecia, a o pomoc w formie usług – jedna dziewiąta tych gospodarstw.

Korzystanie z pomocy finansowej zadeklarowała jedna trzecia gospodarstw domowych doświadczających poszczególnych form ubóstwa (dochodowego, warunków życia, braku równowagi budżetowej) oraz połowa gospodarstw znajdujących się w sferze ubóstwa wielowymiarowego. Z pomocy rzeczowej korzystała natomiast około jedna piąta gospodarstw zagrożonych poszczególnymi formami ubóstwa. W przypadku gospodarstw domowych znajdujących się w sferze ubóstwa wielowymiarowego ta forma pomocy docierała do ponad jednej trzeciej gospodarstw. Z pomocy w formie usług korzystało mniej niż co dziesiąte ubogie gospodarstwo domowe.

Najczęstszym źródłem zarówno stałej, regularnej pomocy finansowej jak i rzeczowej były ośrodki pomocy społecznej, centra pomocy rodzinie oraz najbliższa rodzina. Ważnym źródłem stałej pomocy rzeczowej były również szkoły. Znaczna część bezpłatnej pomocy w formie usług, z których korzystają gospodarstwa domowe poza swoim mieszkaniem ma charakter specjalistyczny. Dotyczy to na przykład takich form pomocy jak specjalistyczne poradnictwo czy zajęcia warsztatowe dla osób chorych lub niepełnosprawnych. Tego typu pomocy udzielały głównie ośrodki pomocy społecznej i centra pomocy rodzinie, ale także szkoła, organizacje pozarządowe i inne instytucje. Pomoc otrzymywana w formie usług we własnym mieszkaniu, taka jak bezpłatna opieka nad dziećmi, osobami starszymi i niepełnosprawnymi w przeważającej mierze pochodziła od rodziny.

Wśród ogółu gospodarstw domowych, które otrzymywały jakąkolwiek pomoc, duże znaczenie uzyskiwanemu wsparciu przypisała ponad połowa gospodarstw. Znaczenie otrzymywanej pomocy jest dla gospodarstw domowych tym większe, im większą liczbę form pomocy one otrzymują. W przypadku gospodarstw domowych korzystających z jednej formy pomocy, największe znaczenie otrzymywanemu wsparciu przypisały gospodarstwa korzystające z pomocy w formie usług, natomiast najmniejsze – gospodarstwa domowe korzystające z pomocy rzeczowej. Dla gospodarstw domowych korzystających jednocześnie z dwóch form wsparcia najważniejszą rolę odgrywało połączenie pomocy finansowej z rzeczową.

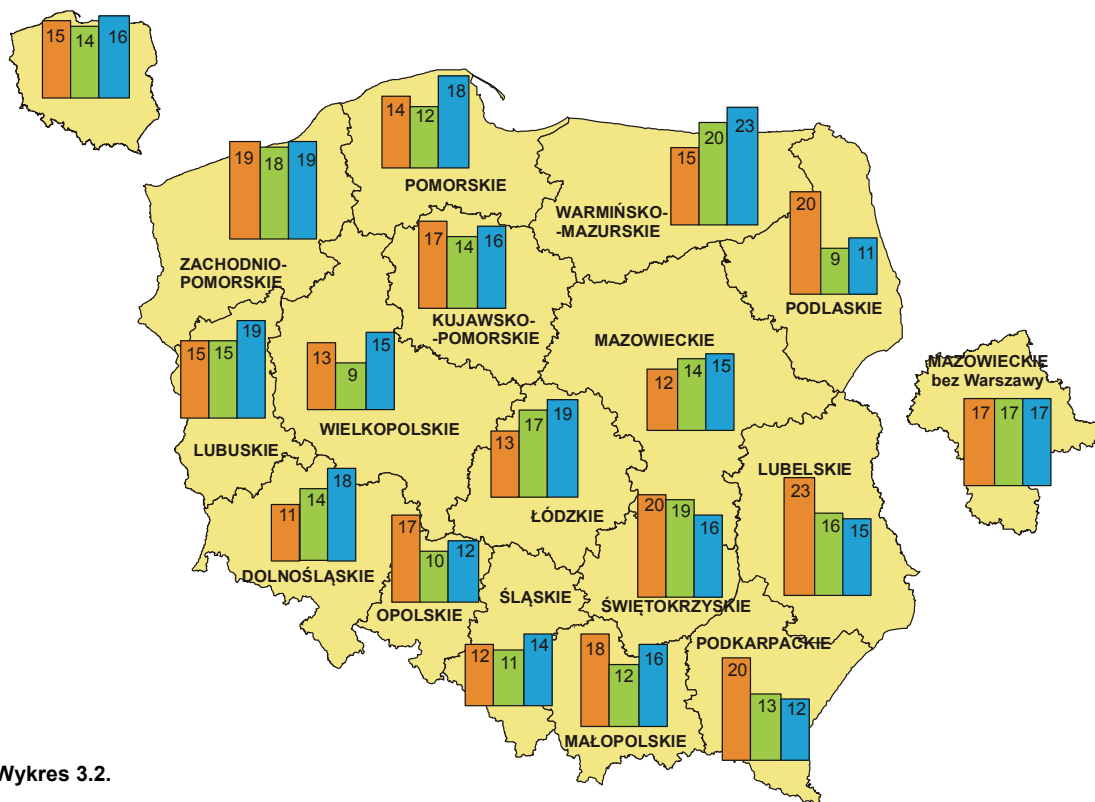
Największe znaczenie otrzymywanych form wsparcia deklarowały gospodarstwa domowe korzystające z trzech form pomocy: zarówno finansowej, jak i rzeczowej i w formie usług. W tej grupie gospodarstw domowych prawie trzy czwarte podkreślało dużą rolę otrzymywanej pomocy, a ponad jedna trzecia gospodarstw domowych przyznała, iż gdyby zostały zmuszone do życia wyłącznie ze swoich bieżących dochodów pieniężnych, ich sytuacja stałaby się bardzo trudna.

RÓŻNE FORMY UBÓSTWA W 2011 R.

w % gospodarstw domowych

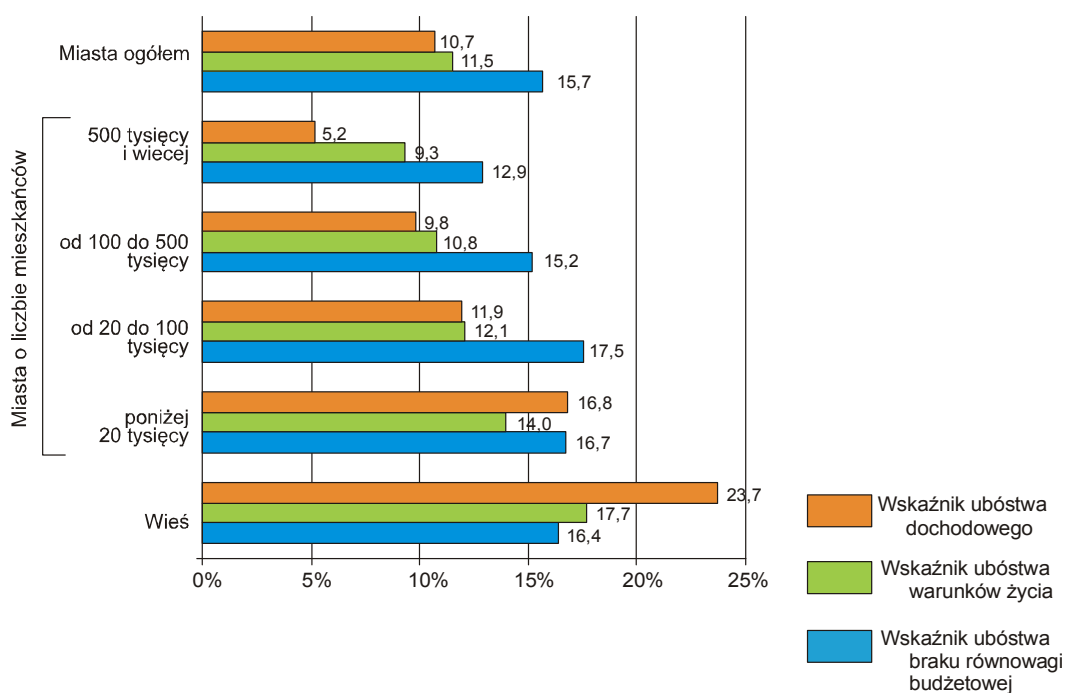
Kartogram 3.1.

WEDŁUG WOJEWÓDZTW

Wykres 3.2.

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

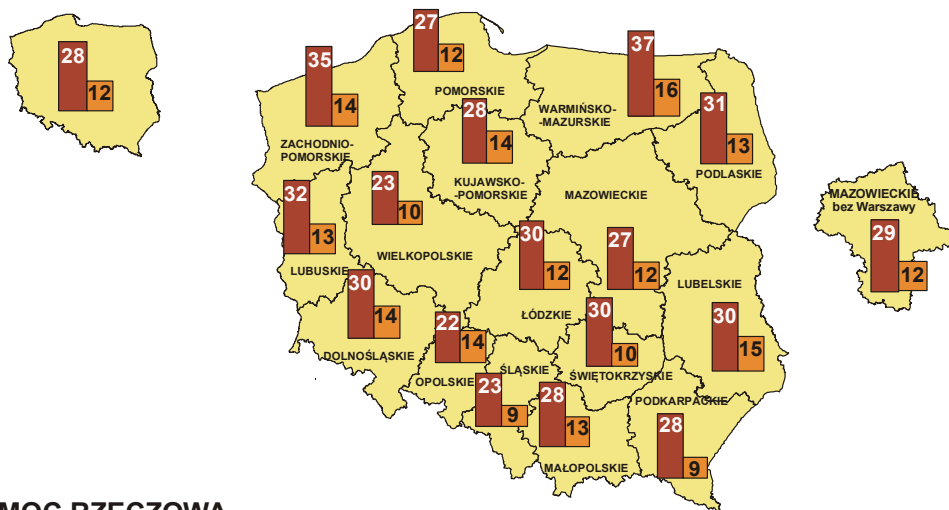

Kartogram 3.2.

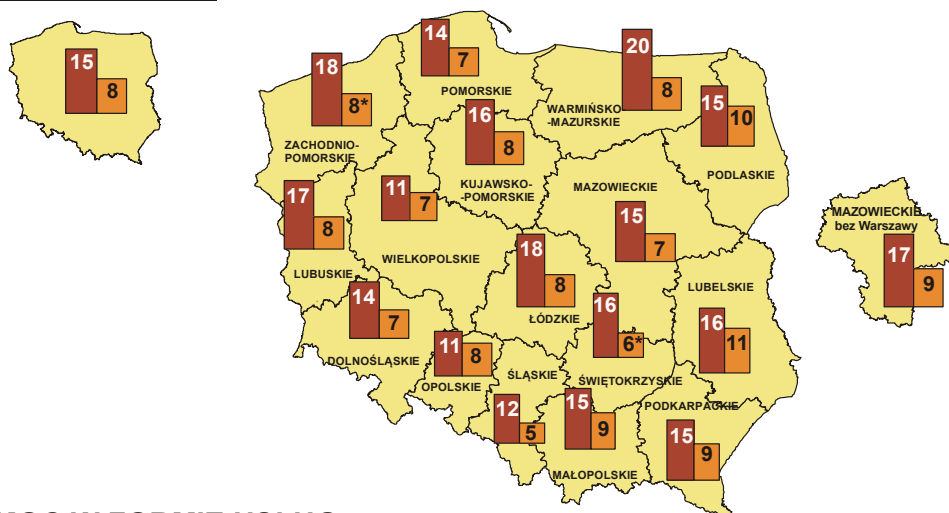
KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ WEDŁUG WOJEWÓDZTW

w % gospodarstw domowych

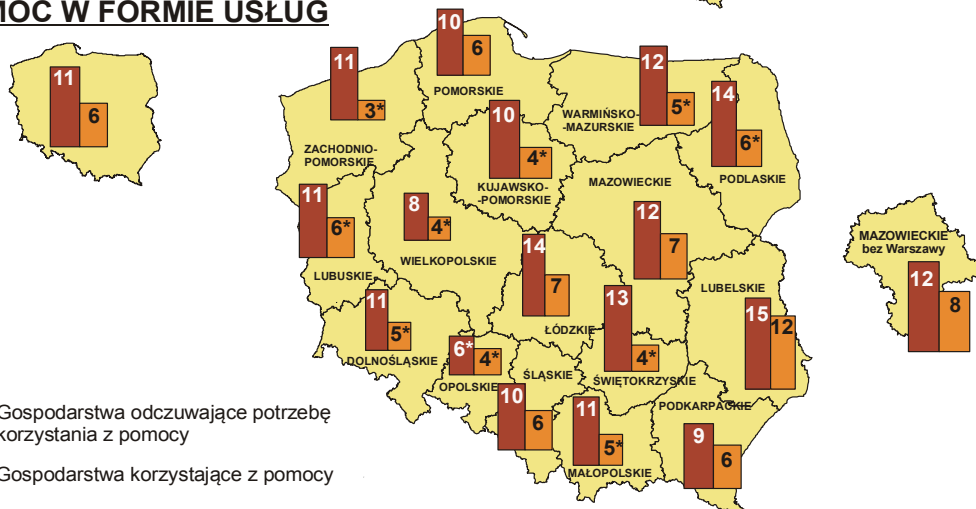
POMOC FINANSOWA

POMOC RZECZOWA

POMOC W FORMIE USŁUG

Gospodarstwa odczuwające potrzebę korzystania z pomocy
 Gospodarstwa korzystające z pomocy